

MAANPUOLUSTUSKORKEAKOULU

BARENTSIN ALUEEN STRATEGINEN MERKITYS GEOPOLITIIKAN NÄKOKULMASTA

Pro Gradu-tutkielma

Kadetti

Juha-Mikael Aikio

Kadettikurssi 92

Jv-linja/Krh-opintosuunta

Maaliskuu 2009

MAANPUOLUSTUSKORKEAKOULU

Kurssi Kadettikurssi 92	Linja Jv-linja/Krh-opintosuunta
Tekijä Kadetti Juha-Mikael Aikio	
Tutkielman nimi BARENTSIN ALUEEN STRATEGINEN MERKITYS GEOPOLITIIKAN NÄKÖKULMASTA	
Oppiaine, johon työ liittyy Strategia ja turvallisuuspolitiikka	Säilytyspaikka Kurssikirjasto (MpKK:n kirjasto)
Aika Maaliskuu 2009	Tekstisivuja 63 Liitesivuja 2

TIIVISTELMÄ

Barentsin alueella nähdään olevan kasvava strateginen merkitys Venäjälle, Norjalle, EU:lle ja Yhdysvalloille. Barentsinmerellä on tulevaisuuden kannalta tärkeitä energialähteitä sekä pohjoiseen on avautumassa uusi merireitti joka lyhentää matkaa Euroopasta Aasiaan huomattavasti. Geopolitiikalla on edelleen suuri merkitys käsiteltäessä Barentsin alueen kansainvälistä politiikkaa.

Tämä tutkimus on luonteeltaan teoreettinen. Tutkimusongelma on: Mikä on Barentsin alueen strateginen merkitys siellä toimiville valtioille? Tutkimus vertailee eri valtioiden strategioita Barentsin alueella ja pyrkii tekemään johtopäätöksiä valtioiden välisen yhteistyön mahdollisuuksista geopolitiikan viitekehityksessä. Tavoitteena on luoda geopolitiikan käsitteiden avulla kokonaiskuva Barentsin alueen tilanteesta.

Tutkimusmenetelmänä on asiakirja ja kirjallisuus tutkimus. Näkökulmana on geopolitiikka joka ymmärretään poliittisten, sotilaallisten ja taloudellisten intressien analysointina ja konstruointina maantieteellisessä tilassa. Geopolitiikka perustuu todellisiin maantieteellisiin realiteetteihin sekä yleisiin ja perinteisiin mielikuviin, jotka ilmenevät teksteissä ja retoriikassa. Lähteinä on käytetty geopolitiikkaa käsittelevää teoreettista kirjallisuutta sekä nykypäivän poliittisia kirjoittajia. Barentsin aluetta on tarkasteltu sen historiaa ja politiikkaa käsittelevien teosten ja artikkeleiden kautta.

Tutkimuksen kannalta keskeisimpiä johtopäätöksiä ovat, että Barentsin alue on tällä hetkellä muutoksessa ja sen strateginen merkitys on kasvussa. Pohjoisten jääalueiden sulaminen avaa pääsyn Barentsin meren energialähteille ja avaa uuden meriväylän pohjoiseen. Nämä ovat

globaalilla tasolla merkittäviä muutoksia ja voivat aiheuttaa kiistoja eri valtioiden välillä. Tällä hetkellä tilanne alueella on rauhallinen ja yhteistoiminta jatkuu hyvässä yhteisymmärryksessä, mutta jokainen tuntuu varautuvan siihen, että kaikki ei menekään niin hyvin.

Norja ja Venäjä ovat Barentsin alueen keskeisimmät toimijat ja niille alueen strateginen merkitys on kaikkein suurin. Suomi ja Ruotsi pitävät pohjoisia alueitaan periferiana eikä niiden merkitystä pidetä korkeana. Euroopan unionilla on oma pohjoinen ulottuvuus aloitteensa mutta ainakaan vielä unioni ei ole ollut valmis panostamaan käytännön tasolla Barentsin alueeseen. Alueen strateginen merkitys on tiedostettu unionissa jollain tasolla mutta nähdään kaikesta huolimatta periferiana. Yhdysvallat on vasta heräämässä virallisen politiikan tasolla arktisten alueiden merkitykseen ja Barentsin alue edustaa vain pientä osaa Yhdysvalloille merkittävästä arktisesta alueesta. Yhdysvaltojen mielenkiinto on kohdistunut enemmänkin kiistaan Luoteisväylän hallinnasta Kanadan kanssa.

Avainsanat

geopolitiikka, Barents, Venäjä, Norja

BARENTSIN ALUEEN STRATEGINEN MERKITYS GEOPOLITIIKAN NÄKÖKULMASTA

1. JOHDANTO.....	1
1.1 Yleistä.....	1
1.2 Kuvaus Barentsin alueesta.....	2
1.3 Tutkimusongelmat ja tutkimusmenetelmät	3
1.4 Keskeiset lähteet ja lähdekritiikki	4
2. GEOPOLITIikka	5
2.1 Geopolitiikka käsitteenä	6
2.2 Geopolitiikan klassikot ja historiallinen empiria.....	8
2.3 Kylmän sodan geopolitiikka.....	12
2.4 Kriittinen Geopolitiikka	14
2.5 Uusi geopolitiikka	15
2.6 Geopolitiikka tässä tutkimuksessa.....	19
3. BARENTSIN ALUEEN GEOPOLIITTISIA HAHMOTELMIA	19
3.1 Venäjä.....	20
3.1.1 Venäjän geopolitiikan avainkäsitteitä.....	20
3.1.2 Nykyvenäjän geopolitiikka.....	23
3.2 Norja.....	30
3.2.1 Norjan geopolitiikka.....	31
3.2.2 Geopolitiikka Norjan ”High north” -strategiassa	33
3.3 Suomi ja Ruotsi	35
3.3.1 Suomen pohjoisen politiikka	35
3.3.2 Ruotsin pieni rooli Barentsin alueella	38
3.4 Globaalit toimijat Barentsin alueella.....	40
3.4.1 EU.....	40
3.4.2 Yhdysvallat.....	42
4. BARENTSIN ALUEEN YHTEISTYÖ	44
4.1 Pohjoinen ulottuvuus.....	44
4.2 Barentsin euroarktinen alue.....	45
4.3 Arktinen neuvosto	47
5. KÄSITYKSIÄ BARENTSIN ALUEEN TULEVAISUUDESTA JA TURVALLISUUDESTA	48
5.1 Venäjä.....	48

5.2 Norjan haasteet pohjoisessa.....	51
5.3 Suomen panostus Barentsin alueella	53
5.5 Yhteistyön tulevaisuuden haasteet	54
5.6 Turvallisuuspolitiikka Barentsin alueella	56
6. JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA	59
LÄHTEET	1
LIITTEET	1

1. JOHDANTO

1.1 Yleistä

Geopolitiikka on ollut tutkimusnäkökulmana epäsuosittua toisen maailmasodan jälkeen, mutta kylmän sodan jälkeen se on noussut uudestaan esille. Lännessä on keskitytty kriittiseen geopolitiikkaan ja tutkimaan klassikoita. Venäjällä taas on koettu 1990-luvulla eräänlaista geopolitiikan renessanssia.¹ Uudessa geopolitiikassa korostuu taloustieteen geopolitiikka sekä kylmän sodan jälkeinen maailmantilanne.

Geopolitiikka on edelleen ajankohtainen näkökulma kansainvälisten suhteiden tutkimiseen. Colin Grayn ja Geoffrey Sloanin mukaan geopolitiikan avulla kyetään tulkitsemaan konfliktien motiiveja ja niiden historiaa sekä selittämään turvallisuusongelmien rakennetta. Edelleen geopolitiikka toimii myös ”poliittisen sodankäynnin välineenä” ja poliittisten päätösten legitimaationa, vaikka päätösten todelliset syyt olisivat muualla.²

Venäjän strategiassaan omaksumalla geopolitiittisella asennoitumisella ympäröiviin maihin tulee olemaan kasvava merkitys Barentsin alueella, mikä osaltaan perustelee Barentsin valintaa tutkimusalueeksi. Geopolitiittiset intressit ja toimet kohdistuvat ensikädessä juuri rajamaihin ja reuna-alueisiin, kuten Barentsin alueeseen, vaikkakin geopolitiittinen toiminta on huomattavasti selvemmin havaittavissa esimerkiksi Balkanilla tai Kaukasuksella.

Tämä tutkimus jakautuu viiteen osaan. Ensimmäinen osa käsittelee teoriaa: klassista geopolitiikkaa, uutta geopolitiikkaa, avainkäsitteitä ja niiden soveltamista alueen tarkasteluun. Toinen tarkastelee eri valtioiden geopolitiittisten ajatusten ja mielikuvien ilmenemistä Barentsin alueella, valtioiden virallisten strategiapaperien perusteella. Kolmas osa käsittelee valtioiden geopolitiittisia käytännön toimia ja yhteistyötä Barentsin alueella. Neljäs osa tarkastelee Barentsin alueen tulevaisuudennäkymiä ja turvallisuuspolitiikkaa. Viides osa tekee johtopäätöksiä Barentsin alueen strategisesta merkityksestä alueen valtioille.

---

¹ Geopolitics: Geography and Strategy, Colin S. Gray & Geoffrey Sloan, Frank Cass Publishers, Chippenham, 1999.s.10

² Gray & Sloan, 1999, s.10

1.2 Kuvaus Barentsin alueesta

Barentsin alueella nähdään olevan kasvava strateginen merkitys Venäjälle, Norjalle, EU:lle ja Yhdysvalloille. Barentsinmeri on yksi lupaavimmista tulevaisuuden energialähteistä. Kylmän sodan eturintama-alueen politiikkaa ohjaa nykyään entistä enemmän rajat ylittävä taloudellinen ja kulttuurinen yhteistyö Venäjän ja sen pohjoisten rajanaapurien välillä.

Kylmän sodan aikana Barentsin alue oli strategisesti tärkeä molemmille sen aikaisille supervalloille. Neuvostoliiton pohjoisen laivasto piti tukikohtanaan Murmanskin läheisyydessä olevaa Severomorskin satamaa. Mahdollisen suursodan aikana pohjoisen laivaston ydinsukellusveneet olisivat hyökänneet Barentsinmereltä Atlantille. Norjan ja Venäjän raja oli myös ainoa Naton ja Varsovan liiton välinen maaraja. Kylmä sodan päätyttyä äkillisesti 1991 Neuvostoliiton romahdukseen, Barentsin alueen merkitys väheni globaalilla tasolla

Ilmastonmuutoksen aiheuttama napajäiden sulaminen 2000-luvulla on tuonut Barentsin alueen jälleen esille. Barentsin alue on niitä harvoja alueita maailmassa jotka hyötyvät ilmastonmuutoksesta. Jäämassojen vetäytyessä alueella olevat huomattavat energiavarat ovat tulleet käyttökelpoisiksi, samoin pohjoiseen on avautumassa uusia liikenneväyliä. Alueella on erittäin suuri taloudellinen potentiaali, siellä olevien massiivisten luonnonvarojen ja ainutlaatuisen luonnon ansiosta. Tällä hetkellä sinne on tehty suhteellisen suuria investointeja uusien öljy- ja kaasukenttien käyttöön saattamiseksi. Erittäin haavoittuvaisen luonnon takia, luonnonvarojen käyttöönotto voi aiheuttaa kansainvälisiä turvallisuushaasteita. Jo nyt Murmanskin alueella nopeasti kehittyvä raskas teollisuus on uhka alueen asukkaiden terveydelle. Nämä muutokset voivat olla potentiaalisia turvallisuusuhkia alueen muillekin valtioille.³

Barentsin alueeseen kuuluu Norjan, Suomen ja Ruotsin pohjoisimmat alueet sekä Venäjän luoteiskulma. Alueen luonto on monimuotoinen; pohjoisessa on laajoja tundra-alueita ja etelässä suuria havumetsä-alueita. Tällä laajalla alueella asuu noin 5,5 miljoonaa asukasta. Barentsin alue on yli viisi kertaa Suomen kokoinen alue, noin 1,75 miljoonaa neliökilometriä, josta 75 % kuuluu Venäjälle. Myös väestöstä noin 75 % on venäläisiä.⁴ Kuva liitteessä 1.

---

³ Annual report 2005, The European Union High Representative for the Common Foreign and Security Policy and President of the Madariaga European Foundation

⁴ www.barentinfo.org

Barentsin alue on luonnonvaroiltaan rikas alue mutta vasta pieni osa niistä on otettu käyttöön. Suurin osa luonnonvaroista on Venäjän puoleisilla alueilla. Ilmasto on varsinkin pohjoisessa vaativa, mikä vaikeuttaa alueen luonnonvarojen hyödyntämistä. Murmanskin seutu on myös edelleen erittäin vahvasti militarisoitu alue. Venäjän ja Pohjoismaiden välisellä rajalla oleva hyvinvointi kuilu on yksi suurimpia maailmassa, huolimatta rikkaista luonnonvaroista. Maantieteellisesti alueeseen sitoutuu siis neljä valtiota: Suomi, Norja, Ruotsi ja Venäjä. Muita keskeisiä vaikuttajia alueella ovat Euroopan unioni, Nato sekä maailman ainoa nykyinen supervalta Yhdysvallat.

Venäläiset suorittivat Barentsinmerellä ensimmäiset seismiset tutkimukset 1970-luvulla, joka johti suurten Shtokmanovskoye, Ledovoye ja Ludovskoye kaasukenttien löytymiseen. Norjan puoleisella alueella tutkimus on ollut vähäisempää. Ensimmäinen lupa öljyn ja kaasun etsintään annettiin vuonna 1980, joka johti Snøhvit-kaasukentän löytymiseen. Myös Norjan ja Venäjän välisellä kiistellyllä merialueella on potentiaalisia öljy- ja kaasuesiintymiä, joissa ei kuitenkaan ole vielä tehty porauksia.⁵

Barentsin alueelle on tehty yhteensä noin 100 porausta. Eräiden arvioiden mukaan Barentsinmereltä löytyy noin 5000–6000 miljoonaa tonnia öljyä vastaavat luonnonvarat. 80 % näistä varoista on Venäjän puoleisilla alueilla. Arviolta noin ¾ varoista on maakaasua. Tällä hetkellä Norjan puolella oleva Snøhvit-kaasukenttä on ainoa, joka on katsottu taloudellisesti kannattavaksi ja on otettu jo tuotantokäyttöön. Tutkimus on ollut suhteellisen vähäistä sekä Norjan, että Venäjän puolella. Väite, että 25 % maailman löytymättömistä energiavaroista on Barentsinmerellä, on vielä todistamatta. Mutta ei ole epäilystäkään siitä, etteivätkö Barentsinmeren energiavarat olisi merkittävät globaalillakin tasolla.⁶

1.3 Tutkimusongelmat ja tutkimusmenetelmät

Tämän tutkimuksen tarkoitus on määritellä Barentsin alueen strateginen merkitys kokonaisuudessaan suurvalloille sekä siellä toimiville valtioille valitun teoreettisen viitekehyksen sisällä. Tutkimus vertailee eri valtioiden strategioita Barentsin alueella ja pyrkii tekemään johtopäätöksiä valtioiden välisen yhteistyön mahdollisuuksista geopolitiikan viitekehyksessä. Kaikki merkit geopoliittisesta ryhmittymisestä, poliittisella, taloudellisella, kulttuurisella ja sotilaallisella tasolla on edelleen selvästi nähtävissä Barentsin alueella.

---

⁵ The geopolitics of the Barents Sea oil and gas: the mouse and the bear, Ole Gunnar Austvik, IAEE, 2006

⁶ Austvik, 2006

Alueellisesti tutkimus on rajattu koskemaan Barentsin aluetta, mutta myös Huippuvuorten alue on otettu mukaan tutkimukseen, koska se liittyy kiinteästi alueen geopolitiikkaan.

Geopoliittinen tilanne pohjoisessa on nykyään huomattavasti erilainen kuin kylmän sodan jälkeisessä Etelä-Euroopassa. Tutkimuksessa on keskitytty nimenomaan alueellisen geopolitiikan näkökulmaan, mutta analysoidaan Barentsin alueen strategista merkitystä siihen sidoksissa oleville maille, myös suurvaltojen näkökulmasta (USA, Venäjä ja EU). Tutkimuksen tavoitteena on luoda geopolitiikan käsitteiden avulla kokonaiskuvan Barentsin alueen tilanteesta.

Pääkysymys: Mikä on Barentsin alueen strateginen merkitys siellä toimiville valtioille?

Alakysymykset:

- Mitkä ovat Barentsin alueen keskeiset vaikuttajat?
- Miksi kyseiset valtiot tai toimijat ovat kiinnostuneita alueesta?
- Miten geopolitiikka ilmenee valtioiden strategioissa?
- Minkälaisia ovat alueella toimivien valtioiden käsitykset alueen tulevaisuudesta ja turvallisuudesta?
- Minkälaista yhteistyötä alueella on tehty ja miksi?
- Miten eri valtiot ovat toimineet Barentsin alueella ja miksi ne ovat toimineet kuvatulla tavalla?

1.4 Keskeiset lähteet ja lähdekritiikki

Geopolitiikasta Barentsin alueella ja yleisesti arktisilla alueilla on kirjoitettu suhteellisen paljon kylmän sodan jälkeen kansainvälisessä ja kotimaisessa kirjallisuudessa ja tutkimuksissa. Julkaisuissa on käsitelty yleensä globaalia geopolitiikkaa suurvaltojen näkökulmasta.

Lähdemateriaali on pääosiltaan jaettavissa geopolitiikan teorioita koskevaan materiaaliin, eri maiden geopolitiikan tutkimuksiin sekä yleisesti Barentsin aluetta käsitteleviin julkaisuihin. Tutkimuksen lähteiden käytön ongelmana on venäläisen materiaalin vähäisyys, joten tutkimuksessa muodostuva kuva Barentsin alueesta voi olla osiltaan puutteellinen. Toisaalta esimerkiksi dosentti Alpo Juntusen ja eversti Erkki Nordbergin teoksissa on käytetty lähteinä paljon venäläisiä julkaisuja.

Barentsin aluetta on tarkasteltu sen historiaa ja politiikkaa käsittelevien teosten ja artikkeleiden kautta. Erityisen merkittäviä analyysijä geopolitiikkaan ja geopolitiikan klassikoihin ovat tämän työn kannalta olleet Osmo Tuomen teokset uudesta geopolitiikasta, Colin Grayn ja Geoffrey Sloanin toimittama teos ”*Geopolitics: Geography and strategy*” sekä John Agnewn ”*Geopolitics: re-visioning world politics*” joka tuo näkökulmaa kriittisen geopolitiikan teorioihin. Myös muutamia poliittisten kirjoittajien, kuten Michael Klaren, artikkeleja on käytetty lähteinä teoria luvuissa.

Pekka Visurin teos *Turvallisuuspolitiikka ja strategia* on yleisessä opetuskäytössä muun muassa Maanpuolustuskorkeakoululla. Teos sisältää varsin kattavat turvallisuuspolitiikan ja strategian perusteet. Visurin teoksen vaikutus tähän tutkimukseen näkyy ennemminkin rivien välistä kuin suorista viittauksista.

Venäläiseen geopolitiikkaan syventyessä lähteenä on toiminut dosentti Alpo Juntusen teos ”Itään vai länteen” sekä myös eversti Erkki Nordbergin teos ”Arvio ja ennuste Venäjän sotilaspolitiikasta Suomen suunnalla”. Juntusen teoksella on paljon lähteitä aina johtavista venäläisistä sotilasaikakauslehdistä alkaen ja venäläinen geopolitiikka esitellään varsin kattavasti. Nordbergin teos käsittelee Venäjää erittäin analyyttisesti ja monipuolisesti historiallis-sotilaallis-taloudellis-geopoliittisesta näkökulmasta. Teosten arvo on venäläisen geopolitiikan analysoinnissa ja sen luonteen kuvaamisessa.

Barentsin alueella toteutettavaan politiikkaan syventyessä merkittäviä lähteitä olivat ulkopolitiittisen instituutin sekä Norjan ulkoministeriön raportit ja analyysit. Venäläisestä materiaalista olen valinnut vain englanniksi käännettyt aineistot pääasiassa kielitaidollisista syistä. Alueellisen näkökulman kannalta merkittävimmät lähteet ovat Lassi Heinisen teokset sekä muutamien norjalaisen kirjoittajan tekemät analyysit. Turvallisuuspolitiikan osalta lähteinä ovat olleet Maanpuolustuskorkeakoulun strategian laitoksen tutkimusraportit ja analyysit.

2. GEOPOLITIikka

Tämän kappaleen tarkoituksena on tuottaa tutkimukselle tieteellinen viitekehys. Esittelen geopolitiikan käsitteen eri poliittisten kirjoittajien aineistoa analysoimalla. Geopoliittisten mallien ja ajatustapojen seuraamiseksi sekä nykymaailman ja Barentsin alueeseen ja ympäris-

töön liittyvien geopolitiittisten ajatusten kontekstin määrittämiseksi, tarkastelen geopolitiikan klassikoita, historiallista empiriaa sekä tämän päivän geopolitiittisia teorioita. Kappaleen lopuksi määrittelen geopolitiikan tarkoituksen tässä työssä.

2.1 Geopolitiikka käsitteenä

Geopolitiikka on yleisen määritelmän mukaan kansainvälisten poliittisten ilmiöiden kuvaamista ja selittämistä maantieteellisten seikkojen avulla ja perusteella. Sillä on monta yhtymäkohtaa poliittisen realismin kanssa. Molemmat teorat näkevät valtiot tärkeimpinä toimijoina globaalilla tasolla ja, että näiden valtioiden taloudelliset, sotilaalliset ja muut resurssit ovat tärkeitä arvioitaessa miten valtiot voivat päästä tavoitteisiinsa. Realismissa valta on sekä väline että lopullinen tavoite, geopolitiikka taas painottaa objektiivisen maantieteen vaikutusta valtioiden toimintaa.⁷ John Agnew, maantieteen professori Kalifornian yliopistosta, luettelee geopolitiikan perinteiseen valtiokeskeisyyteen kuuluvan kolme perusolettamusta: 1) valtion suvereenisuus ja alueellisuus, 2) territoriaalivaltio yhteiskunnan ”astiana”, sekä 3) vastakkainasettelu kotimaisen ja ulkomaisen välillä.⁸ Agnew:n näkemys geopolitiikasta on varsin laaja, sillä hän sisällyttää geopolitiikan tutkimusalaan myös erilaisten maantieteellisten käsitysten, oletusten, muotoilujen ja ymmärrysten vaikutuksen maailmanpolitiikkaan.⁹

Paljon ”uudesta geopolitiikasta” kirjoittaneen Osmo Tuomen mukaan geopolitiikalla voidaan ymmärtää ”alueellisesti määritetyn yhteisön pyrkimyksiä parantaa poliittista, sotilaallista ja taloudellista asemaansa muihin vastaaviin yhteisöihin nähden tilan hallinnan ja käytön avulla”. Tämä taas on tiukasti kytköksissä realismin näkemykseen maailmasta ja siinä vaikuttavista voimista.¹⁰ Tuomen mukaan uusi geopolitiikka taas huomioi maantieteellisten mielikuvien hyödyntämisen geopolitiittisessa argumentaatiossa poliittisten päämäärien ja valtiollisten intressien suojelemiseksi. Erona ”vanhaan” geopolitiikkaan hän näkee sen, että ”uusi” geopolitiikka ei pyri selittämään politiikkaa luonnontieteen omaisena jatkeena maantieteellisille realiteeteille.¹¹

Vastaavasti Michael Klare määrittelee geopolitiikan seuraavasti: geopolitiikka on suurvaltojen ja nousevien valtojen välistä kilpailua maa-alasta, resursseista ja tärkeistä maantieteellisistä

⁷ The new geopolitics, Osmo Tuomi, National defence college, Helsinki, 1998 s.7

⁸ Geopolitics: Re-visioning world politics, John Agnew, Routledge, Lontoo, 1998, s.8-9

⁹ Agnew, 1998, s.128-130

¹⁰ Uusi geopolitiikka, Osmo Tuomi, Gaudeamus, Tampere, 1995, s. 11

¹¹ Tuomi, 1995

pisteistä, kuten satamista, kanaaleista, jokialueista ja muista vallan ja resurssien lähteistä. Viime vuosikymmeninä tällainen kilpailu on ohjannut merkittävästi maailmapolitiikkaa ja erityisesti alueellisia ja paikallisia konflikteja.¹² Geopoliittiselle ajattelulle on luonteenomaista, että oletetaan valtioiden ja alueiden välillä olevan kilpailua.¹³

Toisaalta Geoffrey Sloanin ja Colin Grayn mukaan geopolitiikka voidaan määritellä seuraavalla tavalla: ”geopolitiikka yhdistää historiallisen tiedon sofistikoituneeseen kykyyn teoretisoida ja tuloksena on ollut vahva analyttinen kehikko”. Geopolitiikka korostaa, ettei poliittisessa valta-asetelmassa ole kysymys pelkästään vallan käytöstä ihmisiin ja materiaaliin vaan myös maantieteellisessä kontekstissa, missä sitä harjoitetaan.¹⁴

Venäläisen geopolitiikan perustajan V.P. Semjonov-Tjan-Shanskija luettelee geopolitiikan tehtävät ja tavoitteet, teoksessaan ”Alue ja maa”, seuraavasti:

1. Geopolitiikan tehtävänä on tarkastella synteettisesti ja monipuolisesti maanpiirin vaikutusta ihmiskunnan alueelliseen ja henkiseen herruuteen, eli maan vaikutusta alueelliseen herruuteen.
2. Maantieteelliset tekijät vaikuttavat ihmisen toimintaan, mutta on huomioitava ihmisen taloudellisilla pyrkimyksillä ja maantieteellisillä tekijöillä olevan vaikutuksia yleiseen kehitykseen.
3. Eriteltäessä alueellis-poliittisia käsitteitä on huomattava niiden muodostuvan asianomaisen alueen luonnosta sekä historiallisista, taloudellisista ja kulttuurisista tekijöistä.
4. Venäjän geopolitiikan erityisenä tavoitteena on oman maan systemaattinen alueellis-poliittinen tarkastelu eritellen sen etuja sekä tulevaisuuden näkymiä ja perspektiivejä.
5. On selvitettävä, mitkä seudut soveltuvat siirtolaisuusalueiksi ja kuinka siten voidaan taata Venäjän alueellis-poliittinen suuruus.
6. On syvennettävä Venäjän alueellis-kartografista tutkimusta. Tavoitteena on tuoda maastosta esiin poliittiset päämäärät.¹⁵

---

¹² New geopolitics, Monthly review, Michael Klare, 2.1.2006

¹³ Tuomi, 1998, s.7

¹⁴ Gray & Sloan, 1999.s.2

¹⁵ Itään vai länteen?, Alpo Juntunen, Gummerus, Jyväskylä, 2003, s.20

2.2 Geopolitiikan klassikot ja historiallinen empiria

Geopolitiikan klassiset ajattelijat kuten Friedrich List, Rudolf Kjellen, Karl Haushofer, Alfred Mahan, Harold Mackinder ovat aikanaan vaikuttaneet merkittävästi valtioiden toteuttamaan politiikkaan.¹⁶ Geopolitiikka joutui huonoon valoon, sen inspiroidessa valtioita ekspansiiviseen politiikkaan, kilpavarusteluun sekä Lebensraum-ajatteluun. Osittain juuri tästä syystä se vaikuttikin huomattavasti käytännön politiikkaan.

Teknologia ja luonnonvarat vaikuttavat määräävästi maantieteellisen tilan tai alueen poliittiseen merkitykseen. Historiallisessa kontekstissa merien tärkeys on johtunut sen mahdollistamasta liikuntakyvystä. Geopolitiikan klassikoista, mm. Alfred Tahyer Mahanin kirjoitukset ovat käsitelleet valtamerien tärkeyttä maailmanpolitiikassa. Teknologian kehitys ja sen muutokset ovat kuitenkin lisänneet muiden maantieteellisten tekijöiden painoarvoa. Viime aikoina teollistuneiden valtioiden energiariippuvaisuus ja erityisesti riippuvaisuus sen tuonnista on nostanut jälleen merien vaikutusta politiikkaan. Saul B. Cohenin mukaan ”Geopoliittisen analyysin ydin on kansainvälisen politiikan suhde maantieteelliseen kehukseen. Geopoliittiset näkemykset vaihtelevat muuttuvien maantieteellisten kehysten ja tämän muutoksen luonteen tulkintojen mukaan.”¹⁷

Geopolitiikka oli 1800-luvun lopusta 1900-luvun alkuun erittäin suosittu tapa tutkia maailmanpolitiikkaa. Jos opiskeli tuolloin nykyisin kansainvälisiksi suhteiksi kutsuttua oppiainetta, olisi opiskellut geopolitiikkaa.¹⁸ Geopolitiikan suosio näkökulmana väheni toisen maailmansodan jälkeen, koska se muistutti Hitlerin Lebensraum-ideologiaa mutta myös koska, sillä oli yhtymäpintaa Leninis-Marxistilaiseen ajattelutapaan. Tästä syystä se ei ole kaikkein yleisimmin opetettuja kansainvälisten suhteiden teorioista.¹⁹

Geopolitiikka oli myös ideologia 1800-luvun loppupuolella ja 1900-luvun alussa. Se oli tukku itsetietoisia ajatuksia ja uskomuksia, joiden mukaan tuon ajan johtajat toimivat. Geopolitiikka oli muun muassa ajatustapana imperialismiin ja kolonialismin taustalla.²⁰ Erityisesti Saksassa, Yhdysvalloissa ja Venäjällä geopoliittiset ajatukset nousivat esille. Huomattavaa on, että geopoliittiset ajatukset syntyivät ajanjaksona jolle oli luonteenomaista suuret muutokset valtioi-

---

¹⁶ Tuomi, 1995, s.20

¹⁷ Contending theories of international relations, James E. Dougherty & Robert L. Pfaltzgraff Jr, HarperCollins-Publishers Inc, 1990, s.55

¹⁸ Klare, 2.1.2006

¹⁹ Klare, 2.1.2006

²⁰ Klare, 2.1.2006

den välisissä voimasuhteissa ja se, että ne syntyivät juuri niissä valtioissa jotka olivat aktiivisesti parantamassa omaa kansainvälistä asemaansa.²¹ Ajanjaksoa voidaan verrata nykyisen Venäjän geopolitiittiseen tilanteeseen.

Angloamerikkalainen geopolitiikka on yleensä esiintynyt tarkoitukseltaan ihmiskunnan hyvää ajavana, demokratiaa ja markkinataloutta puolustavana. Yhdysvaltojen tapauksessa geopolitiikka muodostui johtavaksi ajattelutavaksi presidentti Theodore Rooseveltin aikana ja johti erittäin itsetietoiseen päätökseen tehdä Yhdysvalloista imperiumi. Espanjan ja Amerikan välinen sota oli tarkoituksenmukainen väline imperiumin luomiseksi. Tätä sotaa ja Filippiinien miehitystä seurasi varsin nopeasti Panaman miehittäminen, joka sekin perusteltiin avoimesti geopolitiittisella ideologialla.²² Alfred T. Mahanin ajatuksilla oli suuri vaikutus presidentti Rooseveltin toimintaan. Mahan analysoi merihistoriaa, erityisesti Brittien maailmanlaajuisen vaikutuksen nousua. Analyysin johtopäätöksenä oli että, merien hallinta ja erityisesti strategisesti tärkeiden, kapeiden väylien hallinta, olivat ratkaisevia asioita valtion voimalle ja hyvinvoinnille. Valtion kyky saavuttaa tällainen asema oli kiinni sen maantieteellisestä sijainnista, maan muodosta ja laajuudesta, väestöstä, kansallisesta luonteesta ja hallituksesta.²³

Hitler, Mussolini sekä japanilaiset militaristit omaksuivat myös geopolitiittisen ajattelutavan, jolla he perustelivat ekspansiivista toimintaansa. Juuri tämä ekspansiivinen toiminta, joka uhkasi vastakkaisten suurvaltojen geopolitiittisia intressejä, johti toiseen maailman sotaan.²⁴

Friedrich Ratzel muodosti maantieteen, antropologian ja politiikan synteessin, jossa valtio ja maailma nähtiin eräänlaisina ”aggregaatti-organismina”. Hänen mukaansa ihmiskunta joutuu jatkuvasti taistelemaan keskenään elintilasta. Tämä ajatus yhdistettiin myöhemmin Haushofenin ja Hitlerin ”Lebensraum”- termiin. Hän kytki väestönkasvun ja valtion alueellisen tilan kasvun toisiinsa sekä piti ihanteena tilannetta, jossa kansan asuma-alue samastuu valtion alueen kanssa.²⁵

Rudolf Kjellen vei ajattelun vielä pitemmälle yhdistämällä geopolitiikan darvinistiseen ajatusmalliin, jonka mukaan valtiot ovat, kuten eläimet, jatkuvassa selviämiskamppailussa. Vaikka Kjellen ilmaisikin valtion eläväksi organismiksi, hän teki siitä huolimatta päätelmän,

---

²¹ Tuomi, 1998 s.8

²² Klare, 2.1.2006

²³ Dougherty & Pfaltzgraff Jr, 1990, s.60-61

²⁴ Klare, 2.1.2006

²⁵ Dougherty & Pfaltzgraff Jr, 1990, s.65

että valtion selviytyminen on lopulta yksilöstä kiinni.²⁶ Rudolf Kjellen on ehkäpä eräs kaikkein vaikutusvaltaisimmista pohjoismaisen politiikan tutkijoista. Hän, itse asiassa, muotoili ensimmäisenä termin geopolitiikka.²⁷ Erityisesti Kjellen korosti kansakunnan laadullisia ominaisuuksia, kuten moraalista kapasiteettia ja tahtoa, jotka muodostavat valtion psykologisen voiman. Kansalaisten on kuitenkin oltava ehdottoman lojaaleja omalle valtiolleen ja asetettava sen ja kansakunnan etu oman edun edelle. Valtio on itsenäisesti toimiva organismi, joka toimii kansalaisten tahdosta välittämättä. Perusajatuksena oli, että valtiot ovat jatkuvassa kilpailussa toistensa kanssa ja, että lopulta suuret valtiot alistavat pienemmät ja lopputuloksena on muutama jättiläisvaltio.²⁸

Karl Haushofer oli Kjellenin ja Ratzelin opillinen seuraaja. Hänelle geopolitiikka tarkoitti politiikan ilmiön suhdetta maantieteeseen. Geopolitiikan tarkoitus oli antaa systemaattinen oppi maantieteestä Kolmannen valtakunnan käyttöön. Tämä systemaattinen oppi yhdisti valtion voiman maantieteellisiin tekijöihin sekä antoi propagandistisia perusteita Saksan aggressiolle ja laajentumiselle.²⁹

Venäjällä geopolitiikka liittyy saumattomasti maan harjoittamaan imperialismiin. Lähtökohdiana voidaan pitää Pietari Suuren vuonna 1725 perustamaa Venäjän tiedeakatemiaa, jonka tärkeimpänä tehtävänä oli valtakunnan alueen tutkiminen. Erityisesti millaisia resursseja valtakunnalla olisi käytössään sen voiman ja vallan lisäämiseksi. Venäjän voimakas kansallisuusaate antoi suunnan venäläiselle geopolitiikalle. Tämä kansallisuusaate ilmeni aluksi slavofiliana ja kehittyi panslavismin kautta isovenäläisyyden ainutkertaisuutta korostavaksi ideologiaksi.³⁰

Venäläisen geopolitiikan koulukunnan perustajana pidetään V.P. Semjonov-Tjan-Shanskija (1870-1942). Hänen ajatuksiinsa vaikutti huomattavasti Halford Mackinder teoriat. Semjonov-Tjan-Shanskijan huomattavimmat teokset ovat vuonna 1915 julkaistu ”*Venäjän hallitsemasta alueellisesta voimasta. Kuvaus poliittisesta maantieteestä.*” sekä vuonna 1928 julkaistu ”*Alue ja maa*”. Ensin mainitussa teoksessa perusajatuksena on Venäjän johtoasema Euraasian mantereella.³¹

²⁶ Dougherty & Pfaltzgraff Jr, 1990, s.65

²⁷ Swedish geopolitics, Ole Tunander, International peace research center, Oslo, 2004, s. 3

²⁸ Poliittinen maantiede, Kai-Veikko Vuoristo, WSOY, Porvoo, 1997, s.54-55

²⁹ Dougherty & Pfaltzgraff Jr, 1990, s.65

³⁰ Juntunen, 2003, s.18

³¹ Juntunen, 2003, s.20

Venäläiselle geopolitiikalle oli luonteenomaista myös maan ainutlaatuisten luonnonolosuhteiden korostaminen. Esimerkiksi lännen ja Venäjän vapauden eroja sekä Venäjän köyhyyttä on perusteltu fyysisen ympäristön raakuudella. Yhdysvalloilla ja Iso-Britannialla on suojanaan meret, kun taas ainoa asia joka tuo Venäjälle turvallisuuden on sen oma sotaväki. Vaikea fyysinen ympäristö aiheuttaa Venäjälle korkeat kustannukset ja pakottaa varustautumaan turvallisuutensa takaamiseksi.³²

Venäjän rajojen laajentaminen tapahtui pitkälti sotilaallisen voiman avulla. Maantieteellisestä suuntautumisesta oli tuona ajan keskustelussa erimielisyyksiä mutta yhteiseksi tekijäksi löytyi suunta kohti meriä. Monet vaikutusvaltaiset kirjoittajat suosittelivat Venäjän painopisteen muuttamista itään päin. Rautateitä tuli rakentaa, jotta Tyynenmeren rannikkoa voitaisiin hyödyntää parhaalla mahdollisella tavalla ja jotta Venäjä kykenisi kilpailemaan länsivaltojen kanssa Kiinan markkinoista. Rautatiet toimisivat myös eräänlaisina hallintavälineinä. Oikeutus tälle laajentumiselle haettiin maantieteellisistä faktoista. Oli luonnollista, että koko Euraasia olisi yhden vallan alaisuudessa ja venäläisiä uudisraivaajia tarvittiin tuomaan sivistystä barbaaristen Aasian kansojen keskuuteen. Venäjän oma uskonto, slavofilia sekä usko siihen, että Venäjä on erilainen kuin länsimaat olivat ideologisena taustana aina, kun Venäjän rajoja piirrettiin uudestaan. Mm. Fjodor Dostojevski vaikutti suuresti ajatukseen, että Venäjä on ainutlaatuinen ja sillä on oma pyhä tehtävä.³³

Talousmaantieteilijä V. Ustrjalov kannusti Neuvostoliittoa rakentamaan laajan imperiumin Euraasian alueelle. Hän näki Neuvostoliiton tämän suuren alueen geopolitiittisena yhdistäjänä ja korosti Euraasian alueellista merkitystä. Euraasialaisuus on koko mantereen käsittävä aatesuunta, joka ei ole yhtäläinen läntisen liberalismiin ja ahtaan etnisen nationalismiin kanssa. Kun tähän euraasialaisuuteen liitettiin kommunistiystävällinen sävy, puhutaan uuseuraasialaisuudesta.³⁴

Harold Mackinderin teorian lähtökohtana oli maavallan ja merivallan ikuinen taistelu ja vastakkainasettelu. Hän näki Itä-Euroopasta Siperiaan ulottuvan alueen kansainvälisen politiikan ”sydänaalueena”. Tämän sydänaalueen hallinta mahdollistaisi koko maailman hallinnan. Mackinder muotoili teoriansa seuraavasti:

”Joka hallitsee Itä-Eurooppaa, hallitsee Sydänaaluetta

Joka hallitsee Sydänaaluetta, hallitsee Maailman saarta (Euraasia)

---

³² Juntunen, 2003, s.22

³³ Tuomi, 1998 s.9

³⁴ Juntunen, 2003, s.24

Joka hallitsee Maailman saarta, hallitsee maailmaa”³⁵

Geopolitiikan klassikoille ominaista oli juuri tämä mannervallan ja merivallan ikuinen kappailu sen analysointi ja tutkiminen. Yhteenvetona klassisen geopolitiikan aikakaudesta voidaan todeta, että vastakkain olivat anglosaksinen geopolitiikka, joka korosti merivaltaa sekä mannermaiset saksalainen geopolitiikka ja venäläinen geopolitiikka.

2.3 Kylmän sodan geopolitiikka

Toisen maailmansodan jälkeen Stalin luopui tavoittelemastaan maailmanvallankumouksesta ja pyrki luomaan mahdollisimman vahvan Neuvostoliiton, joka kykenisi vaikuttamaan voimallaan maailman sosialistisoitumiseen. Puna-armeijan miehittämille alueille luotiinkin tämän opin mukaisesti Moskovalle kuuluaista sosialismia. Neuvostoliiton voimaa pystyttiin parantamaan nopeimmin liittämällä siihen mahdollisimman paljon alueita ja tämä onnistui varsin hyvin toisen maailmansodan jälkeen. Tällainen politiikka muistuttaa huomattavasti uuseuraasialaista politiikkaa.³⁶ Myös niin sanottua Brezhnevin oppia pidetään uuseuraasialaisuutena. Opin mukaan Neuvostoliitolla ja muilla sosialistisilla mailla oli oikeus puuttua asioiden kulkuun, mikäli sosialistinen järjestelmä oli uhattuna jossain itäblokin maassa. Tätä oppia toteutettiin käytännössä vuosina 1956 Unkarissa, 1968 Tšekkoslovakiassa ja 1979 Afganistanissa.³⁷

Neuvostoideologian mukaan maantieteellä ei ollut mitään vaikutusta yhteiskuntaan. Geopolitiikka nähtiin pelkästään imperialistisena työkaluna. Kuitenkin kommunismista rakentui ideologinen oikeutus vanhalle geopolitiittiselle toiminnalle. Valtakunta pyrki kehittämään omaa sisäistä kasvua ja vahvistamaan sen valtaa keskitetyllä hallinnolla ennen kuin se kohdisti huomionsa ulospäin. Rautateiden rakentaminen jatkui edelleen samalla tavalla, mitä aikaisemmin. Pääsyä merille pidettiin tärkeänä ja rannikkoalueille rakennettiin useita kanaaleja helpottamaan niiden käyttöä. Nähtiin, että merille pääsy parantaa taloutta, tukee tieteellistä tutkimusta ja helpottaa yhteyksien pitoa ystävällismielisiin valtioihin. Tässä tapauksessa geopolitiittinen toiminta oli varsin sotilaallisesti suuntautunutta. Toisen maailmansodan jälkeen Neuvostoliitto loi Keski-Eurooppaan oman vaikutusalueen, joka palveli sen omia taloudellisia ja sotilaallisia intressejään. Kokonaisuutena Venäjän ja Neuvostoliiton historia on luonut empiiristä todistusaineistoa realistisesta geopolitiikasta jossa yhdistyvät valta, maantieteellinen etäisyys ja

³⁵ Dougherty & Pfaltzgraff Jr, 1990, s.62

³⁶ Juntunen, 2003, s.25

³⁷ Juntunen, 2003, s.26

laajentuminen. Aina kun valtio on ollut vahva, se on työntänyt rajojaan ja vaikutusvaltaansa ulospäin. Heikkouden aikana se on vetäytynyt kaukaisimmilta alueiltaan.³⁸

Tarkasteltaessa Yhdysvaltojen kylmän sodan aikana käymiä konflikteja, voidaan havaita, että ne perustuivat geopolitiittiseen orientaatioon. Yhdysvaltojen oli pakko hallita Keski-itää ja sen öljyvaroja. Tämä oli perustana Trumanin, Eisenhowerin ja Carterin doktriineille. Yhdysvaltojen tuli hallita myös osaa Afrikasta sen mineraalivarojen takia. Tästä syystä Yhdysvallat tuki Etelä-Afrikan apartheid hallitusta. Korean ja Vietnamin sodat voidaan nähdä Yhdysvaltojen haluna hallita Tyynen valtameren reuna-alueita.³⁹ Yhdysvaltojen toiminnassa näkyy Sir Halford Mackinderin ajatukset ja teoriat. Yhdysvaltojen päättäjien ensimmäisenä tavoitteena on ollut estää vihamielistä valtiota hallitsemasta Euraasian maamassoja. Tästä todisteena olivat suuri kiinnostus liittoumiin Länsi-Euroopan ja Japanin kanssa sekä sitoutuminen turvallisuuspoliittisiin asioihin Euraasian raja-alueilla mukaan lukien Lähi-idässä.⁴⁰

Mackinderin perinteen johtava kehittäjä ja jatkaja on ollut Saul B Cohen, joka on jalostanut Mackinderin ajatuksia maailman geopolitiittisesta jaosta, lisäämällä siihen esimerkiksi talousmaantieteellisiä elementtejä. Cohen on käyttänyt hyväkseen myös sosiaalidarvinismia, sillä hänen mukaansa maailma on ”yleinen organismisysteemi”, joka ei ole staattinen vaan siinä tapahtuu kaiken aikaa muutosta ja kehitystä. Erona Mackinderin malliin on myös se, että suurvallat eivät ole ainoat merkittävät toimijat maailmassa, vaan myös yksittäisillä valtioilla, kansainvälisillä järjestöillä ja monikansallisilla korporatioilla on merkitystä. Cohen korostaa, että kyseessä on dynaaminen vastakkaisten voimien ja vaikutusten tasapaino avoimessa systeemissä, eli geopolitiittinen tasapaino geopolitiittisen järjestyksen sijaan.⁴¹

Harold ja Margaret Sprout tekivät suurimman kontribuution ympäristöllisten suhteiden tutkimukselle, 1900-luvun puolivälin aikoihin. Sproutit uskoivat, että geopolitiikalla oli merkitystä poliittista käytöstä tutkittaessa. Tästä huolimatta he väittivät, että epätasaisesti jakautuneet resurssit vaikuttavat ratkaisevasti suureen osaan kaikesta inhimillisestä toiminnasta. Sproutit toivat esille ekologisen näkökulman geopolitiikkaan, koska se otti huomioon kansainvälisen ympäristön fyysiset ja henkiset ominaisuudet. Ympäristön he näkivät moniulotteisena järjestelmänä, jossa poliittisten johtajien näkemykset ympäristöllisistä olosuhteista sekä itse olosuhteet olivat tutkimuksen kohteena. Tutkimus korosti maantieteen, demografian, teknologian ja

---

³⁸ Tuomi, 1998 s.17

³⁹ Klare, 2.1.2006

⁴⁰ Dougherty & Pfaltzgraff Jr, 1990, s.63

⁴¹ Vuoristo, 1997, s. 70

resurssien keskinäistä suhdetta, sekä keskittyi nähtävien muuttujien sekä kvantitatiivisten tekijöiden, kuten väestön ja alueen laajuuden tärkeyteen.⁴²

Sproutit tekivät neljä johtopäätöstä. Ensimmäisenä, ekologinen näkökulma ja viitekehys ovat hedelmällinen tapa analysoida ulkopoliitiikkaa ja valtioiden kykyjä. Toisena johtopäätöksenä oli, että kannattaa rakentaa analyttinen syy-yhteyssuhde ympäristöllisten tekijöiden, poliittisten päätösten ja näiden päätösten tulosten välille. Kolmantena Sproutit väittävät, että ekologinen lähestymistapa on hyödyllinen lisä kansainvälisen politiikan tutkimuksessa. Viimeisenä he näkivät ekologisen lähestymistavan laajentavan kansainvälisen politiikan tutkimusta yhdistämällä siihen oleelliset teoriat sekä maantieteen, psykologian ja sosiologian dataa.⁴³

Toisen maailmansodan jälkeen eurasianismi jäi elämään Neuvostoliittoon, kun taas lännessä saksalainen koulukunta vaikenä ja anglosaksinen koulukunta loi Sproutien ja Cohenin johdolla hieman poliittisesti korrektimpaa geopolitiikkaa.

2.4 Kriittinen Geopolitiikka

Kriittinen geopolitiikka on uusi näkökulma geopolittisessä keskustelussa. Se tutkii, miten maailma on poliittisessä toiminnassa kuvattu, kartoitettu ja hallittu.⁴⁴ Klassisen geopolitiikan ollessa lähellä poliittista realismia ja sen epistemologiaa sekä ontologiaa, kriittinen geopolitiikka muistuttaa lähtökohdiltaan enemmänkin konstruktivismia. Huomio on siirtynyt maantieteellisistä realiteeteista maantieteellisen tietämisen tapoihin. Geopolitiikka nähdään käytäntönä, joka rakentuu sosiaalisessa ja poliittisessä kanssakäymisessä ja näin ollen tuottaa tekstin ja retoriikan kautta identiteettiä ja rajoja.

Vilho Harlen ja Sami Moision teoksessa ”Missä on Suomi?” todetaan kriittisen geopolitiikan tutkijan näkevän maantieteellisyyden ”ulko- ja turvallisuuspoliittisena karttana, jonka alati muuttuvalla ja kiistellyllä pinnalla toimijat hahmottavat sijaintiaan”. Maantieteellistä tietoa ei tarvita ainoastaan sodankäyntiin vaan myös valtion alueen muodostamiseen ja ylläpitämiseen, sen hallintaan ja haltuunottoon. Kriittinen geopolitiikka ei hyväksy perinteisen geopolitiikan varsin sotilaallista lähestymistapaa.⁴⁵

⁴² Dougherty & Pfaltzgraff Jr, 1990, s.67

⁴³ Dougherty & Pfaltzgraff Jr, 1990, s.69-70

⁴⁴ Muuttuva geopolitiikka, Vilho Harle, Sami Moision, Gaudeamus, Helsinki, 2003, s.27

⁴⁵ Missä on Suomi?, Vilho Harle & Sami Moision, Vastapaino, Jyväskylä, 2000, s. 40

Osmo Tuomen toteaa teoksessaan *"The new geopolitics"*, kriittisen geopolitiikan tutkimusaiheisiin kuuluvan ns. geopolittiset koodit. Historian perusteella on mahdollista rakentaa geopolittisen toiminnan malli, joka kuvaa geopolittisen ajattelun ja toiminnan kehittymistä. Lähtökohtana on, että maailmassa vallitsee jonkinlainen geopolittinen maailmanjärjestys, mutta valtioiden väliset voimasuhteet alkavat muuttua joko taloudellisten, teknisten tai poliittisten muutosten takia. Järjestelmä muuttuu epävakaaaksi, joten sen on pakko muuttua. Valtioiden täytyy ensiksi määritellä oma asemansa suhteessa muihin valtioihin uudelleen sopeutukseen muuttuvaan tilanteeseen. Tätä subjektiivista ymmärrystä omasta asemasta kutsutaan geopolittiseksi koodiksi. Geopolittinen koodi sisältää myös tavoitteet, mahdollisuudet ja uhat.

Toisessa vaiheessa nousevat valtiot ovat yleensä panostaneet sisäiseen kehitykseen vahvistukseen omaa talouttaan ja valtion sisäistä eheyttä. Tavoitteena on nousta vahvemmaksi kuin mahdollinen kilpailija. Kolmantena valtion tulee yhdistää kansa poliittisen tavoitteiden taakse. Valtion tulee olla kulttuurisesti vahva, jotta se kykenee saavuttamaan menestystä taloudellisessa, poliittisessa tai sotilaallisessa kilpailussa. Kansa tarvitsee perustelun poliittisille toimille. Tämä perustelu voi olla esimerkiksi vapaus ja demokratia, kuten Yhdysvaltojen tapauksessa tai ortodoksi-slaavilainen "erilaisuus", kuten Venäjän tapauksessa. Neljäntenä vaiheena on maantieteellinen laajentuminen tai valtion vaikutusvallan kasvu. Neljäs vaihe voidaan toteuttaa taloudellisen painostuksen tai tuen, poliittisen ja ideologisen propagandan tai poliittisen ja sotilaallisen voiman avulla.⁴⁶

Poliittinen valta, taloudellinen dominointi ja sotilaallinen kontrolli ovat tilanhallinnan ilmenymiä ja kuuluvat osaksi geopolitiikkaa, kunhan niillä on maantieteellinen tavoite. Tilanhallinnan tavoitteena on yleensä valtion oman hallintojärjestelmän säilyttäminen tai oman vaikutusvallan laajentaminen. Tilanhallinta yhdistetään monesti hyvinvointiin ja vaikutusvaltaan.⁴⁷

2.5 Uusi geopolitiikka

Uusi geopolitiikka ei pyri selittämään politiikkaa luonnontieteen omaisena jatkeena maantieteellisille realiteeteille, vaan huomioi sen, kuinka geopolittinen argumentaatio hyödyntää maantieteellisiä mielikuvia poliittisten päämäärien ja valtiollisten intressien ajamiseksi.⁴⁸

---

⁴⁶ Tuomi, 1998 s.18-19

⁴⁷ Tuomi, 1998 s.20

⁴⁸ Tuomi, 1995

Nykyään klassisen geopolitiikan näkemys ikuisesta merivallan ja mannervallan vastakainasettelusta ei ole enää pätevä, koska nykyään on useita erilaisia skenaarioita tulevaisuuden maantieteellisten alueiden kilpailusta. Myös näkemys, maantieteen suorasta vaikutuksesta politiikkaan, on vanhanaikainen. Tänä päivänä maantieteen vaikutus on lähinnä epäsuoraa. Erään teorian mukaan fyysinen maantiede vaikuttaa pääasiassa taloudelliseen maantieteeseen joka taas määrää sosiaalista maantiedettä joka taas puolestaan vaikuttaa politiikkaan.⁴⁹

Miten fyysinen maantiede vaikuttaa taloudelliseen maantieteeseen? Tärkeimmät parametrit ovat välimatkat, liikenneyhteydet, alueen saavutettavuus, kuljetushinnat, ilmasto, subjektiiviset ajatukset eri fyysisten paikkojen välisestä kanssakäymisen helppoudesta sekä taloudellisten toimijoiden keskittyminen. Näillä parametreilla on myös suora vaikutus politiikkaan talouden ja sotilaallisen suunnittelun kautta. Nykyään geopolitiittinen ideologia on noussut esille suurvaltojen johtajien toiminnassa, erityisesti Yhdysvalloissa. Yhdysvaltojen johtajat ovat aloittaneet klassisen geopolitiikan piirteitä omaavan projektin, jonka tavoitteena on Yhdysvaltojen herruuden säilyttäminen kaikkein tärkeimmillä resursseja tuottavilla alueilla. Tämän toiminta on ollut ideologisesti johdonmukaista ja se ideologia on ajatustavaltaan geopolitiittista.⁵⁰

Läntisissä demokratioissa on vallalla ajatus, jonka mukaan kasvava keskinäisriippuvuus valtioiden välillä sekä maailmantalouden toimijat levittävät hyvinvointia, hajottavat rajoja ja poistavat konfliktin lähteet maailmasta. Näihin tavoitteisiin pääsy tapahtuu vapauttamalla valuutan liikkuminen maailmassa ja poistamalla vapaan talouden esteet. Tämä ideologia ei ota huomioon poliittisia, ideologisia, kulttuurisia eroja tai edes pyri hävittämään niitä. Tästä syystä se ei ole riittävä periaate ohjaamaan hallitusten toimia, jotka taistelevat vapaan kaupan ongelmia vastaan. Valtioiden tulee suojella omia kansalaisiaan sisäisiltä ja ulkoisilta uhkilta omien rajojensa sisäpuolella. Geopoliittisen ajattelutavan perusta, valtion omien intressien edistäminen sen maantieteellisten rajojen sisällä, ei ole kadonnut mihinkään. Alueiden välistä kilpailua ei voida välttää.⁵¹

Historia on osoittanut että suurvaltojen ja valtakuntien geopolitiittinen ajattelu on ollut hämähästyttävän samankaltaista ajasta toiseen. Jollain alueilla voidaan nähdä perusteluja näkemykselle, että samanlainen geopolitiittinen toimintamalli tulee jatkumaan maailmassa, vaikka

---

⁴⁹ Tuomi, 1998 s.27

⁵⁰ Klare, 2.1.2006

⁵¹ Tuomi, 1998 s.79

todisteet tästä eivät olekaan yhtä käsin kosketeltavia kuin ennen. Motiivit ja perustelut valtioiden sisäiselle yhdentymiselle tai ekspansiiviselle toiminnalle vaihtelevat mutta suunta on edelleen sama. Tulee myös muistaa, että ennen valtioiden organisoijilla oli pelkästään positiivisia motiiveja, kuten rauha, vauraus, demokratia ja niin edelleen. Tässä mielessä nykyiset Naton ja EU:n perustelut laajentumiselle kuulostavat erittäin tutuilta. Rauhan ja demokraattisen kehityksen taustalla on aina pyrkiminen parempaan kilpailuasemaan ja oman vaikutusvallan lisäämiseen.⁵²

Käytäntö on osoittanut, että valtiolla on tarve maantieteellisen alueen kontrolloimiseksi ja omien kansalaisten suojelemiseksi sisäisiltä ja ulkoisilta uhkilta. Toinen uskomus on myös noussut, että kansallisvaltio on liian pieni yksikkö ollakseen kilpailukykyinen. Nykyinen suunta on maanosien kokoisten taloudellisten pan-alueiden muodostuminen. Suuret liittoumat ja pan-alueet olivat tuttuja jo vanhan geopolitiikan teoreetikoille. Erona vanhan ja uuden geopolitiikan välillä on talouden korostuminen uudessa geopolitiikassa. Ongelmaksi jää edelleen se, että kuka vastaa turvallisuuden tuottamisesta. Tähän mennessä valtio on ollut ainoa toimija geopolitiikassa, mutta tulevaisuudessa tulee olemaan pienempiä ja suurempia kokonaisuuksia. Geopoliittinen luonne korostuu yhteisössä, mitä enemmän valtaa sillä on. Nykyään ei voida hyväksyä ajatusta valtioiden järjestelmällisestä ja automaattisesta kasvusta sekä fyysisen maantieteen määräävästä vaikutuksesta. Poliittikka, talous ja kulttuuri ovat tärkeimmät välittömät vaikuttajat geopolitiittiseen maailmanjärjestykseen. Kun taas maantieteen vaikutus on lähinnä epäsuoraa; historian, taloudellisten olosuhteiden ja sotilaallisten näkökohtien kautta.⁵³

Myös voimapolitiikan ja sotilaallisen voiman merkityksen väheneminen länsimaisten demokratioiden välillä on selvästi huomattavissa. Kuitenkin muualla maailmassa suoraviivaisella voimankäytöllä on edelleen merkitystä ja taistelu fyysisten alueiden kontrolloinnista jatkuu edelleen.⁵⁴

Viimeisen neljän vuosikymmenen aikana valtameriä pitkin tapahtuva kauppa on nelinkertaistunut. Noin 90 prosenttia maailmankaupasta ja kaksi kolmannesta maailman öljystä kulkee meritse. Laivareitit ja satamat ovat modernin maailmankaupan elämän lanka. Kasvaneet kansalaisten odotukset ja kasvanut kilpailu resursseista saattaa rohkaista valtioita vaatimaan me-

---

⁵² Tuomi, 1998 s.79-80

⁵³ Tuomi, 1998, s.80

⁵⁴ Tuomi, 1998 s.28

rialueita ja luonnonvaroja itselleen. Tämä saattaa johtaa konflikteihin.⁵⁵ Pohjoisilla alueilla tämä kilpailu merialueista ja luonnonvaroista on jo alkanut.

Nykyään on mahdollista, että yhteisöt jotka ovat pienempiä tai suurempia kuin valtiot voivat myös toimia geopoliittisesti. Taloudellisen ja poliittisen integraation ansiosta kehittyneet monikansalliset yhteisöt, eräänlaiset supravaltiot, luovat yhteistyötä, keskinäisriippuvuutta ja solidaarisuutta yhteisön jäsenien välille. Näin ollen maiden väliset poliittiset jännitykset vähenevät. Kun tällainen integraatio tähtää kyseisten valtioiden vallan ja kilpailukyvyyn lisäämiseen, geopoliittinen toiminta on odotettavissa. Tämän geopoliittisen toiminnan indikaattorien näkyvyys riippuu alueiden kilpailun kovuudesta. Tällaisen geopoliittisen toiminnan edellytyksenä on, että toimija on riittävän suuri.⁵⁶

Missä perinteinen geopolitiikka lähestyy politiikka globaalilla tasolla, olen tässä tutkimuksessa pyrkinyt alueelliseen näkökulmaan. Alueellinen geopolitiikka tutkii alueellisen maantieteen, väestöllisten tekijöiden ja turvallisuuspoliittisten olosuhteiden vaikutusta aluetta koskevaan politiikkaan sekä alueella, että sen ulkopuolella. Pienten valtioiden näkökulmasta turvallisuuspolitiikan ongelmat näyttäytyvät enneminkin alueellisina kuin globaaleina.⁵⁷ Alueellinen geopolitiikka pyrkii saamaan kokonaiskuvan tutkimuksen kohteena olevasta alueesta, eikä anna pelkästään yksipuolista suurvaltojen näkökulmaa.

Osmo Tuomi jaottelee geopolitiikan teoreettiseen geopolitiikkaan ja käytännön geopolitiikkaan. Teoreettinen geopolitiikka tutkii fyysisen tilan ja kansainvälisen politiikan välistä suhdetta, kehittää malleja maailman alueiden jaolle historiallisista, taloudellisista ja poliittisista syistä yhteistyötä tekeviin ja kilpaileviin osiin sekä analysoi kuinka osapuolet tulkitsevat jaosta johtuvia poliittisia, taloudellisia ja sotilaallisia seuraamuksia. Käytännön geopolitiittisen toiminnan Tuomi määrittelee seuraavasti: Valtion tai jonkun muun alueellisen toimijan geopolitiikka tarkoittaa maantieteellisesti suuntautuvien tavoitteiden, jotka ovat yhteydessä kyseisen toimijan taloudelliseen ja poliittiseen asemaan, turvallisuuteen ja kulttuuriin, tavoittelemista.⁵⁸

---

⁵⁵ Klare, 2.1.2006

⁵⁶ Tuomi, 1998 s.28

⁵⁷ Turvallisuuspolitiikka ja strategia, Pekka Visuri, WSOY, Juva 1997, s. 172

⁵⁸ Tuomi, 1998 s.28

2.6 Geopolitiikka tässä tutkimuksessa

Maantiede vaikuttaa Barentsin alueen talouteen ja siten myös epäsuorasti politiikkaan. Se vaikuttaa myös suorasti sotilaalliseen toimintaan. Geopolitiikan yksi perusajatus on valtioiden välinen kilpailu. Myös resurssien rooli korostuu geopolitiittisessa ajattelussa. Barentsin alueella on selvästi havaittavissa valtioiden välistä kilpailua alueen luonnonvarojen hallinnasta.

Osmo Tuomen mukaan kasvanut keskinäisriippuvuus ja demokratioiden lisääntyminen ovat pehmentäneet geopolitiittista käyttäytymistä mutta samanaikaisesti länsimaiden ulkopuolella on tapahtunut vastakkaista kehitystä.⁵⁹ Barentsin alueella toimijoina ovat länsimaihin kuuluvien Norjan, Ruotsin ja Suomen lisäksi Venäjä, jolle geopolitiittinen käyttäytyminen on ollut luonteenomaista koko sen historian ajan.

Geopolitiikka tarkoittaa tässä tutkimuksessa poliittisten, sotilaallisten ja taloudellisten intressien analysointia ja konstruointia maantieteellisessä tilassa. Geopolitiikka perustuu todellisiin maantieteellisiin realiteetteihin sekä yleisiin ja perinteisiin mielikuviin, jotka ilmenevät teksteissä ja retoriikassa.

3. BARENTSIN ALUEEN GEOPOLIITTISIA HAHMOTELMIA

Barentsin alue on tyypillinen rajamaa. Klassisen geopolitiittisen ajattelutavan mukaan se sijaitsee merivallan eli länsimaiden ja mannervallan eli Venäjän välisellä raja-alueella. Suurimmalle osalle alueen toimijoista se on periferiaa ja osalle taas strategisesti tärkeä tai jopa elintärkeä. Barentsin alueen geopolitiikka on koko ajan voimakkaassa muutoksessa. Geopolitiikka ei ole suoraan kytköksissä valtion kokoon, poliittisesti tai maantieteellisesti. Niin pienet kuin suuretkin valtiot ovat onnistuneet puolustamaan omia intressejään alueella. Jokaisen ongelman kohdalla geopolitiittinen dynamiikka on muotoutunut omanlaisekseen. Osa ongelmista käsitellään monenkeskisessä yhteistyössä ja osa taas kahdenkeskisesti. Alueen geopolitiikalle on ominaista myös se, että valtiot tekevät samanaikaisesti yhteistyötä jollain osa-alueella kun jollain toisella osa-alueella niiden intressit ovat täysin vastakkaiset, huolimatta siitä ovatko valtiot liittolaisia vai kilpailijoita.

---

⁵⁹ Tuomi, 1998 s.30

3.1 Venäjä

3.1.1 Venäjän geopolitiikan avainkäsitteitä

”Russia is a riddle wrapped in a mystery inside an enigma” (Winston Churchill)

Geopolitiikassa on luonteenomaista puhua valtioiden ”luonteesta”, eikä uusi geopolitiikka tee tässä poikkeusta. Osmo Tuomin toteaa Venäjän ja Neuvostoliiton toiminnan olleen 1900-luvulla selvästi geopolitiittista.⁶⁰ On nähtävissä, että valtion strategiset ja geopolitiittiset perinteet luovat tiettyä jatkuvuutta valtion käyttäytymiseen, joten voidaan puhua valtioiden geopolitiittisesta luonteesta.

Vaikka Venäjä on pinta-alaltaan maailman suurin valtio, se ei ole enää globaali suurvalta. Mutta se on edelleen alueellinen suurvalta, ajateltaessa sen maantieteellistä kokoa, valtavia luonnonvaroja sekä massiivista ydinasearsenaalia. Näiden tekijöiden takia Venäjän on edelleen merkittävä voima maailmanpolitiikassa ja potentiaalinen toimija maailmantaloudessa. Maa-alue Barentsinmereltä Beringinsalmeen kuuluu Venäjälle, eli lähes puolet Pohjoisen jäämeren rannikkoalueesta.⁶¹

Venäjän geopolitiittisen luonteen piirteitä on kuvannut mm. eversti Erkki Nordberg teoksessaan *”Arvio ja ennuste Venäjän sotilaspolitiikasta Suomen suunnalla”*. Venäjän vahvuutena on aina ollut suuri väestömäärä, runsaat luonnonvarat sekä sen maantieteellisen sijainnin suoma strateginen asema. Venäjä on jakamaton kokonaisuus, joka ulottuu Jäämereltä Iranin rajalle ja Itämereltä Tyynelle valtamerelle. Alueella ei kuitenkaan ole luonnon muovaamia rajoja, joita olisi helppo puolustaa. Ongelmia on tuonut myös alueen laajuus, kehittymätön infrastruktuuri sekä vaikeus päästä aavalle merelle.⁶² Politologi K.E Sorokin näkee myös Venäjän suuren alueen, runsaat luonnonvarat sekä runsaan väestön niin sanotusti pysyvinä alueellisinä etuinä. Vaikka alueella ei olekaan helposti puolustettavia rajoja, Sorokin pitää mahdollisuutta syvään puolustukseen myös pysyvänä etuna.⁶³

Dosentti Alpo Juntunen korostaa myös Venäjän ilmastollisia ja maantieteellisiä olosuhteita. Venäjä on pinta-alaltaan maailman suurin valtio ja samalla myös maailman kylmin valtio. Sen

⁶⁰ Tuomi, 1995, s.99

⁶¹ Euroopan pohjoinen 1990-luvulla, Lassi Heininen, Lapin yliopisto, 1999, s. 109

⁶² Arvio ja ennuste Venäjän sotilaspolitiikasta Suomen suunnalla, Erkki Nordberg, ArtHouse, 2003, s. 469

⁶³ Juntunen, 2003, s.36

vuotuinen keskilämpötila on -5,5C. Juntusen mukaan kylmyys vaikuttaa kaikille elämän aloille ja, että kylmyys on osasy siihen, että väestön yhdistämiseen saman johdon alaisuuteen on tarvittu vahvaa keskusjohtoa.⁶⁴ Vaikka nykyisin vallalla olevat läntiset teoriat eivät usko tällaiseen luonnon ja ympäristön suoraan vaikutukseen, on selvää, että vaativilla luonnonolosuhteilla on ollut vaikutusta venäläiseen traditioon ja ihmisten luonteeseen. Samalla tavalla olosuhteilla on ollut vaikutusta myös suomalaisen kulttuuriin ja ihmisiin.

Venäläisessä geopolitiikassa on selvästi havaittavissa kolme erilaista koulukuntaa; Zapadnikit, slavofiilit ja eurasianismi. Zapadnikit ovat länsimielisiä ja suhtautuvat kielteisesti slavofiilien oppeihin. Länsimielisyyttä esiintyy lähinnä suurkaupunkien eliitin piirissä. Venäläisen geopolitiikan peruskysymys on: ”Onko Venäjä osa Eurooppaa vai ei?” Jokainen näistä koulukunnista vastaa kysymykseen eri tavalla. Zapadnikit uskovat Venäjän kuuluvan Eurooppaan, kun taas slavofiilit pitävät Venäjää omana kokonaisuutenaan joka kokoa kaikki slaavilaiset kansat.⁶⁵ Euraasialaisuus on taas koko mantereen käsittävä aatesuunta, joka ei ole yhtäläinen läntisen liberalismiin ja ahtaan etnisen nationalismiin kanssa. Venäjä on nähtävä suuren alueen geopolitiittisena yhdistäjänä ja sen kansallinen tehtävä on imperiumin rakentaminen.⁶⁶

Päästäkseni sisälle Venäläiseen geopolitiikkaan tulee ymmärtää venäläistä tapaa nähdä oma maa osana muuta maailmaa. Eversti Aleksandr Dugin hahmottaa venäläisen maailmankatsomuksen seuraavalla tavalla. Venäläisessä maailmankatsomuksessa nähdään olevan neljä tasoa. Ylin taso on Rossija, jolla on ydinaseita ja se on Yhdysvaltoihin verrattava suurvalta. Rossijan on oltava vahvasti mukana maailmanpolitiikassa. Seuraava alempi taso on suurvalta kahdella mantereella. Tämä suurvalta käsittää Pohjois-Aasian, Itä-Euroopan ja Euroopan unionin alueen, joiden kanssa käydään kahdenvälistä kauppaa. Kolmantena tasona on monikansallinen imperiumi, Venäjän federaatio, jonka kansalaiset ovat entisiä neuvostokansalaisia. Imperiumi kattaa koko entisen Neuvostoliiton alueen sekä aikaisemmin Varsovan liittoon kuuluneita maita. Näin muodostuu vahva poliittinen, taloudellinen ja sotilaallinen yhteisö, jonka keskuksena Venäjä olisi. Yhdistävänä tekijänä olisi venäjän kieli sekä yhteinen venäläinen ja neuvostokulttuuri. Neljänneksi ja ns. ydintasoksi muodostuu ”äiti-Venäjä”, joka koostuu nyky-Venäjästä ja on ihmisten mielissä etninen, ”pyhä” ja ”oikeauskoinen” Venäjä, jossa puhutaan äidinkielenä venäjää. Tosiasiallisesti viidennes alueen asukkaista ei kuitenkaan ole etnisiä venäläisiä.⁶⁷ Duginin ajatukset ovat saaneet kuitenkin kritiikkiä. Lukuisten tiedemiesten

---

⁶⁴ Juntunen, 2003, s.27

⁶⁵ Nordberg, 2003, s.485-486

⁶⁶ Juntunen, 2003, s. 24

⁶⁷ Nordberg, 2003, s. 475

mielestä Duginin ajatukset perustuvat vanhentuneille käsitteille eivätkä ne vastaa nyky maailman reaali teetteja.⁶⁸

Juntunen määrittelee geopolitiikkaan perustuvan Venäjän kansallisen ideologian seuraavasti: ”1. Venäjä on oma kokonaisuutensa, yksi suurista kulttuureista. 2. Venäjä on suurvalta. a) Venäjä on yksi ja jakamaton. b) Voimakas Venäjä on koko Euraasian vaikuttaja. c) Venäjä haluaa olla päättämässä maailman asioista. 3. Vahva armeija on isänmaan turvallisuuden paras takaaja. 4. Vain taloudellisesti voimakas ja sotilaallisesti vahva valtio takaa kansalaisilleen sivistyksellisesti ja sosiaalisesti turvatu elämän. Siksi voimavarat on ensisijaisesti suunnattava talouden uudistamiseen valtion kontrolloiman markkinatalouden avulla.”⁶⁹

Lukemalla Valeri Tsebanin ajatuksia voidaan ymmärtää venäläisiä geopolitiikan realiteetteja. Hän on rakentanut analyysin Venäjän uhkatekijöistä. Ensimmäisenä uhkaajana Tsebanin näkee Venäjän imperiumin vastustajat, joita ovat ”entisten sosialististen kansantasavaltojen poliittiset voimat, jotka pyrkivät valtioidensa riippumattomuuden vahvistamiseen etäännyttämällä Venäjästä ja liittymällä tiukemmin Yhdysvaltojen johtamaan länteen. Toisena ovat Venäjäkauhusta kärsivät entiset sosialistiset tasavallat, jotka haluavat Natoon ja lännen yhteyteen. Kolmantena ovat perinteiset Neuvostoliiton viholliset kuten Yhdysvallat, Iso-Britannia sekä muut Nato-maat, jotka jatkavat kylmän sodan traditiota. Tsebanin suosittaa Venäjälle seuraavia toimenpiteitä: Venäjän ei pidä jäädä passiivisena seuraamaan kehitystä, vaan sen on ryhdyttävä rakentamaan suojavyöhykkeitä kilpailevien sotilaallisten ja poliittisten voimien väliin ja luotava alueellista etäisyyttä niiden ryhmien väliin, jotka pyrkivät hyötymään Venäjästä. Venäjän tulisi myös täydentää materiaalisia, älyllisiä ja sotilaallisia reservejä vahvemmiksi kuin kilpailijoilla, jotka kehityksellään ja aktiivisuudellaan ovat päässeet paljon eteenpäin”⁷⁰

Toki kaikki venäläiset geopolitiikat eivät ole aivan näin aggressiivisia. Sorokinin tulkinta Venäjän mahdollisuuksista ei ole yhtä länsivastainen kuin edellä mainittu, vaikka se onkin pessimistinen. Venäjän tulee pyrkiä tulevaisuudessa aktiiviseen ulkopoliitiikkaan. Menetyksistä huolimatta Venäjä on edelleen suurvalta ja sille sopii maailman moninapaisuus. Sorokin korostaa ydinasein varustettujen asevoimien merkitystä Venäjän geopolitiittisen aseman turvaamiseksi. Asevoimia ei saa laiminlyödä ja niiden käytössä on luovuttava ideologisista ja historiallisista painolasteista ja pyrittävä mieluummin pragmaattisuuteen. Tärkeänä asiana Venäjän kehitykselle Sorokin näkee yhteistyön Lännen kanssa. Länsi hyötyy Venäjästä raaka-aine ja

⁶⁸ Juntunen, 2003, s.41

⁶⁹ Juntunen, 2003, s.59-60

⁷⁰ Nordberg, 2003, s. 473

energiatuottajana sekä Venäjä hyötyy läntisestä teknologiasta. Hyöty olisi näin molemminpuolista. Tasapainoinen politiikka moninapaisessa maailmassa olisi paras vaihtoehto Venäjän turvallisuuden parantamiseksi. Näin ollen se kykenisi turvallisesti keskittymään itsensä vahvistamiseen ja uudisrakentamiseen.⁷¹

3.1.2 Nykyvenäjän geopolitiikka

Putinin aika nähdään laajasti ajankautena, jolloin Venäjän historiallisen suuruuden ja nykyisen voiman ansaitsema asema maailmassa on saavutettu. Nykyisessä retoriikassa korostetaan ”Venäjä ensin” asennetta. Venäjä ei enää tarvitse lännen tukea tai neuvoja, vaan sen tulee toimia itsenäisesti omien intressiensä mukaisesti kansainvälisessä politiikassa.⁷² Venäjä on nousemassa 2000-luvulla takaisin suurvallaksi. Se on suurelta osin öljyn ja maakaasun vientitulojen huomattavan kasvun ansiota. Tämä energiavalta on antanut Venäjälle vaikutusvaltaa länsivaltoihin nähden. Myös Venäjän lähialueet, pääasiassa Georgia, Ukraina ja Valko-Venäjä, ovat saaneet osansa tästä vallan kasvusta lähinnä ulkopoliittisena painostuksena.⁷³ Georgian osana olivat myös sotilaalliset toimet.

Ulkopoliittisen instituutin tutkija Henrikki Heikka jakaa Venäjän Kylmän sodan jälkeisen ulkopoliitiikan neljään eri vaiheeseen. 1) vaiheessa 1990-luvulla Venäjä jatkoi Kylmän sodan aikaista ulkopoliitiikkaansa, missä painottui länsivastaisuus ja Yhdysvaltojen hegemonian Itä-Eurooppaan leviämisen estäminen. Politiikka epäonnistui, koska Länsi pysyi yhtenäisenä ja Itä-Euroopan maat ajoivat määrätietoisesti länsimielistä politiikkaa. 2) vaihe käynnistyi 2000-luvun vaihteessa, jolloin Venäjä pyrki yhteistyöhön Ranskan ja Saksan kanssa ja näin luomaan vastapainon Yhdysvaltain hegemonialle. Vaiheeseen liittyi saumattomasti pyrkimys luoda Venäjästä kuva ”normaalina eurooppalaisena valtiona”. Venäjä ei valtiona kuitenkaan soveltunut tähän viitekehykseen ja politiikka epäonnistui. 3) vaiheessa 2003 ja 2004 ulkopoliitiikan painopiste siirtyi IVY-alueelle, jossa se pyrki pitämään vallassa länsivastaiset johtajat. Tämä politiikka onnistui ainoastaan Valko-Venäjällä ja Uzbekistanissa. Värien vallankumoukset Georgiassa, Ukrainassa ja Kirgisiassa syöksivät venäläismieliset johtajat vallasta. 4) vaihe on paraikaa meneillään. Venäjä yrittää palauttaa suurvaltarooliaan energiapolitiikan

⁷¹ Juntunen, 2003, s.36-37

⁷² Kononenko, Vadim: Russia 2008 and beyond, Briefing paper 17, ulkopoliittinen instituutti, 2008, s.4

⁷³ Venäjän ulkopoliittisen nousun kestävyys, Mikko Patokallio, Briefing paper 21, ulkopoliittinen instituutti, 2008 s.3

avulla. Tavoitteena näyttää olevan energiantuottajana, – jalostajana ja – jakelijana hegemoniseen asemaan pääseminen.⁷⁴

Venäjän ulkopoliitiikan painopiste tulee olemaan maailman energiahuollon ja jakelun kannalta merkittävillä alueilla.⁷⁵ Nykyinen Venäjä on Neuvostoliittoa riippuvaisempi pohjoisista alueista, koska Kaukasian ja Keski-Aasian öljy, kaasu ja malmit jäivät uusille itsenäistyneille valtioille. Tällä seikalla on suuri geopoliittinen merkitys, joka vaikuttaa lukuisille aloille sotilaspolitiikasta paikallistasolle. Barentsin alue on edelleen myös sotilaallisesti tärkeä alue Venäjälle. Vuodesta 1993 alkanut asevoimien reformi on vaikuttanut positiivisesti Leningradin sotilaspiirin kehittämiseen.⁷⁶

Vladimir Putin päätti luopua vanhasta ideologisesta taakasta ja muunsi Venäjän strategiaa pragmaattisempaan suuntaan. Putin muutti painopisteen talouden kuntoon saamiseksi. Venäjän bruttokansantuote oli, Putinin astuessa virkaan, kymmenen kertaa pienempi kuin Yhdysvalloilla sekä viisi kertaa pienempi kuin Kiinalla. Venäjän tämänhetkinen poliittinen järjestelmä on luonut tietynlaisen ulkopoliittisen linjan, joka pyrkii samalla kritisoimaan länsimaita ja samalla luomaan syvempää taloudellista yhteistyötä Euroopan kanssa. Tämän kaltainen riskiä ei kuitenkaan ole itsestään selvä, koska se monesti piilotetaan diskurssiin, jossa korostetaan Venäjän kansallista etua. Todellisuudessa maan kansainvälisen aseman takana ovat yksittäiset voimaryhmittymät.⁷⁷

Venäjän täytyi Neuvostoliiton romahtamisen jälkeen muodostaa uusi suurstrategia joka mukailisi sen omia intressejä ja tavoitteitaan sekä ottaisi huomioon uudet taloudelliset realiteetit ja uuden kansainvälisen voimatasapainon. Tärkein kysymys joka tuli huomioida oli se, että minkälaisen kansainvälisen roolin Venäjä haluaisi itselleen. Venäjällä saattaa olla halu palauttaa aikaisempi globaali rooli ja laivaston projisointi kyky mikä, Neuvostoliitolla oli. Tässä tapauksessa Murmanskin alueen satamilla olisi jälleen suuri strateginen merkitys eräänlaisena ponnahduslautana Venäjän globaalille vaikuttamiselle ja Yhdysvaltojen kanssa saavutettavalle pariteetille. Mutta Venäjä voisi myös muuttaa sen kansainvälistä roolia tavalla joka vähentäisi pohjoisen laivaston merkitystä tai jopa poistaisi sen kokonaan.⁷⁸ Vieläkään tämä valinta ei ole selvä.

⁷⁴ Jännitettä ilmassa, laskeva suurvalta Venäjän ja sen suhteet länteen, Briefing paper 7, Henriikki Heikka, ulkopoliittinen instituutti, 2006, s. 6

⁷⁵ Heikka, 2006, s.6

⁷⁶ Juntunen, 2003, s.83

⁷⁷ Kononenko, 2008, s. 5

⁷⁸ The new geopolitics of the north, Jakub M. Godzimirski, Den norske Atlanterhavskomite, 2005, s. 9

Venäjän alueellinen yhteistyö muiden toimijoiden kanssa perustuu pitkän aikavälin strategiaan, jonka poliittinen johto on muokannut. Tämä pitkän aikavälin strategia perustuu näkemykseen jonka mukaan Venäjä on edelleen tärkeä kansainvälinen toimija. Tästä näkemyksestä johtuen ulkopolitiikka ja turvallisuuspolitiikka ovat olleet aina tärkeässä roolissa Venäjän ja Neuvostoliiton poliittisessa traditiossa. Neuvostoliiton pitkän aikavälin strategialle ominaista oli melkein kaikkien sosiaalisten, taloudellisten ja poliittisten aspektien turvallistaminen. Tämä turvallistaminen oli yksi syy ja osatekijä Neuvostoliiton kaatumisessa. Uuden Venäjän täytyi ottaa huomioon politiikassaan valtion taloudelliset kyvyt, uudet tavoitteet ja intressit sekä luoda suhteet muihin 14 IVY - maahan. Myös suhteet länteen tulee suunnitella uudelleen ja löytää Venäjälle uusi kansainvälinen rooli.⁷⁹

Monissa virallisista dokumenteista todetaan, että Venäjän politiikan suurimmat haasteet löytyvät kotimaasta eikä kansainvälisestä politiikasta. Eli Venäjän suurin ongelma on Venäjä itse. Tämä heikkous on ollut yksi presidentti Putinin pragmaattisen ulko- ja turvallisuuspolitiikan kulmakivistä. Kolme erilaista ajatusmallia muodostavat tämänhetkisen perustan Venäjän ulko- ja turvallisuuspoliittisessa keskustelussa. Atlantistien mukaan Venäjän tulisi kuulua osaksi läntistä maailmaa. Heidän mukaansa Venäjän ulko- ja turvallisuuspolitiikan pitäisi perustua mahdollisimman hyviin suhteisiin länteen ja tulisi pyrkiä liittymään läntisiin talouden, politiikan ja sotilaallisiin instituutioihin. Toinen suuntaus on euraasianismi, jonka mukaan Venäjä ei kuulu länteen vaan se toimii idän ja lännen välisenä ”siltana”. Tämä tehtävä tulisi toteuttaa ensisijaisesti yhteistyössä entisten neuvostotasavaltojen kanssa sekä muiden Euraasiasta kiinnostuneiden tahojen kanssa.⁸⁰

Kolmantena suuntauksena on realistinen/geopoliittinen koulukunta, joka on lähtöisin läntisestä realismista. Tämä suuntaus keskittyy valtion rooliin politiikassa sekä valtaan yhtenä tärkeimpänä instrumenttina politiikan tekemisessä. Venäläisessä realismin versiossa on annettu enemmän painoarvoa multipolaarisen maailman luomiseksi vastapainona Yhdysvaltojen hegemonialle. Geoekonomia on yksi realismin suuntaus, joka painottaa sotilaallisen voiman käytön sijaan taloudellisia keinoja.⁸¹

Putinin kontribuutio maansa suurstrategiasta käytyyn keskusteluun oli pragmaattinen lähestymistapa. Tämän lähestymistavan tuloksena oli reagoiva ja osittain opportunistinen politiikka

---

⁷⁹ Godzimirski, 2005, s. 12

⁸⁰ Godzimirski, 2005, s. 13

⁸¹ Godzimirski, 2005, s. 14

jota ohjasivat enemmän lyhyellä tähtäimellä saatavat edut kuin pitkän aikavälin ideologiset periaatteet.⁸² Putinilla on tietynlainen ”demokraattisen kasvun ideologia”. Tämän ideologian perusajatuksukset ovat varsin slavofiiliaa ja eurasianismia. Ulkopoliittikkaa tulisi hoitaa siten, että ”lähiulkomaiden” ja ”kaukoulkomaiden välinen ero säilyisi. Asevoimien käyttöä ei tulisi sulkea pois poliittisten päämäärien edistämiseksi varsinkaan Venäjän etupiirialueilla eikä entisissä Neuvostotasavalloissa. Kansallista yhtenäisyyttä täytyy parantaa määrittelemällä valtion etninen kokonaisuus tarkasti sekä on löydettävä valtiolle historiallinen menneisyys.⁸³

Energiayhteistyöstä on tullut Putinin suurstrategian yksi kulmakivi. Energiaan liittyvät asiat ovat muutenkin nousseet keskeisiksi aiheiksi Venäjän poliittisessa keskustelussa ja sisäpolitiikassa. Kahdella energiaan liittyvällä projektilla voi olla jopa globaaleja seuraamuksia - Murmanskin muuttaminen kansainväliseksi öljykeskukseksi yhdistämällä se öljyputkella Länsi-Siperian öljykenttiin sekä Shtokman-kaasukentän käyttöönnotolla. Ensimmäisellä projektilla on tarkoitus mahdollistaa yksityisten Venäläisten öljyn viejien pääsy maailmanmarkkinoille. Jälkimmäisen projektin voidaan nähdä vastauksena Euroopan unionin lisääntyvälle kaasun tarpeelle. Näiden projektien toteuttaminen saattaa pitkällä aikavälillä lisätä EU:n ja Yhdysvaltojen riippuvuutta Venäjästä.⁸⁴ Venäjä on valmis viemään öljyä Yhdysvaltoihin mutta se ei ole kuitenkaan valmis luopumaan öljynviennin strategisesta hallinnasta, mistä valtion budjetti saa suurimman osan varoistaan.

Energialla on suuri merkitys Venäjän toteuttamaan valtopoliittikkaan. Tavoitteena tässä energiapainotteisessa ulkopoliitikassa lienee Venäjän globaalin painoarvon kasvattaminen ja vipuvarren saaminen Yhdysvaltoja ja Euroopan unionia vastaan. Barentsin alueen pienemmille valtioille Venäjän vallan nousu ei lupaa hyvää. Jos EU:n ja Yhdysvaltojen energiariippuvuus Venäjästä nousee riittävälle tasolle, voivat pienet Pohjoismaat jäädä yksin suuren ja arvaamattomasti toimivan itä-naapurin kanssa.

Jos tarkastellaan Barentsin aluetta valtiolähtöisestä näkökulmasta, Venäjä on varmastikin alueen tärkein vaikuttaja. Kaoottisen presidentti Jeltsinin aikakauden jälkeen, Putinin Venäjä on nousemassa jälleen tärkeäksi alueelliseksi toimijaksi joka kykenee vaikuttamaan jopa globaalilla tasolla. Johtuen Barentsin alueen kylmän sodan aikaisesta ja nykyisestä strategisesta merkityksestä sekä siitä, että alueesta saattaa tulla Venäjän uusi energiaprovinssi, alueen mer-

---

⁸² Godzimirski, 2005, s. 14

⁸³ Nordberg, 2003, s. 502

⁸⁴ Godzimirski, 2005, s. 18

kitys Venäjälle on suuri.⁸⁵ Venäjän politiikasta pohjoisessa on kuitenkin vaikea muodostaa selkeää kuvaa.

Ymmärtääkseen Venäjän politiikkaa Barentsin alueella, täytyy selvittää, minkälaisen roolin kyseinen alue on saanut Venäjän poliittisessa keskustelussa. Alue on ollut ainakin 50 vuotta Neuvostoliiton sekä Venäjän strategisesti tärkeimpiä alueita. Neuvosto-ajan tärkeimpiä globaalin vaikuttamisen välineitä oli Neuvostoliiton laivasto. Murmanskin alue oli Neuvostoliiton tärkein maantieteellinen alue laivaston käyttöön liittyen. Alue antoi pohjoisen laivastolle, joka oli Neuvostoliiton tärkein strateginen laivasto, suoran yhteyden avomerelle.⁸⁶ Toisen maailmansodan aikana Kuolan niemimaalle ja Barentsinmeren rannikolle rakennettiin satamien, telakoiden ja infrastruktuurin pohja, jonka kehittämistä jatkettiin voimakkaasti kylmän sodan aikana. Tähän syynä oli juuri pohjoisen laivaston merkitys Neuvostoliiton sotilaspoliittikalle sekä se, että pohjoiset alueet olivat Natolle lyhin hyökkäysreitti Neuvostoliittoon.⁸⁷

Venäjä näkee aseellisen selkkauksen todennäköisyyden pohjoisilla alueilla lähitulevaisuudessa todella pienenä, mutta se ei pidä tilannetta lopullisena. Todelliset toimijat pohjoisilla alueilla ovat venäläisen näkemyksen mukaan vain ja ainoastaan Venäjä ja Yhdysvallat. Tästä syystä pohjoisten alueiden turvallisuus on näiden valtioiden käsissä.⁸⁸ Nähtävästi Naton läsnäolo Barentsin alueella nähdään Yhdysvaltojen toimintana.

Georgian sodan jälkeen Venäjän ja lännen väliset suhteet astuivat uuteen aikakauteen. Reino Paasilinnan mukaan Georgian sota yllätti venäläiset. Hänen mukaansa Mihail Saakashvilin hyökkäys oli täysi yllätys ja 58. armeijakunnan komentaja joutui toimimaan omin päin, selvi-
 en ohjeiden puuttuessa. Hyökkäys oli yllätys huolimatta siitä, että molemmiin puolin oli tapahtunut tiedustelua, ammuskelua sekä molemmat puolet olivat juuri pitäneet sotaharjoitukset. Tohtori Pavel Baevin sanoo, että päätöksen vastahyökkäyksestä teki 58. armeijakunnan komentaja eikä presidentti.⁸⁹ Tämä kertoo armeijakunnan komentajien suuresta toiminnanvapaudesta. Länsimaiselta näkökannalta katsottuna tuntuu ihmeelliseltä, että asevoimat voivat toimia ilman maan presidentin valtuutusta toisen valtion alueella. Toisaalta voi olla, että komentajalla oli presidentin valtuutus toimia tahtonsa mukaan jolloin vastahyökkäyksen tekeminen oli komentajan päätettävissä. Venäläisten toiminta Georgiassa luo kuitenkin kysymyksiä siitä, että onko asevoimat valtionjohdon kontrollissa vai toimivatko ne itsenäisten komen-

⁸⁵ Godzimirski, 2005, s. 5

⁸⁶ Godzimirski, 2005, s. 8

⁸⁷ Juntunen, 2003, s.82

⁸⁸ Juntunen, 2003, s.99

⁸⁹ Reino Paasilinna: Venäjä Euroopassa, Maanpuolustus No. 86, Edita Prima OY, Helsinki, 2008, s. 21-22

tajiensa johdolla. Toisaalta eversti Nordberg ehdottaa, että tällainen asevoimien, yllätyksellinen ja näennäisesti poliittisen käskyvallan ulkopuolella tapahtuva, käyttö olisi Neuvostoliitolta peritty yksi toimintatapavaihtoehto kriisitilanteissa. Hän perustelee tätä muun muassa 1989 tapahtuneella Georgian verilöylyllä sekä 1990 tapahtuneella Vilnan verilöylyllä. Molemmissa tapauksissa näytti siltä, että asevoimat seikkailivat itseohjautuneesti ilman, että Mosokovassa olisi otettu tapahtuneesta vastuuta. Samankaltaista toimintaa tapahtui Venäjän asevoimien toteuttamana myös 1999 Pristinassa sekä 2002 jälleen Georgiassa.⁹⁰

Dosentti Juntunen taas väittää, että Venäjän onnistui taitavan politiikan avulla provosoimaan Georgia hyökkäämään ja, että Venäjä oli hyvin etukäteen valmistautunut sen torjuntaan. Motiivina Venäjällä oli estää Georgiaa liittymästä Lännen rintamaan ja samalla antaa esimerkki muille sen etupiiriin kuuluville maille, mitä tapahtuisi jos ne pyrkisivät liikaa länsivaltojen yhteyteen. Operaation jälkeen Venäjä esiintyi voitokkaana rauhantekijänä, joka oli estänyt etniset puhdistukset ja kansanmurhat. Vastahyökkäystä perusteltiin kansainvälisellä oikeudella. Georgia oli rikkonut kansainvälistä oikeutta hyökkäämällä Etelä-Ossetiaan ja Venäjän oli pakko rauhoittaa tilanne. Presidentti Medvedevin mukaan Venäjä ei pyri vastakohtaisuuksiin muiden maiden kanssa, vaan haluaa harjoittaa rauhanomaista ja monipuolista kanssakäymistä kaikkien maiden kanssa. Venäjän tavoitteena on moninapainen maailma, joissa vallitsee tasapaino. Yhden valtion hegemoninen asema ei ole suotava. Venäjä katsoo myös oikeudekseen puolustaa omia kansalaisiaan missä tahansa he asuvatkin, eli tarvittaessa jopa muiden maiden alueella. Tämä kommentti voi herättää levottomuutta Venäjän naapurivaltioissa.⁹¹

Mielestäni Paasilinnan väittämä siitä, että Georgian hyökkäys tuli täytenä yllätyksenä Venäjälle on epärealistinen. Voi olla, että armeijakunnan komentaja teki päätöksen vastahyökkäykseen ryhtymisestä mutta en usko hän toimi ilman presidentin tai pääministerin mandaattia. Venäjän asevoimien reaktio Georgian hyökkäykseen oli kuitenkin äärettömän nopea, jo kriisin kolmantena päivänä paikalle saatiin erikoisjoukkoja ja osia Pihkovan eliittidivisioonasta. Näin nopeaa joukkojen keskitystä ei varmasti kyetä toteuttamaan haastavassa maastossa ilman perusteellisia valmisteluja.

Konflikti aiheutti myös ongelmia Venäjälle. Lännessä Venäjä nähtiin osittain aggressiivisena osapuolena ja sen voiman käyttö nähtiin ylimitoitettuna. Konflikti syvensi myös maan talouskriisiä. Rupla heikkeni ja valuuttapako arvioitiin miljardeiksi dollareiksi. Venäjän pörssi pieneni, kesän huippulukemista, kaksi kolmannesta. Venäjä joutui nyt myös sitoutumaan Ab-

⁹⁰ Nordberg, 2003, s.293

⁹¹ Alpo Juntunen: Venäjä Euroopassa, Maanpuolustus No. 86, Edita Prima OY, Helsinki, 2008, s. 32

hasiaan ja Etelä-Ossetiaan, jotka se oli noin vuosi sitten valmis luovuttamaan jossain määrin Georgian alaisuuteen. Positiivisena puolena Venäjä näytti nyt Yhdysvalloille ja muille länsivalloille kykenevänsä käyttämään sotilaallista voimaa raja-alueillaan. Sodan jälkeen länsimaat päättivät jatkaa yhteistoimintaa Venäjän kanssa, koska sanktioilla ei nähty olevan mitään vaikutusta, vaan niistä olisi ennemminkin haittaa. Yhteistoimintaa on jatkettu jopa tiiviimmin mitä ennen sotaa.⁹²

Johtopäätöksenä voidaan nähdä, että Georgian sota oli Venäjän kannalta varsin ”onnistunut” konflikti. Konfliktista syntyneet haitat ovat melko lyhytikäisiä ja Venäjän onnistui vahvistaa huomattavasti omaa geopoliittista asemaansa Kaukasiassa. Barentsin alueen näkökulmasta Georgian sota oli pelottava esimerkki siitä, että Venäjä on tarvittaessa valmis käyttämään sotilaallista voimaa osana sen ulkopoliittikkaa. Dosentti Juntusta lainatakseni ”Maantieteelle sinänsä ei kukaan voi mitään, mutta suuri ja vahva voi hyötyä geopolitiikasta enemmän kuin heikko ja pieni.”

Venäjän nykyjohton tavoite on modernisoida valtakunta niin nopeasti kuin mahdollista, siirtä raaka-aineiden toimittajasta jalosteiden ja tietotaitopanosten myyjäksi. Maa haluaa voimistua merkittäväksi kansainväliseksi toimijaksi ja sotilaallisesti vahvaksi. Paasilinnan mukaan Venäjä ei hyväksy yksinapaista maailmaa mutta ei myöskään tavoittele kakkossijaa. Venäjä haluaa kuulua yhdenvertaisena Yhdysvaltain, EU:n, Intian ja Kiinan sekä muiden maiden joukkoon. Suurimmat ulkopoliittiset ongelmat ovat Yhdysvaltain ohjustukikohdan sijoittaminen Puolaan sekä Ukrainan liittyminen Natoon. Entiset Neuvostoliittoon kuuluneet alueet nähdään Venäjällä lähiulkomaina, joissa sillä kuuluisi olla vaikutusvaltaa. Paasilinna korostaa kuitenkin, että uutta kylmää sotaa ei ole kuitenkaan näköpiirissä. Ongelmat ovat rajattuja eikä niillä ole ideologista pohjaa, molemmat puolet ovat myös halukkaita ratkaisemaan kiistat. Parempi onkin integroida Venäjä Euroopan taloudelliseen, lailliseen, kulttuuriseen ja turvallisuusarkkitehtuuriin.⁹³

Yhteenvetona voidaan todeta, että Putinin aikana Venäjä on palauttanut osan sen Neuvostoliiton aikaisesta mahdistaan ja se on askel askeleelta vahvistanut omaa hallintoaan ja pyrkinyt entistä aktiivisempaan ulkopoliittikkaan. Georgian sota todistaa myös sen, että Venäjällä on kyky ja halu käyttää asevoimia poliittisia päämääriä edistääkseen. Venäjä ei ole länsimainen demokratia vaan se on tällä hetkellä totalitaarinen valtio ja se tulee aina olemaan omanlaisensa. Tulee kuitenkin huomioida, että Venäjä ei voi enää eristäytyä muusta Euroopasta vaan se

⁹² Paasilinna, 2008, s. 22

⁹³ Paasilinna, 2008, s. 22-23

integroituu pienin askelin muuhun Eurooppaan. Positiivista onkin, että Lännen ja Venäjän välillä ei ole enää selvää ideologista rajaa, kuten kylmän sodan aikana. Venäläinen kulttuuri voidaan nähdä vahvasti geopoliittisesti suuntautuneena. Tämän hetkinen tilanne Venäjällä nähdään vain hetkittäisenä heikkouden tilana josta valtio tulee nousemaan jälleen globaaliksi vaikuttajaksi.

3.2 Norja

Norja oli etulinjan valtio kylmän sodan aikana, koska se oli Turkin lisäksi ainoa Nato-maa jolla oli maaraja Venäjän kanssa. Kylmän sodan jälkeen Norjan turvallisuuspolitiikka on pyörinyt erilaisten sosiaalisten, sotilaallisten ja ympäristö ongelmien kanssa, jotka johtuvat Venäjän läheisyydestä. Kasvanut öljyn ja kaasun etsintä, lisääntynyt liikenne, radioaktiiviset jätteet sekä ilmaston muutos Barentsin alueella ovat nostaneet alueen Norjan hallituksen ensisijaiseksi prioriteetiksi.⁹⁴

Norjan hallitus kutsuu Barentsin aluetta sanoilla ”The High North”. The High North tulee olemaan valtion strateginen painopiste lähitulevaisuudessa. Hallitus aikoo panostaa entistä enemmän Norjan suvereeniuteen alueella sekä alueen rikkaiden kalavesien ja energia lähteiden kestäväen käytön takaamiseen. ”High North”- politiikan tavoitteena on suojella ympäristöä, säilyttää tämän hetkiset asutusalueet sekä pyrkiä kehittämään alueen taloutta. Hallitus pyrkii edelleen kehittämään yhteistyötä Venäjän ja alueen muiden yhteistyökumppaneiden kanssa. Barentsin alue on Norjalle se oma takapiha ja sen merkitys on erittäin suuri ja jopa elintärkeä Norjalle, kun se alueen muille toimijoille on lähinnä periferiaa. High north on Norjan ulko- ja turvallisuuspolitiikan tärkein alue, koska suurin osa sen ratkaisemattomista turvallisuusongelmista on juuri kyseisellä alueella.⁹⁵

Norjan pohjoispuolisilla merialueilla sijaitsee huomattavat fossiiliset polttoainevarat sekä rikkaat kalavedet. Jos näitä varoja käytetään oikein, niillä voi olla suuret vaikutukset Norjan ja jopa koko maailman talouteen.⁹⁶

---

⁹⁴ Jane’s geopolitical library

⁹⁵ Godzimirski, 2005, s.5-6

⁹⁶ The Norwegian High North strategy, joulukuu 2006, Norjan ulkoministeriö, s. 5-6

3.2.1 Norjan geopolitiikka

Norjalla ei ole juurikaan strategisen ajattelun traditiota sen ulkopoliitikassa. 1900-luvun alun jälkeen Norjan ulkopoliitiikka on ollut tasapainoilua liittoutumattomuuden ja liittoutumisen välillä. Korostaakseen autonomiaansa Norja ei ole liittynyt EU:hun, mutta samanaikaisesti se on Naton täysivaltainen jäsen.⁹⁷ 1920-luvulla Norjan pohjoisen politiikan päämääränä oli kansallisen suvereniteetin ylläpitämisen Barentsinmeren alueella. Myöhemmin, kylmän sodan aikana maan, pohjoisosien pitäminen asuttuna on ollut vastaavanlainen päämäärä. Lassi Heininen korostaa Norjan aloitteellisuuden Barentsin alueella olevan konkreettinen osoitus maan rohkeudesta ja neuvokkuudesta mennä mukaan Euroopan integraation vaikka pohjoisen kautta.⁹⁸ Tosin Norjalla olisi mahdollisuus mennä Euroopan integraation liittymällä Euroopan unioniin, kuten muutkin pohjoismaat.

Tämä tasapaino on kuitenkin muuttunut kehityksen seurauksena. Ensinnäkin Norja on ollut mukana Euroopan yhtenäisen talousalueen kehittämisessä sekä Schengen-järjestelyissä. Tämä on vienyt Norjaa entistä lähemmäs muita Euroopan maita ja kohti integraatiota. Toiseksi EU itsessään on kehittynyt kohti vahvempaa ja yhtenäisempää sotilaallista ja ulkopoliittista identiteettiä ja Norja on ajautunut osin tahtomattaankin samaan kehitykseen.⁹⁹

Suurin geopolitiittinen kysymys Norjassa on ollut ja tulee olemaan valinta Yhdysvaltojen ja Euroopan välillä. Kylmän sodan aikana tehty päätös painotti perinteistä turvallisuuskäsitystä taloudellisten etujen sijaan ja valinta oli Nato. Norja on ainoa Nato-maa Turkin ja Islannin ohella joka ei ole liittynyt EU:hun. Vuonna 1994 järjestetyssä kansanäänestyksessä päätettiin jälleen olla liittymättä Euroopan unioniin.¹⁰⁰ Pelkona oli, että Norja olisi muuttunut marginaaliseksi vallaksi Euroopassa. EU:n ulkopuolelle jäämistä on osittain pyritty korvaamaan lisäämällä osallistumista muissa Eurooppalaisissa yhteistyöfoorumeissa, kuten EEA:ssa, Barentsin euro-arktisessa neuvostossa sekä YK:n ja Naton rauhanturvaoperaatioissa.¹⁰¹ Pelkona on myös, että Nato-maat saattavat jossain vaiheessa alkaa arvostamaan Venäjän-suhteitaan siinä määrin, että Norja jäisi yksin huomattavasti vahvemman itäisen naapurinsa kanssa.¹⁰²

⁹⁷ Norway, Article V and the new strategic concept, J. Peter Burgess, International peace research institute, 2007 s.1-2

⁹⁸ Pohjoinen Suomen politiikassa, Lassi Heininen, Lapin yliopisto, Rovaniemi, 1994, s. 48

⁹⁹ Burgess, 2007, s.2

¹⁰⁰ Burgess, 2007, s.2

¹⁰¹ Jane's geopolitical library

¹⁰² Godzimirski, 2005, s. 19

”Rauhantekijä” ja ”luonnonsuojelija-pasifisti” ovat sanoja jotka kuvaavat Norjan ulkopoliittista identiteettiä toisen maailmasodan jälkeisessä maailmassa. Geopoliittinen lähtökohta on ollut sotilaallisen voiman käytön välttäminen niin pitkälle, että se on ollut jopa maan ulkopoliittinen tavoite. Kylmän sodan jälkeinen turvallisuushkien muutos on vaikuttanut huomattavasti norjalaiseen strategiseen ajatteluun. Sodan ja rauhan välisen rajan hämärtyminen sekä uusien sosiaalisten ja inhimillisten turvallisuushkien nousu ovat aiheuttaneet jopa kriisin norjalaisten strategisessa ajattelussa. Naton muuttuminen puolustuksellisesta sotilasliitosta entistä aktiivisemmaksi rauhanturvaajaksi sekä sodankäynnin ja rauhanturvaamisen sekoittaminen aiheuttivat lukuisia poliittisia ongelmia Norjan ulkopoliittiselle identiteetille. Nähtiin, että sotilaallisen voiman käyttäminen, vaikka se johtaisikin tuloksiin, olisi epäonnistuminen. Tämänkaltaisen muutos Natossa on vaikeuttanut luoda ulkopoliittista kuvaa rauhaa rakastavasta Norjasta. ”Rauhaa rakastava” imago ja Naton sotilaalliset toimet ovat luoneet ristiriidan Norjan geopoliittiselle identiteetille.¹⁰³ Norja on suhteellisen pieni ja sotilaallisesti heikko Naton jäsen. Sen puolustus on nojannut pääasiassa juuri Naton turvatakuihin. Yksinään se ei kykenisi torjumaan uhkia joita sen naapurimaat voisivat aiheuttaa.¹⁰⁴ Natossa tapahtuneella muutoksella on ollut huomattavia vaikutuksia Norjalle.

Norja on Euroopan toiseksi suurin kaasun tuottaja Venäjän jälkeen. Energia turvallisuus on siitä syystä yksi tärkeimmistä aspekteista sen ulko- ja turvallisuuspolitiikassa.¹⁰⁵ Norjalle on edelleen tärkeää, että muut Nato maat keskittyvät edelleen myös pohjoisille alueille. Naton ja Venäjän yhteistyöllä on ollut positiivinen vaikutus myös Norjan ja Venäjän kahdenvälisiin suhteisiin.¹⁰⁶

Norjalla ei tällä hetkellä ole alueellisia turvallisuushkia, mutta sen intresseihin kuuluu Venäjän kehityksen seuraaminen ja sen pitäminen mahdollisimman vakaana, jotta Venäjästä ei muodostuisi tulevaisuudessakaan uhkaa Norjalle. Radikaalit muutokset Venäjän johdossa yhdistettynä taloudellisiin ja sosiaalisiin ongelmiin saattaisivat muuttaa nykyisiä suhteita vähemmän hyväntahtoisiksi. Kuitenkin Norjan hallitus näkee edelleen Venäjän sotilaallisen, poliittisen, taloudellisen ja ympäristöllisen epävakauden suurimpana turvallisuushkana.

---

¹⁰³ Burgess, 2007, s.3

¹⁰⁴ Burgess, 2007, s.4

¹⁰⁵ Burgess, 2007, s.8

¹⁰⁶ Opportunities and challenges in the North, Report no. 30, Norwegian ministry of foreign affairs, 2005, s.12

3.2.2 Geopolitiikka Norjan ”High north” -strategiassa

Norjan hallitus pyrkii omalla High north strategiallaan hyötymään pohjoisten alueiden mahdollisuuksista ja vastamaan alueella oleviin haasteisiin kahdenkeskeisellä ja monenkeskeisellä yhteistyöllä. Hallituksen tavoitteena on luoda johdonmukainen ja aktiivinen pohjoisen politiikka, joka on tasapainossa eri intressien ja kestävän kehityksen kanssa.¹⁰⁷

Kylmän sodan aikaa hallinneen yhteisen skeptisyyden ja epäluottamuksen tilalle on tullut usko alueen mahdollisuuksiin ja yhteistyöhön, vaikka alueella on edelleen monimutkaisia ja vaikeita haasteita. Viime aikoihin asti fokuksessa on ollut pohjoisten alueiden suuret kalaresurssit. Barentsin meri on matala ja ravinnerikas ja sen biologinen tuotto on erittäin suuri. Lämpimät merivirtaukset Atlantilta tuovat pohjoiseen ravinteita ja nuorta kalakantaa. Suotuisat olosuhteet ovat luoneet Barentsin merestä varsin tuottoisan kalastusalueen ja siellä onkin kalastettu jo tuhansia vuosia.¹⁰⁸

Uusia mahdollisuuksia alueella ovat suurehkot öljy- ja kaasuresurssit, joiden arvellaan sijaitsevan merenpohjan alla. Norjan kannalta on erityisen tärkeää saada nämä energialähteet käyttöön, koska muualla sen mannerjalustassa sijaitsevat energialähteet ovat jo ohittaneet huipunsa niiden tuottavuudessa. Tärkeimmäksi hallitus näkee tietysti Norjan omalla mannerjalustalla sijaitsevat lähteet, mutta myös yhteistyö Venäjän kanssa sen puoleisilla alueilla on Norjan etujen mukaista. Norjalla on huomattavaa kokemusta ja teknistä osaamista öljynporauslaittoihin ja öljynporaamiseen merellä liittyen, mitä taas esimerkiksi Venäjällä ei ole.

Suurimmaksi haasteeksi hallitus näkee energioresurssien käyttöönoton ja erittäin haavoittuvan meriympäristön suojelemisen yhdistämisen. Toiminnan tulee tapahtua tavalla, joka ottaa huomioon ympärillä olevan luonnon ja hyödyttää myös pohjoisen asukkaita. Venäjän talouskasvu nähdään hyvänä mahdollisuutena lisätä työpaikkoja pohjoisessa ja yleisellä tasolla nostaa pohjoisten alueiden arvoa. Haasteena on kuitenkin se, että miten Venäjän talouskasvusta päästäisiin parhaiten hyötymään. Taloudellinen yhteistyö ei ole kasvanut odotetulla tavalla rajojen avautumisen jälkeen, vaikka viimeisen kahden vuoden aikana norjalaisten investoinnit Pohjois-Venäjälle ovat kasvaneet huomattavasti ja hallitus pyrkii High north – strategiallaan kannustamaan tämän kaltaista kehitystä.¹⁰⁹

¹⁰⁷ Opportunities and challenges in the North, Report no. 30, Norwegian ministry of foreign affairs, 2005, s.5

¹⁰⁸ Opportunities and challenges in the North, Report no. 30, Norwegian ministry of foreign affairs, 2005, s.6

¹⁰⁹ Opportunities and challenges in the North, Report no. 30, Norwegian ministry of foreign affairs, 2005, s.6

Haasteina alueella nähdään myös ympäristön ja ydinturvallisuuden yhteys. Kylmän sodan perintönä Barentsin alueelle jäi useita heikosti turvattuja ydinlaitoksia, käytöstä poistettuja ydinsukellusveneitä ja radioaktiivista jätettä, jotka ovat uhka ympäristölle. Vaarana on myös, että radioaktiivista materiaalia saattaa joutua väärin käsiin näistä ydinlaitoksista. Saasteita kulkeutuu Norjan pohjoisille alueille myös ilmaitse sekä meriteitse, lähinnä Kuolan niemimaalta sekä Arkangelin alueelta mutta myös etelämpää. Nämä saasteet aiheuttavat jo ongelmia ihmisten terveydelle ja ympäristölle.¹¹⁰

Norjan hallitus mainitsee myös ilmastonlämpenemisen vaikutukset arktisille alueille uhkaksi ja sen, että tähän tulee reagoida vähentämällä kasvihuonekaasuja ja kehittämällä strategia, jolla ilmaston muutoksen pystytään sopeutumaan. Kovan turvallisuuden saralla ympäristö on muuttunut huomattavasti kylmän sodan ajoista. Venäjä on tullut läheiseen yhteistyöhön Naton ja muiden Eurooppalaisten organisaatioiden kanssa.¹¹¹ Norjan hallitus painottaa ainakin virallisissa asiakirjoissaan, että se ei näe Venäjää minkäänlaisen sotilaallisenä uhkana.

Ns. kovan turvallisuuden sijaan, nykyään Norjan tärkeimmät intressit pohjoisessa liittyvät kiinteästi luonnonvarojen kestäväan käyttöön ja ympäristön seuraamiseen. 1970-luvulta alkanut merioikeuden kehitys on johtanut siihen, että Norja on saanut hallintaansa suuria merialueita, joten sillä on suuri vastuu alueella sijaitsevien luonnonvarojen käyttämisestä järkevällä tavalla. Strategian mukaan järkevä luonnonvaroja ja ympäristöä koskeva politiikkaa tarvitsee taakseen resursseja ja ympäristön tarkkailua sekä myös teollisen toiminnan seuraamista jotta voidaan varmistua oleellisten lakien noudattamisesta.¹¹²

Myös ulkopolitiikan saralla on huomattavia haasteita näkyvissä. Muut maat ovat alkaneet osoittaa kiinnostusta Norjan ja Venäjän pohjoisilla alueilla olevia energiaressursseja kohtaan. Osittain siitä syystä, että nämä resurssit sijaitsevat poliittisesti stabiililla alueella toisin kuin monet muut suuret energialähteet. Monet valtiot ovat kiinnostuneita turvaamaan omat energialähteensä. Alkuperäiskansojen instituutiot ovat myös tärkeä osa High north – strategiaa, koska niillä on suuri kansainvälinen rooli ja niiden toiminta on rajat ylittävää. Aluekiistat pohjoisilla merialueilla saavat suuren huomion osakseen hallitukselta. Nämä aluekiistat sekä eroavat ajatukset siitä miten merialueiden hallinta tulisi jakaa, voivat luoda maiden välille

¹¹⁰ Opportunities and challenges in the North, Report no. 30, Norwegian ministry of foreign affairs, 2005, s.7

¹¹¹ Opportunities and challenges in the North, Report no. 30, Norwegian ministry of foreign affairs, 2005, s.7

¹¹² Opportunities and challenges in the North, Report no. 30, Norwegian ministry of foreign affairs, 2005, s.7

päällekkäisiä intressejä. Hallituksen mukaan nämä asiat on mahdollista sopia ainoastaan Norjan ja Venäjän välisellä poliittisella sopimuksella.¹¹³

High north – strategian tavoitteena on taata poliittinen vakaus ja kestävä kehitys pohjoisilla alueilla. Poliittisen vakauden ylläpitäminen alueella on ehdoton edellytys pohjoisten luonnonvaroiltaan rikkaiden alueiden kehitykselle, koska niin moni eri valtio on kiinnostunut alueesta ja koska alueella on edelleen selvittämättömiä kiistoja. Kestävä kehitys on mahdollista varmistaa järkevällä resurssien käytöllä sekä luonnon monimuotoisuutta säästämällä. Hallitus pyrkii tähän antamalla yhtiöille vaatimuksia ympäristön suojelusta sekä asettamalla korkeat vaatimukset resurssien käytölle pohjoisilla alueilla. Tavoitteena on myös norjalaisten yritysten tuominen lähempään yhteistyöhön venäläisten kanssa pohjoisessa. Tämä auttaa sekä kehitystä Luoteis-Venäjällä, että luo kasvua ja työpaikkoja Pohjois-Norjaan. Erityisesti kehitys Venäjän puoleisella mannerjalustalla on tärkeää Norjalle. Norjalaisvenäläinen yhteistyö tällä alueella loisi pohjaa kehittyneelle ja ympäristöystävälliselle norjalaiselle merenalaiselle öljynporaus-tekniikalle, joka on kehitetty juuri pohjoisen vaativia olosuhteita silmällä pitäen.¹¹⁴

High north - strategia painottaa yhteistyön merkitystä pohjoisten alueiden ongelmien ratkaisemisessa. Norjan tavoitteena on suojella omia intressejään Barentsin alueella sekä samanaikaisesti pyrkiä parhaalla mahdollisella tavalla päästä hyötymään Pohjois-Venäjän kehityksestä.

3.3 Suomi ja Ruotsi

3.3.1 Suomen pohjoisen politiikka

Suomen asema kansainvälisessä politiikassa määräytyy geopolittisen sijainnin ja maantieteellisten realiteettien mukaisesti. Suomi on yksi maailman pohjoisimmista maista. Suomalainen kulttuuritausta ja identiteetti ovat suuntautuneet enemmän pohjoismaihin kuin Eurooppaan, vaikka olemme toki kiinteä osa Eurooppaa. Kuitenkin Suomi suuntautuu aktiivisesti Eurooppaan eikä pohjoiseen. Kansallisvaltio Suomi ei ole saanut koko itsenäisyytensä aikana pohjoiseen selkeätä otetta. Pohjoinen on ollut ja on edelleen ongelmallinen ja traumaattinen ilmansuunta.¹¹⁵

¹¹³ Opportunities and challenges in the North, Report no. 30, Norwegian ministry of foreign affairs, 2005, s.7

¹¹⁴ Opportunities and challenges in the North, Report no. 30, Norwegian ministry of foreign affairs, 2005, s.8

¹¹⁵ Heininen, 1994, s. 61

Lassi Heininen löytää Suomen kansallisesta politiikasta yhden sellaisen jakson, ”jossa konkretisoituu pohjoiseen suuntautuva kansallinen intressi”. Tietyillä suomalaisilla päättäjillä ja virkamiehillä on ollut selkeä pyrkimys viedä Suomi Jäämeren yhteyteen. Suomi pääsikin Jäämeren rannikkovaltioksi itsenäistymisen jälkeen, mutta toisen maailmansodan jälkeen joutui luopumaan Petsamon alueesta ja yhteys Jäämereen katkesi. Tätä edelsi 1800- ja 1900-luvun taitteessa eräiden tiedemiesten kansallishenkinen keskustelu Suomen ”kiistattomasta” oikeudesta Jäämeren rannikkoon, jota perusteltiin niin historiallisilla, maantieteellisillä ja kansallisilla ”faktoilla”. Myös Petsamon ajan jälkeen Suomi pyrki erilaisten satamahankkeiden avulla Jäämeren yhteyteen.¹¹⁶ Tämä Jäämerelle pyrkiminen on kuitenkin jäänyt enemmän tai vähemmän kesken.

Kylmän sodan aikana Suomen kansainvälinen asema liittyi kiinteästi kahtiajakoiseen Eurooppaan ja jännittyneisiin suurvaltasuhteisiin. Konkreettinen esimerkki tästä oli Suomen ja Neuvostoliiton välinen YYA-sopimus. Sopimus asetti Suomelle vaatimuksen aloittaa sotilaallinen yhteistyö Neuvostoliiton kanssa, mikäli Suomen alueen kautta hyökättäisiin itäiseen naapuriin tai tämän uhkan ollessa riittävän suuri. Tämä kuvaa hyvin Neuvostoliiton vahvaa geopoliittista asemaa ja pyrkimystä päästä Itämeren pohjoiselle rannalle.¹¹⁷

Virallisesti Suomen sanottiin olevan osa Euroopan tasapainojärjestelmää. Pyrkimyksenä oli mukautua Yhdysvaltojen ja Neuvostoliiton välisiin suurvaltasuhteisiin, eikä millään lailla haastaa niitä. Suurvaltasuhteiden muutoksilla nähtiin olevan negatiivisia vaikutuksia Suomen turvallisuuteen. Geopoliittisesta näkökulmasta katsottuna; Suomella ei ollut mahdollisuuksia päästä hallitsevan merivallan suojaan, eikä hallitsevaan mannervaltaan liittyminen näyttänyt houkuttelevalta. Vaihtoehdoksi jäi itse suurvaltasuhteen korostaminen. Suurvaltojen väliset yhteiset edut sekä ydinasepelote sitoivat Yhdysvaltojen ja Neuvostoliiton kädet sekä keskinäisissä suhteissa että suhteissa kolmansiin valtioihin.¹¹⁸

Pohjoiset alueet olivat kahdessa maailmansodassa sotatoimialueena. Varsinkin toisen maailmansodan aikana alue oli aktiivisten sotatoimien näyttämönä. Kylmän sodan aikana Barentsin alue oli yksi militarisoituimmista alueista maailmassa. Tähän vaikutti supervaltojen asevarustelukilpailu sekä niiden aseteknologian nopea kehitys. Suomi pyrki toteuttamaan puolueetto-

---

¹¹⁶ Heininen, 1994, s. 65-66

¹¹⁷ Johdatus Suomen ulkopoliittikkaan, Raimo Väyrynen, Gaudeamus, Tampere, 1993, s. 36

¹¹⁸ Väyrynen, 1993, s. 36

muuspolitiikkaa Neuvostoliiton kanssa solmitun YYA-sopimuksen puitteissa.¹¹⁹ Suomella oli näin varsin rajattu liikkumisvapaus ulko- ja turvallisuuspoliittisissa asioissa, mutta toisaalta kylmä sota tarjosi kuitenkin melko ennustettavan ja staattisen toimintaympäristön.

Lappi oli Suomen toinen sotilaallinen painopistealue, varsinkin ilmavalvonnan osalta, koska Lappi sijaitsi geopoliittisesti vaaranalaisella alueella kahden suurvaltablokin välissä. Blokkiraja ei sijainnut ainoastaan Suomen ja Neuvostoliiton rajalla vaan myös Suomen ja Norjan rajalla. Kylmän sodan päättymisen jälkeen sotilaallinen toiminta on vähentynyt Barentsin alueella mutta geostrategisista syistä sotilaallinen toiminta on edelleen todellisuutta.¹²⁰

Pohjois-Euroopan geopoliittinen tilanne muuttui suuresti Neuvostoliiton kaatumisen ja kylmän sodan loppumisen jälkeen. Suomi ja sen johtajat eivät olleet täysin valmistautuneet tällaiseen tapahtumaan. Vaikka uusi tilanne loikin hieman epävakautta ja haasteita se myös loi uusia mahdollisuuksia. Suomen ulkopolitiikka toisen maailmasodan jälkeen ja kylmän sodan aikana korosti hyviä suhteita Neuvostoliittoon. Tähän kuului muun muassa Pariisin rauhansopimus vuodelta 1947 sekä sopimus ystävydestä, yhteistoiminnasta ja keskinäisestä avunannosta vuodelta 1948. Nämä sopimukset sekä kasvava kauppa Neuvostoliittoon muodostivat pohjan Paasikiven-Kekkonen-ajan idänpolitiikkaan. Tämä suhde mahdollisti Suomelle myös hyvät suhteet länteen ja liittymisen Euroopan yhteisöön sekä yleisellä tasolla pitää yllä puolueettomuutta kansainvälisessä politiikassa. Kylmän sodan aikana Pohjoismainen yhteistyö oli lähin läntinen viitekehys, mikä näytti konkreettisesti Suomen paikan idän ja lännen välissä.¹²¹

Myös Suomen turvallisuuspoliittinen asema muuttui. Suomi ei enää ollut täysin puolueeton valtio, mutta se ei kuulu mihinkään turvallisuuspoliittiseen blokkiin, eikä se ole Naton jäsen ja Suomi korostaa omaa itsenäistä puolustuskykyään. Tästä huolimatta Suomi on liittynyt sellaisiin sotilaallisiin organisaatioihin kuten Länsi-Euroopan unioni (WEU), Naton rauhankumppanuus ohjelma (PfP) sekä Euro-Atlantinen kumppanuusneuvosto (EAPC).¹²²

Suomen ulko- ja turvallisuuspolitiikan erityispiirteet ovat:

- Euroopan unioni on tärkein poliittinen viitekehys suomalaiselle ulko- ja turvallisuuspolitiikalle.

¹¹⁹ Heininen, 1994, s. 66

¹²⁰ Heininen, 1994, s. 67

¹²¹ The new north of Europe, Lassi Heininen, Jyrki Kähkönen, Tampere peace research institute, 1998, s.26

¹²² Heininen & Kähkönen, 1998, s.27

- Sotilaallinen liittoutumattomuus, toistaiseksi, yhdistettynä uskottavaan kansalliseen puolustukseen.
- Osallistuminen kansainväliseen yhteistyöhön edistääkseen turvallisuutta ja vakautta erityisesti Euroopassa.

Suomalaisessa geopolitiikassa pohjoinen ilmansuunta on ollut suhteellisen näkymättömässä roolissa. Pohjoisia alueita on pidetty pääasiassa kaukaisena periferiana ja tällainen ajatustapa on säilynyt nykypäivään asti. Nykyään Suomi nähdään selvästi kuuluvan länteen mutta se joutuu edelleen ottamaan politiikassaan huomioon suurvaltanaapurinsa.

3.3.2 Ruotsin pieni rooli Barentsin alueella

Toisen maailmansodan jälkeen huolimatta näennäisestä liittoutumattomuudestaan Ruotsi pääsi Yhdysvaltojen ydinasateenvarjon alle. Ruotsista muotoutui näin ollen Hans Morgenthaun kuvaama ”dual state”. Eli hallituksen neutraali politiikka sekä ruotsalaisen ”turvallisuuspoliittisen eliitin” yhteys Yhdysvaltoihin yhdistyi eräänlaiseksi kaksoisvaltioksi. Tässä oli nähtävissä demokraattisen hierarkian ja ns. turvallisuushierarkian vastakkainasettelu, jossa jälkimmäinen sekaantuisi valtion poliittisiin päätöksiin kriisin sattuessa.¹²³

Toisen maailmasodan jälkeen Ruotsin konservatiivinen ja sotilaallinen eliitti hylkäsivät historialliset yhteydet Saksaan ja omaksuivat Yhdysvaltoihin positiivisesti suhtautuvan asenteen, kun taas sosiaalidemokraattinen hallitus omaksui, yleisesti hyväksytyn, länteen suuntautuneen liittoutumattomuus politiikan. Ruotsalainen pankkiiri Marcus Wallenberg toimi yhteyshenkilönä Ruotsin armeijan komentajan sekä Yhdysvaltojen sotilasjohdon välillä. Hänen poikansa jatkoi samaa työtä 1980-luvulla. Tämä ”turvallisuuspoliittinen eliitti” vaikutti epävirallisena voimaryhmänä, jolla oli omat lojaliteettinsa sekä omat suhteensa ulkomaille, erillään maan virallisesta sosiaalidemokraattisesta hallituksesta.¹²⁴

Ruotsissa tapahtunut nopea taloudellinen kehitys sodan aikana ja sen jälkeen, oli edellytyksenä sosiaalidemokraattiselle hyvinvointivaltiolle joka oli perustana sodan jälkeiselle sosiaalidemokraattisen neutraaliuden ja pro-Yhdysvallat – asenteen väliselle kompromissille. Puolustusvoimille annettiin 1950- ja 1960-luvuilla mahdollisuus tehdä salaista yhteistyötä Yhdysvaltojen ja Naton kanssa, kunhan hallitus sai määritellä virallisen politiikan. Erään 1960-luvulla

¹²³ Swedish geopolitics, Ole Tunander, International peace research center, Oslo, 2004, s. 1

¹²⁴ Tunander, 2004, s. 15

tehdyn Yhdysvaltojen kansallisen turvallisuusneuvoston asiakirjan mukaan sodan syttyessä Yhdysvaltojen tulee auttaa Ruotsia. Tämä antoi perustan yksipuoliselle suunnittelulle Yhdysvaltojen osalta. Nato ei osallistunut tähän suunniteluun. Varsovan liiton hyökkäys Länsi-Saksaan pakottaisi Yhdysvaltoja siirtämään ilmavoimiaan esimerkiksi etelä-ruotsiin, josta sillä olisi pääsy sekä Saksan alueelle, että Baltian alueelle.¹²⁵

1970- ja 1980-luvuilla tämä sosiaalidemokraattisen hallituksen sekä konservatiivisen ja sotilaallisen eliitin välinen vastakkainasettelu kasvoi jopa välirikon asteelle. Ruotsi oli samanaikaisesti voimakkaasti itsenäinen valtio, mutta myös kiinni Natossa. Kuten suurin osa muistakin läntisistä demokraattisista valtioista, Ruotsin turvallisuushierarkia sopeutui Yhdysvaltojen johtamaan läntiseen turvallisuusjärjestelmään joka perustui Neuvostoliiton luomaan uhkaan.

126

Ruotsin ulkopolitiikan painopiste on ollut ja tulee olemaan ns. globaalilla tasolla. Nähtävissä ei ole alueellista uhkaajaa nyt eikä lähitulevaisuudessa. Tästä todisteena on mm. puolustusvoimien osittainen alasajo ja keskittyminen pelkästään kriisinhallintaan. Kiinnostus Barentsin alueeseen on aika vähäistä, koska Ruotsin pohjoiset alueet ovat väkimäärältään pienet ja niiden strateginen merkitys on mitätön. Tosin Georgian kriisin jälkeen myös Ruotsissa ollaan havahtumassa siihen, että sotilaallisen voiman käytön mahdollisuus ei ole kokonaan hävinnyt edes Ruotsin lähialueilla.

Ruotsin näkemys turvallisuuskysymyksiin perustuu laajaan ennaltaehkäisevään lähestymiseen, jossa korostetaan yhteistyötä ja taloudellista integraatiota. Euroopan Unionin Pohjoinen Ulottuvuus on eräs tällainen yhteistyökanava johon on panostettu. Euroopan Unioni nähdään Ruotsissa myös jossain määrin turvallisuus yhteisönä, jonka toivotaan lisäävän vakautta Pohjoisilla alueilla. Näiden ns. ”pehmeiden” toimenpiteiden avulla Ruotsi pyrkii pitämään ”kovat” turvallisuuskysymykset taka-alalla.¹²⁷

---

¹²⁵ Tunander, 2004, s. 15-16

¹²⁶ Tunander, 2004, s. 16

¹²⁷ Jane's goepolitical library

3.4 Globaalit toimijat Barentsin alueella

3.4.1 EU

Euroopan unioni ei ole enää pelkästään Euroopan läntisten alueiden yhteenliittymä, vaan nykyään siihen kuuluu melkein koko Eurooppa. EU on kehittänyt nykyään myös geopoliittisia ambitiesiään oman alueensa ulkopuolella sekä yhteistä ulkopoliittikkaa ja puolustusta. Näillä toimilla unioni pyrkii määrittämään uudelleen omaa itsenäisempää asemaansa osana Länttä. EU vaatii selvästi johtavaa asemaa itselleen omalla lähialueellaan ja pyrkii pääsemään tasarvoiseen asemaan Yhdysvaltojen kanssa.¹²⁸ EU on erottamattomasti linkitetty arktisiin alueisiin ja siten myös Barentsin alueeseen. Kolme sen jäsen maata on arktisia valtioita; Suomi, Ruotsi ja Tanska. Näistä Suomella ja Ruotsilla on alueita jotka luetaan kuuluvaksi Barentsin alueeseen. Myös Norja kuuluu Euroopan talousalueeseen. Venäjä, Yhdysvallat ja Kanada ovat taas EU:n strategisii kumppaneita.¹²⁹

Euroopan unionille Barentsin alueen merkitys on suhteellisen vähäinen. Merkitystä on lähinnä potentiaalisena energia-alueena sekä kylmän sodan aikaisena strategisesti tärkeänä alueena mutta jonka strateginen merkitys väheni huomattavasti toisen maailman silloisista supervalloista hävitessä maailmankartalta.¹³⁰ Toisaalta Euroopan unionin riippuvuus tuontien energiasta kokonaisuudessaan on kasvamassa nykyisestä noin 50 %:sta 70 %:iin vuoteen 2030 mennessä. Öljyn osalta riippuvuus tulee olemaan 90 % ja kaasun osalta 70 %.¹³¹ Nämä prosentit ja alueelliset energiatrendit viime vuosina ovat nostaneet energiaturvallisuuden EU:n ykkösprioriteetiksi. Tähän ovat johtaneet tiukka kilpailu öljymarkkinoilla ja öljyn korkea hinta, mutta myös lisääntynyt terrorismin uhka ja epävakaus useissa öljyntuottajamaissa on vaikuttanut EU:n energiaturvallisuuteen.

Euroopan unionin suhtautuminen Barentsin alueeseen ja yleisesti arktisiin alueisiin, öljy- ja kaasualueina on ollut huonosti koordinoitua ja suhteellisen epämääräistä sen suosituksissa. Unionin tärkein työkalu on ollut pohjoinen ulottuvuus-aloite, jonka sisällä Barentsin merta on useasti korostettu energiaprovinssina, mutta kovinkaan monta projektia ei ole konkretisoitu-

¹²⁸ Divided we stand: Plural geopolitical visions of the West, Virginie Mamadouh, Amsterdam, 2006, s.2

¹²⁹ Communication from the commission to the European parliament and the council, The European union and the arctic, Brysseli, 20.11.2008

¹³⁰ Godzimirski, 2005, s. 6

¹³¹ EU policies towards the Barents Sea as a future oil and gas region, Kristine Offerdal, Fridtjoff Nansen Institute, Norja, 2007 s.1

nut. Tämä johtunee siitä, että aihe ei ole ollut kuitenkaan tarpeeksi kiinnostava tai sitten aiheen avulla on yritetty saada huomiota itse aloitteelle.¹³²

Euroopan unionissa käydään keskustelua pro-yhdysvalta-maiden sekä ns. Vanhan Euroopan välillä siitä, että mihin suuntaan unionia ollaan viemässä. EU:n globaalia vaikutusvaltaa pyritään lisäämään, ei pelkästään ”pehmeällä” taloudellisella alalla, vaan myös ”kovan” sotilaallisen voiman puolella. Yhteisen ulkopoliitiikan luomisella ja yhteisesti koordinoituilla suhteilla naapurivaltioihin voi olla positiivisia vaikutuksia Barentsin alueelle. Venäjän tuominen lähempään yhteistyöhön muun Euroopan kanssa, alueellisen päivittäisen yhteistyön kautta, voisi pitkällä aika välillä muuttaa Venäjää enemmän Eurooppalaiseen suuntaan. Venäjä jonka arvot ja tavoitteet olisivat yhteneväiset muun Euroopan kanssa, olisi varmasti helpompi yhteistyökumppani Pohjoismaille, kuin kosta hakeva ja imperiumiaan muisteleva Venäjä.¹³³

Euroopan unioni on vaikuttanut positiivisesti Barentsin alueen kehitykseen jo vuodesta 1995 alkaen, kun Suomi ja Ruotsi liittyivät siihen. Suomen aloitteesta toteutettu Pohjoinen ulottuvuus ohjelma on antanut EU:lle välttävän työkalun vaikuttaakseen Venäjän taloudellisiin ja juridisiin instituutioihin. Unioni on Venäjän tärkein kauppapartneri.¹³⁴

Kun vaihtoehtoiset energialähteet ovat vielä suhteellisen kalliita ja vähäntuottoisia, valtiot pyrkivät turvaamaan oman energiansaantinsa lisäämällä omia öljy ja kaasuvarantojaan. Barentsin alueen kehitys voi mahdollisesti vahvistaa Euroopan Unionin energia turvallisuutta. EU:n sisällä on käyty keskustelua tarpeesta uusille energialähteille. Tähän liittyen EU:lla on vahvasti kehittynyt ympäristöpolitiikka ja EU-maat kuten Iso-Britannia, Espanja ja Portugal harrastavat turskanpyyntiä Barentsinmerellä. Voisi luulla, että Brysselissä olisi noussut huolenaiheita öljyn etsinnän negatiivisista vaikutuksista alueen kalastukseen. Huolimatta useista Euroopan komission energiapolittisista aloitteista, yhtenäisestä Euroopan Unionin energiapolitiikasta on vielä turha puhua. Kuitenkin ilman koheesiotakin Unioni on saanut jotain aloitteita tehtyä, kuten EU:n ja Venäjän välinen energiadialogi, joka aloitettiin vuonna 2000. Jos EU on kiinnostunut Barentsinmerestä, voi odottaa EU:n puolesta jotain panostusta alueen infrastruktuuriin ja kehitykseen. Ottaen huomioon nämä näkökohdat voi olettaa Barentsinmeren saavan ainakin jonkinlaista huomiota osakseen, sekä energiaturvallisuuden ja ympäristöpolitiikan näkökulmista.¹³⁵

---

¹³² Offerdal, 2007, s.21

¹³³ Godzimirski, 2005, s. 24

¹³⁴ Godzimirski, 2005, s. 25

¹³⁵ Offerdal, 2007, s.3

Energian toimitusvarmuudella on myös strateginen aspekti. Venäjä on kasvavassa määrin tärkeä kaasun tuoja Euroopalle. Barentsin alue voisi mahdollisesti monipuolistaa Euroopan energian tuontia ja vähentää sen riippuvuutta Venäjästä.

EU:n politiikka, arktisella alueella yleisesti ja tarkemmin Barentsinmerellä, on ollut huonosti koordinoitua ja suhteellisen epäselvää. Pohjoisen ulottuvuuden aloitteissa Barentsinmeren tärkeyttä öljy- ja kaasualueena on useasti korostettu, mutta konkreettisten toimenpiteiden puuttuminen osoittaa, että päättäjillä ei ole ollut tarpeeksi kiinnostusta aiheeseen. Kuitenkin niissä suunnitelmissa, mitä on tehty, painotetaan taloudellista ulottuvuutta parantaessa Unionin energiaturvallisuutta öljyn ja kaasun tuonnilla. Ympäristön huomioonottaminen on nähty pakollisena toimenpiteenä prosessissa.

3.4.2 Yhdysvallat

Yhdysvalloille Barentsin alue on vain yksi niistä alueista missä sillä on intressejä ja missä se toimii. Vaikka Yhdysvaltojen strategiset intressit alueella ovat vähentyneet, Washingtonissa tehdyillä päätöksillä on silti vaikutusta alueelliseen kehitykseen. Tällä hetkellä Yhdysvaltojen kansainvälistä agenda dominoi kolme asiaa: 1) maailmanlaajuinen terrorismin vastainen sota 2) energiaturvallisuus 3) Yhdysvaltojen asema maailmantaloudessa. Näistä kahdella on suora vaikutus Barentsin alueeseen.¹³⁶

Kylmän sodan jälkeisen ajan tärkein Yhdysvaltojen toimintaa ohjaava tekijä Barentsin alueella on ollut massatuhoaseiden leviämisen estäminen. Vuodesta 1992 Yhdysvallat on käyttänyt yli 3 miljardia dollaria CTR- ohjelmaan (Cooperative Threat Reduction). Alueellisella tasolla tämä yhteistyö on vähentänyt huomattavasti ydinturman ja Kuolan niemimaan saastumisen mahdollisuutta. Lisäksi Venäjä ja Yhdysvallat ovat aloittaneet ns. energiadialogin. Tavoitteena on nostaa Venäjän öljyntuontia Yhdysvaltoihin vaatimattomasta 2 prosentista 13 prosenttiin vuoteen 2010 mennessä ja näin vähentää Saudi-Arabian tärkeyttä Yhdysvalloille.¹³⁷

Toisaalta Yhdysvallat ei välttämättä ole halukas korvaamaan yhdenlaista riippuvuutta ulkomaisesta öljystä toisenlaiseen. Varsinkin, kun kyseinen öljy tulisi valtiosta joka on sen entinen

¹³⁶ Godzimirski, 2005, s. 20

¹³⁷ Godzimirski, 2005, s. 20-21

kilpailija ja jolla on edelleen globaaleja ambitiesia. Venäjä voisi pitemmän päälle olla vielä vaikeampi partneri kuin Saudi-Arabia.¹³⁸

Yhdysvaltojen toiminta alueella tulee perustumaan uuteen arktisten alueiden politiikan direktiiviin. Presidentti Bushin yhtenä viimeisimpänä toimenä julkaistiin tämä uusi direktiivi. Asiakirjassa kiistetaan Venäjän suuret aluevaatimukset arktisilla alueilla ja todetaan, että Yhdysvallat on valmis tekemään yhteistyötä kaikkien alueella olevien valtioiden kanssa, jotta rajakiistat saataisiin sovittua. Edelleen asiakirjassa korostetaan tarvetta koordinoitulle yhteistyölle alueella. Direktiivissä mainitaan myös, että Yhdysvalloilla on laajoja kansallisia turvallisuus intressejä arktisilla alueilla ja on valmis toimimaan näiden intressien turvaamiseksi joko yksin tai yhteistoiminnassa muiden alueen valtioiden kanssa.¹³⁹

Asiakirjan mukaan ihmisten toiminta arktisilla alueilla on kasvanut ja ennusteiden mukaan tulee jatkamaan kasvua tulevina vuosina. Tästä syystä Yhdysvaltojen tulee omaksua aktiivisempi ja näkyvämpi rooli, suojellakseen omia intressejään ja kyetäkseen projisoimaan merivoimaa alueelle. Energiaan liittyvissä kysymyksissä asiakirja painottaa, että Yhdysvallat pyrkii varmistamaan energialähteiden käyttönoton tapahtumisen luontoa säästävällä tavalla, joka ottaa huomioon alueen alkuperäisasukkaat ja paikalliset yhteisöt sekä avoimet ja läpinäkyvät markkinaperiaatteet. Asiakirja korostaa myös Arktisen neuvoston roolia käsiteltäessä kansainvälisiä toimia arktisilla alueilla.¹⁴⁰

Yhdysvalloissa on pikkuhiljaa heräämässä kiinnostus arktisiin alueisiin. Tämän voi nähdä positiivisena asiana varsinkin Norjalle, Suomelle ja Ruotsille. Yhdysvaltojen tulo voimakkaammin mukaan alueen politiikkaan tuo länsimaiden näkökulmasta positiivisen vastapainon Venäjälle. Tähän mennessä Yhdysvallat on ollut varsin passiivinen toimija arktisilla alueilla ja sen mielenkiinto on suuntautunut pääasiassa Luoteisväylän hallintaan.

---

¹³⁸ Godzimirski, 2005, s. 22

¹³⁹ <http://www.whitehouse.gov/news/releases/2009/01/20090112-3.html> Yhdysvaltojen arktisten alueiden politiikka

¹⁴⁰ <http://www.whitehouse.gov/news/releases/2009/01/20090112-3.html> Yhdysvaltojen arktisten alueiden politiikka

4. BARENTSIN ALUEEN YHTEISTYÖ

4.1 Pohjoinen ulottuvuus

Suomen hallituksen aloitteesta käynnistettiin vuonna 1997 *Pohjoinen ulottuvuus*-hanke. Tavoitteena tällä hankkeella on EU:n ulkopoliittikan vahvistaminen pohjoisilla alueilla sekä etenkin Venäjän suhteen sekä tasoittaa unionin ja Venäjän välistä elintasokuilua. Hanke perustuu alueelliseen taloudellisen yhteistyön lisäämiseen, minkä ansiosta valtioiden välinen keskinäisriippuvuus lisääntyy ja alueen vakaus ja turvallisuus paranevat. Hankkeessa laillisuutta ja ihmisoikeuksia on korostettu, mutta todellisena tavoitteena lieenee kuitenkin EU-maiden pääsy hyödyntämään Luoteis-Venäjän energia-, mineraali- ja metsävaroja. Suomelle ja Baltian maille hankeen ydin on yleinen yhteistyön tiivistyminen Venäjän kanssa.¹⁴¹

Pohjoinen ulottuvuus oli Suomen ensimmäinen ulkopoliittinen aloite Euroopan unionin jäsenenä. Aloite voidaan nähdä Suomen geopoliittisen aseman ja tradition ilmentymänä. Kylmän sodan aikana Suomi pyrki toimimaan idän ja lännen välittäjänä ja samalla hyötymään Neuvostoliitosta taloudellisesti. Euroopan unioniin liittyttyään Suomi on korostanut asemaansa pohjoisena valtiona sekä ”Venäjän tuntijana”. Tavoitteena on ollut hyötyä Venäjän rikkaista luonnonvaroista välittämällä raaka-aineita Euroopan unionin jäsenmaille. Pohjoisella ulottuvuudella on siis suurimmassa määrin utilitaristinen sisältö. Myös ulko- ja turvallisuuspolitiikka on jätetty käsitteen ulkopuolelle ja näin ollen on keskitytty niin sanotun pehmeän turvallisuuden alalle.¹⁴²

Venäjä suhtautui Pohjoinen ulottuvuus-hankkeeseen aluksi melko penseästi. Hanke on nähty lähinnä lännen keinona käyttää hyväksi Venäjää pelkkänä raaka-aine toimittajana. Myös EU:n toimintaan on suhtauduttu nihkeästi. EU kun on investoinut merkittävästi erilaisiin ympäristöhankkeisiin alueella. Venäläiset näkisivät mieluummin rahojen menevän maan liikenne-, öljy- ja kaasuputkihankkeisiin.¹⁴³ Yhteistyö on ollut hieman nihkeää, koska maiden lähtökohdat ovat erilaisia. Länsimaat keskittyvät enemmän taloudellisiin aspekteihin, kun taas Venäjällä korostuvat edelleen vanhat turvallisuuspoliittiset näkökulmat. Geopoliittisesti Suomi ja Ruotsi kuuluvat rimlandiin ja Venäjä taas on heartland. Myös valtioiden koko erot ja kansainväliset roolien erot ovat huomattavat. Realistisesta näkökulmasta Suomi pyrkii hyötymään Venäjän

¹⁴¹ Nordberg, 2003, s. 361

¹⁴² Juntunen, 2003, s.90

¹⁴³ Nordberg, 2003, s. 361-362

taloudellisista mahdollisuuksista pohjoisen ulottuvuuden kautta ja Euroopan unionin avulla. Venäjälle taas pienet pohjoismaat edustavat rajanaapureita, joiden kautta se kykenee pääsemään maailmalle.¹⁴⁴

Venäjälle Pohjoinen ulottuvuus on pitkän aikavälin kehityshanke, jota Euroopan unionin pitäisi alkaa pikaisesti ja voimaperäisesti rahoittaa. Kehityksen jatkuminen olisi Venäjän lähi-alueille hyvä asia, mutta sen muodot, nopeus ja laajuus riippuvat pitkälti Venäjän kehityksestä ja halusta. Euroopan unionilla on myös suuri rooli hankkeen onnistumisessa. Kysymyksenä on, että löytyykö unionilta poliittista tahtoa ja taloudellista uskallusta panostaa pohjoisiin hankkeisiin.¹⁴⁵

Pohjoisen ulottuvuuden suurimpana ongelmana on, että sen merkitys vaihtelee poliittisen päättäjän näkökulman mukaan. Venäjälle pohjoiset alueet ovat huomattavasti tärkeämpiä kuin Euroopan unionille, joka pitää pohjoisia alueita periferiana.¹⁴⁶

Yhteenvedona voidaan todeta, että pohjoinen ulottuvuus on käytännössä yläkäsite, jonka sisään mahtuvat lähes kaikki se, mitä eri sektoreilla on pohjoisessa ollut vireillä. Ympäristöyhteistyö, rikollisuudentorjunta, ydinsuojeluyhteistyö, taloudellisten ja sosiaalisten erojen mataltaminen, tutkimusyhteistyö, erilaiset infrastruktuuriprojektit, nämä kaikki kuuluvat pohjoisen ulottuvuuden piiriin. Ainoa ala joka on suljettu pois, on perinteinen turvallisuuspolitiikka. Pohjoiset alueet ovat edelleenkin suhteellisen arkoja aiheita turvallisuuspoliittisesti joten valtioille on helpompi jättää turvallisuuspolitiikka pois käsitteen sisältä. Vaikka turvallisuuspolitiikka ei olekaan yhteistyön asialistalla, pohjoisella ulottuvuudella on liennyttävä vaikutus alueen turvallisuustilanteeseen. Alueellinen yhteistyö voi pitkällä aikavälillä madaltaa lännen ja Venäjän välistä poliittista ja taloudellista kuilua, joka erottaa pohjoisia valtioita. Yksinkertaisesti, lisääntynyt yhteistyö ja vähemmistöjen oikeuksien kunnioittaminen lisäävät alueen turvallisuutta.

4.2 Barentsin euroarktinen alue

Vuonna 1993 perustettuun Barentsin euroarktiseen neuvostoon kuuluu seitsemän jäsentä: Euroopan unionin komissio, Suomi, Ruotsi, Norja, Islanti, Tanska sekä Venäjän federaatio.

---

¹⁴⁴ Juntunen, 2003, s.95

¹⁴⁵ Nordberg, 2003, s. 361-362

¹⁴⁶ Juntunen, 2003, s.97

Eversti Erkki Nordbergin mukaan neuvoston toiminta ei ole ollut ”hyvistä yrityksistä huolimatta” kovin tuloksellista.¹⁴⁷

Barentsin euroarktinen alue (BEAR, Barents Euro-Arctic Region) on esimerkki monenkeskisestä sekä kahdenvälisistä, kansainvälisestä yhteistyöstä ja se on osa pohjoisten alueiden poliittista ”palapeliä”, johon kuuluu monia erilaisia toimijoita ja organisaatioita, kuten EU, Nato, CIS, Arktinen neuvosto ja Saamelaisneuvosto. BEAR on poliittinen ylhäältä alaspäin rakennettu konsepti johon kuuluvat Suomi, Islanti, Norja, Venäjä ja Ruotsi. Se sisältää elementtejä poliittisesta realismista ja funktionaalisesta yhteistyöstä mutta myös alueellisesta yhteistyöstä. Tämän Norjan tekemän aloitteen mukaan Barentsin euroarktisen alueen tarkoituksena oli luoda alue ja foorumi kansainväliselle rajat ylittävälle yhteistyölle, jonka avulla voitaisiin vähentää jännitteitä pohjoisessa ja erityisesti Barentsinmerellä. Kansallisvaltiot ovat Barentsin euroarktisen alueen päätoimijat. Tästä syystä Barentsinmeri ei kaikesta huolimatta kuulu virallisesti yhteistyön piiriin. Lisäksi, koska Barentsinmerellä on edelleen erimielisyyksiä alueen luonnonvaroista.¹⁴⁸

Suomi lähti mukaan Norjan aloittamaan Barentsin alueen yhteistyöhön mutta ei ilmeisesti ymmärtänyt aloitteen keskeisintä sisältöä eli turvallisuusaspektia. Yhteistyö tavoitteena oli, että Norja, Ruotsi ja Suomi luovat oman pohjoisten alueiden politiikkansa ja vahvistavat sitä rajat ylittävällä yhteistyöllä. Todellisuudessa kuitenkin ainoastaan Norja on sijoittanut resursseja ja antanut päätäntävaltaa aluetason toimijoille.¹⁴⁹ Yhteistyön ongelmana on alusta asti ollut se, että lähtökohtana on ollut Norjan ulko- ja turvallisuuspolitiikka, Suomi ja Ruotsi olivat mukana lähinnä olosuhteiden pakosta. Norjan aloitteen taustalla on selkeästi kansalliset päämäärät, jotka liittyvät kansalliseen suvereniteettiin, turvallisuuteen, Euroopan integraatioon ja pohjoisten luonnonvarojen hyödyntämiseen. Aloitteen tavoitteena oli estää Norjaa liukumasta sivuraiteelle kansainvälisessä politiikassa. Uhkana oli jääminen marginaaliseen asemaan, jossa kukaan ei kyselisi Norjalta mielipiteitä ja päätökset tehtäisiin tavalla jolloin Norja ei voisi vaikuttaa niihin. Barentsin alueen yhteistyöllä oli myös tarkoitus muuttaa EU:n kuvaa myönteisempään suuntaan kansalaisten silmissä. EU piti kuitenkin matalaa profiilia ja sitä ei alueella juurikaan näkynyt, vaikka se olikin yksi aloitteen perustajista.¹⁵⁰

Kiinnostusta alueeseen ja varsinkin sen luonnonvaroihin tuntuu riittävän mutta kovinkaan konkreettisia toimenpiteitä alueella ei ole nähty. Aluksi oli puhetta ja suunnitelmia erilaisista

¹⁴⁷ Nordberg, 2003, s. 360

¹⁴⁸ The new north of Europe, Lassi Heininen, Jyrki Kähkönen, Tampere peace research institute, 1998, s.28-29

¹⁴⁹ Näkökulmia pohjoiseen ulottuvuuteen, Lassi Heininen, Eurooppa tiedotus, 1999, s. 28

¹⁵⁰ Arktiset visiot, Markku Heikkinen, Pohjoinen, Ylivieska, 1998, s. 29-31

hankkeista kuten Liinahamarin suursatama, Suomen ja Murmanskin välisen maantien parantaminen/rakentaminen, lentoreittien lisääminen, erityistalousalueiden luominen sekä alueellisen päätösvalan lisääminen. Toki alueella on tapahtunut edistystä kylmän sodan aikoihin mutta odotukset olivat korkeammat.

4.3 Arktinen neuvosto

Arktinen neuvosto perustettiin 1996 Ottawan konferenssissa. Neuvosto on hallitusten välinen korkean tason kestävän kehityksen foorumi. Siihen kuuluu kahdeksan (8) jäsenvaltiota Kanada, Tanska, Ruotsi, Suomi, Norja, Yhdysvallat, Venäjä ja Islanti sekä kuusi (6) pysyväisjäsentä Arktinen Althabaskanin neuvosto, Aleutin kansainvälinen järjestö, Gwich'in council international, Inuiittien napapiirikonferenssi, Venäjän pohjoisten alkuperäiskansojen järjestö ja Saamelaisneuvosto. Nämä pysyväisjäsenet edustavat pohjoisten alueiden alkuperäiskansoja.¹⁵¹

Arktinen Neuvosto pyrkii tarjoamaan välineen arktisen alueen hallitusten ja ihmisten kohtaamien yleisten ongelmien ja haasteiden käsittelemiseen. Se on koonnut yhteistä tietopohjaa ja jakaa tietoa parhaista käytännöistä ja opituista asioista. Arktisen Neuvoston työlle kestävän kehityksen puolesta on laadittu ohjeistus Kestävän kehityksen puiteasiakirjassa, joka hyväksyttiin Arktisen Neuvoston ministerikokouksessa vuonna 2000.¹⁵² Yhdysvallat ja Venäjä olivat todennäköisesti syynä siihen, että turvallisuuspolitiikka suljettiin tämänkin foorumin ulkopuolelle.¹⁵³

Kiinan on sanottu hakevan pysyvän seuraajajäsenen asemaa neuvostosta. Tähän syynä on todennäköisesti kiinnostus pohjoisen meritien kautta avautuvaan lyhyempään reittiin Eurooppaan sekä pohjoisilla merialueilla olevat energiasurssit. Puheenjohtajan asema kiertää jäsenillä kahden vuoden syklissä, tämän hetkinen puheenjohtaja maa on Norja. Neuvosto tekee päätöksensä konsensus-periaatteella. Neuvostolla ei ole minkäänlaista kiistojen ratkaisuun tarkoitettua elintä. Ei edes turvallisuuspolitiikan ulkopuolisille asioille, minkä parissa neuvosto pääasiassa toimii.¹⁵⁴

¹⁵¹ <http://formin.finland.fi/Public/default.aspx?nodeid=32145&contentlan=1&culture=fi-FI> Ulkoministeriön Internet sivut.

¹⁵² <http://formin.finland.fi/Public/default.aspx?nodeid=32145&contentlan=1&culture=fi-FI> Ulkoministeriön Internet sivut.

¹⁵³ Arctic security problems – a multilateral perspective, Jayantha Dhanapala, Simon Fraser university public lecture, 12.3.2008, s.2

¹⁵⁴ Dhanapala, 12.3.2008, s.3

Neuvostolla on ollut ongelmia muun muassa rahoituksen, puutteellisten resurssien sekä epäselvien ja päällekkäin menevien työryhmien mandaattien kanssa. On tehty useita esityksiä miten näihin ongelmiin tulisi puuttua, mutta mitään konkreettista ei ole saatu kuitenkaan aikaan. Neuvosto ei ole onnistunut vuonna 1996 julistamassaan sitoumuksessaan tiedottaa ja jakaa tietoa toiminnastaan. Maailman luonnon säätiön (WWF) *The Arctic Bulletin* on käytännössä paras ja ainoa säännöllisesti julkaistu tiedote neuvoston toiminnasta.¹⁵⁵

5. KÄSITYKSIÄ BARENTSIN ALUEEN TULEVAISUUDESTA JA TURVALLISUUDESTA

5.1 Venäjä

Yleinen länsimainen käsitys Venäjästä on varsin negatiivinen, kuitenkin kaikki ongelmat pohjoisessa eivät ole lähtöisin Venäjältä. Esimerkiksi suurin Barentsinmeren radioaktiivisen saasteen lähde löytyy yllättäen Iso-Britanniasta. Se on Sellafieldin jälleenkäsittelylaitos Englannin rannikolla, josta saasteet ovat kulkeutuneet merivirtojen mukana pohjoisille alueille.¹⁵⁶ Myös arktisen neuvoston perustamiskokouksessa Venäjän ulkoministeri Sergei Krylov oli ainoa joka otti esille ydinuhan, mutta Yhdysvallat piti aihetta turvallisuuspoliittisena joten se jouduttiin jättämään pois asialistalta.

Paasilinna kirjoittaa artikkelissaan, että Venäjän suunta on kaikesta huolimatta kohti integraatiota länsimaihin. Venäjän yrityssektorin piirissä tehty tutkimus osoittaa, että heidän toiveensa ovat yllättävän lähellä länsimaiden ajatuksia. Vuonna 2020 Venäjän tulisi olla vapaa, hyvin koulutettu ja lakeja kunnioittava kansakunta. Rikastumisen tavoite oli vasta viidennellä sijalla. Kehityksen mukana ihmisoikeudetkin todennäköisesti paranisivat. Tulevaisuuden ongelmina nähtiin ikääntyminen, korruptio ja tuomioistuimien riippumattomuus. Joka tapauksessa Venäjä tulee olemaan omanlaisensa maa. Kansalaiset haluaisivat tulevaisuudessa säilyttää venäläistyyppisen kansanvallan tulevaisuudessakin. Ainoastaan muutama prosentti haluaisi nähdä eurooppalaistyyllisen Venäjän. Venäjä siis tulee pysymään omanlaisenaan. Se on laaja maa ja luonnonvaroiltaan niin rikas, että se kestää

¹⁵⁵ Improving the efficiency and effectiveness of the arctic council: discussion paper, Arctic Athabaskan council, 2007, s.8

¹⁵⁶ Sellafield report, Bellona Foundation, www.bellona.org, 2003, s.54

onnettomuuksia ja jopa taitamattomia johtajia.¹⁵⁷ Paasilinnan näkemys integraation lisääntymisestä on varsin positiivinen. Yrityssektorin piirissä tehty tutkimus ei varmasti edusta kaikkien venäläisten ajatuksia. Voisi olettaa, että juuri rikkaiden yrittäjien ajatukset olisivat kaikkein länsimyohteisimpiä verrattuna esimerkiksi tavalliseen työläiseen.

Venäjä pyrkii nykyaikaistamaan omia asevoimiaan. Tällä hetkellä sen puolustusmenot ovat Iso-Britannian luokkaa ja heidän taistelupotentiaalinsa venäläiset saavuttanevat ensi vuosikymmenellä. Asekauppa on ollut ja tulee olemaan tärkeä osa Venäjän teollisuutta, jopa siinä määrin, että sen omat tarpeet meinaavat jäädä toiseksi.¹⁵⁸

Presidentti Medvedev on julistanut ns. viiden iin ohjelman: investoinnit, instituutiot, infrastruktuuri, innovaatiot ja intelligence. Reino Paasilinna lisää artikkelissaan vielä kaksi iitä, imitaatio ja integraatio. Esimerkiksi Japani ja Kiina ovat imitoineet varsin onnistuneesti läntisiä teollisuusmaita, Japani heti toisen maailmansodan jälkeen ja Kiina tällä hetkellä. Integraation avulla taas voidaan vahvistaa rauhaa ja ihmisoikeuksia sekä parannetaan kaupan mahdollisuuksia. Ennen niin sotainen Eurooppa on osoittanut integraation voiman. Integraatio luo vakautta josta on hyötyä kaikille siihen osallistuville.¹⁵⁹

Venäjä on tällä hetkellä maailman kymmenenneksi suurin kansantalous, suurin piirtein samankokoinen kuin Meksiko. Valtion virallisena tavoitteena on, että siitä tulisi maailman viidenneksi suurin talous vuoteen 2020 mennessä. Tämän tekisi siitä myös Euroopan suurimman talouden. Tavoite on tiukka mutta ei mahdoton. Venäjä on tällä vuosikymmenellä ollut yksi maailman nopeimmin kasvaneista kansantalouksista. Kasvun takana ovat olleet öljyn hinnan nouseminen sekä toipuminen 1990-luvun kriisistä. Energia tuottaa lähes kaksi kolmannesta maan vientituloista, melkein puolet julkisen sektorin tuloista ja ainakin viidenneksen kansantulosta. Toipuminen 1990-luvun kriisistä tarkoittaa sitä, että kasvu on tähän asti perustunut olemassa olevan tuotantokapasiteetin käyttöön ilman tarvetta suuriin investointeihin.¹⁶⁰

Nykyään Venäjän öljy- ja kaasuteollisuuden huomio on suunnattu maalla oleviin öljy- ja kaasukenttiin Länsi-Siperiassa, eikä Barentsinmerelle. Tästä huolimatta näyttää siltä, että venäläiset yhtiöt valmistautuvat tulevaisuuden merellä tapahtuvaan toimintaan pohjoisessa. Venäjän luonnonvaraministerin mukaan *läntiselle arktiselle sektorille* on annettu jo

¹⁵⁷ Paasilinna, 2008, s. 23

¹⁵⁸ Paasilinna, 2008, s. 23

¹⁵⁹ Paasilinna, 2008, s. 24

¹⁶⁰ Maanpuolustus No. 86, Venäjä Euroopassa, Pekka Sutela, Editä Prima OY, Helsinki, 2008, s. 33

kolmetoista (13) toimilupaa. Gazprom aikoo investoida 500 miljardia dollaria öljy- ja kaasukenttien kehittämiseen Barentsin alueelle seuraavan 12 - 15:sta vuoden aikana.¹⁶¹ Tämän hetkinen maailmanlaajuinen talouslama voi hidastaa investointeja Barentsin alueelle.

Venäjän ja Norjan välinen aluekiista Barentsinmerellä on edelleen ratkaisematon. Vuonna 1976 Norja ja Venäjä solmivat sopimuksen Barentsinmeren talousalueesta (Exclusive economic zone), mutta sopimuksen ulkopuolelle jäi 155 000 km² laajuinen ns. harmaa alue. Tämä alue sijoittuu Norjan saariston, Novaja Zemiljan ja Frans Josefín saaren väliin. Vuonna 1978 solmittu ”harmaan alueen sopimus” määrittelee osapuolten mahdollisuudet käyttää aluetta taloudellisesti hyväksi siihen asti kunnes lopullinen sopimus saadaan aikaiseksi. Sopimus uusitaan vuosittain.¹⁶² (kts. liite 2)

Tällä hetkellä sotilaallinen tilanne pohjoisessa on Venäjälle varsin edullinen, johtuen sen suuresta jäänmurtaja-laivueesta. Pohjoisella laivastolla on myös Venäjän ainoa lentotukialus Amiraali Kutznetzov. Kunnianhimoisena tavoitteena on, että vuoteen 2027 mennessä Venäjällä olisi kolme lentotukialusryhmää joista yksi toimisi arktisilla alueilla. Myös monet muut asevoimien yksiköt ovat saaneet koulutusta arktisilla alueilla.¹⁶³

Kristian Åtlandin mukaan Venäjän suhtautumista Euroopan arktisiin alueisiin Kylmän sodan jälkeen on muokannut kaksi samanaikaista ja toisiaan tukevaa prosessia; perinteisen turvallisuuspolitiikan painoarvon väheneminen sekä siviili ja sotilas sektorien lähentyminen. Pohjoisen Laivaston ja Venäjän öljyteollisuuden välinen kilpailu ja intressien vastakohtaisuus on korvautunut lisääntyneellä yhteistyöllä ja pragmaattisemmalla suhteella. Venäjän hallitus, Puolustusministeriö ja Pohjoisen Laivaston johto ovat nähtävästi tulleet siihen johtopäätökseen, että öljyn- ja kaasuntuotanto sekä jakelu Barentsin alueella, tällä hetkellä, ei vaaranna Venäjän sotilaallista turvallisuutta.¹⁶⁴ Itse asiassa on jopa todennäköistä, että Barentsinmeren öljy- ja kaasuteollisuus luovat Pohjoisen Laivastolle lisää tehtäviä ja näin ollen parantavat laivaston asemaa.

Venäjällä on perusteellisesti määritellyt uudelleen sen strategiset päämäärät Euroopan arktisilla alueilla Kylmän sodan jälkeen. Todennäköisesti yhtenä syynä tähän on öljy- ja kaasukentti-

¹⁶¹ Russia's northern fleet and the oil industry – rivals or partners?, Kristian Åtland, The Norwegian defense research establishment, Kjeller, Norja, 2007, s.6

¹⁶² The Arctic: geopolitical issues, Natalie Mychajlyszyn, International affairs, Trade and finance division, 24.9.2008

¹⁶³ Galeotti, Mark: Jane's intelligence review, 18.9.2008

¹⁶⁴ Åtland, 2007, s.18

en käyttöönoton jouduttaminen. Uudenkaltaisen näkökulman ovat aiheuttaneet muutokset kansainvälisessä poliittisessa ilmapiirissä, öljyn ja kaasun hinnan nousu, mutta myös muutokset kotimaassa, esimerkiksi asevoimien ja siviilien välisen suhteen muuttuminen niin alueellisella kuin liittovaltionkin tasalla. Venäjän poliittisen eliitin kasvava halu vähentää turvallisuuspolitiikan merkitystä Euroopan arktisilla alueilla ei välttämättä tarkoita sitä, että Venäjän asevoimien intressit olisi unohdettu kokonaan tai, että Venäjä haluaisi vähätellä alueen strategista merkitystä. Se saattaa olla merkki siitä, että Venäjän asevoimat ja erityisesti Pohjoisen Laivasto ovat alkaneet sopeutua uusiin poliittisiin realiteetteihin.¹⁶⁵

Barentsinmeren kaasu- ja öljykentät eivät ole venäläisten energiayhtiöiden ensisijainen huomion kohde tällä hetkellä, johtuen niiden teknisesti vaikeasta hyödyntämisestä sekä siitä, että Länsi-Siperiassa on vielä hyödyntämättömiä lähteitä. Maailmanlaajuinen talouslama varmasti myös hidastaa Barentsinmeren energialähteiden käyttöönottoa. Näyttäisi siltä, että Venäjän asevoimien aktivoitumisesta huolimatta Barentsin alueen turvallisuuspolitiikan merkitystä pyritään vähentämään, lisäämällä taloudellista yhteistyötä ja muuttamalla Pohjoisen Laivaston roolia entistä puolustavammaksi. Toisaalta laivaston strateginen rooli ydinasetriadin yhtenä osana pyritään edelleen pitämään vähintään minimipelotteen tasolla.

5.2 Norjan haasteet pohjoisessa

Suurimmat ja akuuteimmat ulkoiset uhat Norjan turvallisuudelle ovat ympäristöuhkia. Venäjän pohjoisen alueen ydinreaktoreiden ja käytöstä poistettujen ydinsukellusveneidен luomat ympäristöuhat ovat riskitekijöitä. Myös lisääntyvä meriliikenne sekä öljyn ja kaasun etsintä Norjan rannikkoalueella nähdään haasteena.

Norjan kannalta huolestuttavaa on myös Venäjän asevoimien asteittainen aktivoituminen pohjoisilla alueilla. Venäläisten sotilaskoneiden lisääntynyt partiointi pakottaa norjalaisten hävittäjät ilmaan keskimäärin kerran viikossa. Partioivat koneet eivät aivan riko kansainvälistä lakia, mutta rikkovat eräänlaista etikettisääntöä. Tähän asevoimien aktivoitumiseen on kulunut myös laivaston liikkeitä norjalaisten öljynporauslauttojen läheisyydessä. Näihin liikkeisiin on liittynyt aggressiivisia lentosuorituksia, jotka ovat

---

¹⁶⁵ Åtland, 2007, s.19

estäneet lauttojen ja mantereen välisen helikopteriliikenteen. Myös erittäin huolestuttava on ollut harjoitusohjushyökkäys Norjan pohjoisten joukkojen johtopaikkaa vastaan Bodossa.¹⁶⁶

Toisaalta nämä Norjan kannalta aggressiiviset harjoitukset ovat venäläisten kannalta vain paluu vanhaan harjoitusrytmiin, johon ei ollut aiemmin varoja. Itse asiassa Pohjoisen laivaston johto oli yllättynyt StatoilHydron päätöksestä pysäyttää helikopteriliikenne sen lautoille, kun lentotukialus *Amiraali Kuznetsovin* koneilla oli ”lentopäivä” lähialueella. Venäläisten mukaan harjoituksen tarkoitus ei ollut aggressiivinen tai hyökkäävä, kysymys oli vain osapuolten eriävistä käsityksistä ”hyväksyttävästä riskistä”. Muuten Norjan rannikkovartiosto ei tule näkemään Venäjän laivastoa suojaamassa kalastustroolareita pohjoisilla merialueilla. Presidentti Medvedev onkin väittänyt, että tähän tarkoitukseen olevia laivoja ei ole edes olemassa.¹⁶⁷ Pohjoisen laivastolta löytyisi kyllä tarkoitukseen soveltuvia laivoja, mutta Medvedev todennäköisesti tarkoitti, että tähän tarkoitukseen niitä ei tulla käyttämään.

Venäjän laivat ja lentokoneet voivat olla vanhoja mutta miehistöjen koulutus sekä kaluston huolto on parantunut. Myös aseistus on muuttumassa huomattavasti modernimmaksi, esimerkkinä uusi pitkän kantaman risteilyohjus. Joidenkin tietojen mukaan Venäjän laivasto on testannut pohjoisessa uutta *Shkval*- torpedoa, joka on aiheuttanut huolta Länsimaiden laivastoissa suuren nopeutensa takia. Norjalaisen turvallisuus analyytikon Jon Bingenin mukaan ”Venäjä on rakentamassa uudenlaista todellisuutta strategisesti tyhjälle alueelle”.¹⁶⁸

Norjan puolustusministeri ilmaisi huolensa jo 2008 tammikuussa Venäjän ilmavoimien kasvaneille lentosuoritteille rajan läheisyydessä. Vuonna 2007 tehtiin havainnot 88 eri venäläisestä ilma-aluksesta Norjan rannikon läheisyydessä, kun sama luku vuotta aiemmin oli 14. Alueella on nähty suuria muodostelmia joihin on kuulunut jopa strategisia pommikoneita. Tällaisia harjoituksia ei ole nähty sitten Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen. Kuitenkin puolustusministeri jatkoi, että venäläiset koneet ovat pysytelleet kansainvälisessä ilmatilassa. Päätelmänä oli, että lisääntynyt harjoitusaktiivisuus ei ole suunnattu juuri Norjaa vastaan.¹⁶⁹

¹⁶⁶ http://benmuse.typepad.com/arctic_economics/2008/10/rambunctious-russians.html#more Arctic economic-sin internet sivut

¹⁶⁷ Russia's security policy grows muscular, Pavel K. Baev, Briefing paper 15, ulkopoliittinen instituutti, 25.1.2008, s.6

¹⁶⁸ sama

¹⁶⁹ Threats and challenges, security and defence, Defence Minister's address to the Oslo Military Society, 7.1.2008

Kansainvälinen merilaki ei ole aivan yksiselitteinen, mikä antaa Venäjälle lisää tilaa toteuttaa vastaavanlaista ”seikkailupolitiikkaa”. Ns. *harmaa alue* Norjan pohjoiskärjen kohdalla on molempien maiden tavoitteena. Toinen aluekiista koskee Huippuvuorten aluetta, jossa Venäjällä on ollut oikeus kaivostoimintaan vuodesta 1920 asti. Norja taas väittää, että se omistaa mannerjalustan joka ympäröi saarta. Muut, pääasiassa Venäjä, ei ole asiasta samaa mieltä. Venäjä haluaisi päästä käsiksi merenpohjan alla oleviin luonnonvaroihin. Norja taas vastustaa Venäjän vaatimuksia sekä venäläisten troolareiden ylimielistä ja piittaamatonta käyttäytymistä. Näiden troolareiden sisällä oleva elektroniikka voi olla joskus myös sangen epätavallista.¹⁷⁰

Norja on huolissaan Venäjän asevoimien aktivoitumisesta pohjoisilla merialueilla. Asevoiman käytön mahdollisuus on siitä huolimatta marginaalinen Barentsin alueella.

5.3 Suomen panostus Barentsin alueella

Suomessa on havahduttu ainakin alueellisella tasolla Barentsin alueen tärkeyteen. Barentsin alueen luonnonvarojen hyödyntäminen ja ympäristöhankkeiden toteutus tulevat lisäämään Euroopan pohjoisimpien alueiden merkitystä. Kauttakulkuliikenteen reittien kehittäminen etenkin Barentsin alueelta ja Luoteis-Venäjältä esimerkiksi Perämeren satamiin luo mahdollisuuksia pohjoisten alueiden elinkeinojen kehittämiseksi myös Suomessa.¹⁷¹

Yhä merkittävämmäksi kasvavan Barentsin energiavarojen hyödyntämisen ympärille kehittyvät yritysverkostot muodostavat tärkeän yhteistyön alueen Lapille. Barentsin käytävä on yksi alueellisen yhteistyön projekteista. Se yhdistää eri liikennemuodoilla Norjan, Ruotsin ja Suomen pohjoisosat Luoteis-Venäjään.

Matkustamisen ja kuljetustarpeiden hoitaminen pitkien etäisyyksien Lapissa edellyttää kattavia ja hyvälaatuisia liikenneverkkoja. Hyväkuntoisella maantieverkolla on tärkeä merkitys elinkeinoelämän kuljetuksille ja kustannusten vähentämiselle. Lapin keskeinen asema Pohjoiskalotilla asettaa liikennejärjestelmälle ja yhteyksille omat erityisvaatimuksensa. Naapurimaiden liikenne, erityisesti norjalaisten, on Lapin tieverkolla merkittävää. Suomen tulisi varautua mahdolliseen Lapin kautta tapahtuvaan kuljetusten kasvuun Barentsin alueella.

¹⁷⁰ http://benmuse.typepad.com/arctic_economics/2008/10/rambunctious-russians.html#more Arctic economic-sin internet sivut

¹⁷¹ Liikennepolitiikan linjat ja liikenneverkon kehittämis- ja rahoitusohjelma vuoteen 2020, 2008, sivu 29

Lapin aluekeskuksilla on hyvä logistinen asema. Kemi-Tornio on Barentsin alueen ja Itämeren alueen leikkauskohdassa, johon on hyvät meri-, rautatie-, valtatie- ja lentoyhteydet. Rovaniemellä on gateway-asema erityisesti kansainvälisessä lentoliikenteessä. Barentsin ja Arkan-gelin käytävät kulkevat Lapin läpi. Väyliltään laadukas ja turvallinen meriliikenne on tärkeää teollisuuden viennille.¹⁷²

Suomalaista elinkeinoelämää kiinnostavat Shtokmanin (Shtokmanovskojen) kaasukentän kehitys, öljyterminaalit ja kuljetukset länteen, satamainvestoinnit sekä teollisuuden ja kaupan investoinnit. Pääministeri Vanhasen mukaan Suomi on halukas ja valmis edistämään yhteistyötä, joka koskee esimerkiksi alihankkijoita, tietotaitoa, koneita ja laitteita sekä investointeja myös Suomesta. Edelleen Vanhasen mukaan Suomen kannattaa jatkaa tällaista rakentavaa yhteistyötä, josta kummankin maan yritykset voivat hyötyä. Hyvät suhteet luovat tälle erinomaiset edellytykset.

Shtokmanin investoinnista tulee eräs koko maailman suurimmista työmaista. Se sijaitsee lähellä Suomea ja erityisesti Pohjois-Suomea, joka edelleen kärsii liian korkeasta työttömyydestä. Suomella on suuri intressi osallistua omalla osaamisellamme näihin töihin. Vanhanen uskoo suomalaisen osaamisen edistävän jätti-investoinnin onnistumista. Hanke on kansainvälinen yhteishanke, jossa venäläisten ohella mukana ovat myös suuryhtiöt Ranskasta ja Norjasta. Suomalainen elinkeinoelämä ja myös maan hallitus pyrkivät aktiivisesti vaikuttamaan hankkeen kaikkiin toimijoihin hyvän yhteistyön rakentamiseksi. Onnistuessaan yhteistyö loisi varmuudella myös vahvistuvaa muuta taloudellista yhteistyötä Suomen ja Muurmanskin alueen välille. Se voisi olla alku merkittävälle pysyvän yhteistyön laajentumiselle.¹⁷³ Kuitenkin varsin positiivisista puheista huolimatta Suomen hallituksen käytännön toimenpiteet pohjoisessa ovat olleet alueella vähäisiä.

5.5 Yhteistyön tulevaisuuden haasteet

Vaikka yhteistyö Barentsin alueella ei ole ollut kovinkaan vauhdikasta kylmän sodan jälkeen, niin kehitystä on tapahtunut ja tulevaisuus näyttää tässä valossa jo hieman valoisammalta. Suomen ja Norjan yhteistyössä tekemä Pohjoinen ulottuvuus- asiakirja näkee tulevaisuuden yhteistyön kirkkaassa valossa. Viimeisen kymmenen vuoden aikana on opittu tehdyistä vir-

¹⁷² Lapin joukkoliikennedyhteyksien kehittäminen, 23/2007, sivu 5-6

¹⁷³ Pääministeri Matti Vanhasen avajaispuhe Muurmansk-seminaarissa, 11.3.2008

heistä ja lähtökohdiltaan ”uusi” pohjoinen ulottuvuus on paremmalla pohjalla. Kyseinen asiakirja antaa hyvän kuvan tulevaisuuden haasteista ja kehitysnäkymistä Barentsin alueella.

Euroopan unionin pohjoinen ulottuvuus on yksi tärkeimmistä poliittisista projekteista Barentsin alueella. Pohjoinen ulottuvuus- ohjelma on EU:n pyrkimys koordinoida pohjoisten alueiden lukuisia projekteja sekä luoda jonkinlaisia yhteisiä strategisia tavoitteita toiminnalle. 1990- luvulla ohjelma sai kritiikkiä monelta suunnalta mutta kaikkein tärkeimpänä ehkä Venäjän hallitukselta, jonka mielestä sen näkökulmia ei otettu tarpeeksi hyvin huomioon ohjelman toteutuksessa. EU:n poliittiset julistukset ja projekti-listat eivät ottaneet huomioon käytännön toteutusta, eikä monimutkaisten projektien rahoitusta.¹⁷⁴

Vuonna 2006, Suomen Euroopan unionin puheenjohtajuuskautena, pohjoisen ulottuvuuden kehitysasiakirja sekä poliittinen julistus uudistettiin. Tarkoituksena oli tuoda pohjoisen politiikkaan uutta vauhtia ja vahvistaa osallistujamaiden sitoutumista siihen. Uudistus muutti pohjoisen ulottuvuuden Euroopan unionin, Norjan, Venäjän ja Islannin yhteiseksi politiikaksi, jossa kaikki osapuolet ovat tasavertaisia. Toinen muutos on pohjoisen ulottuvuuden tuominen tiukasti EU:n ja Venäjän väliseen yhteistyöhön mukaan. Uudistettu pohjoinen ulottuvuus on väline EU:n ja Venäjän väliselle yhteistyölle sovitulla yhteisillä alueilla. Nämä sovitut alueet ovat taloudellinen yhteistyö; vapaus, turvallisuus ja oikeus; ulkoinen turvallisuus, tutkimus, koulutus sekä kulttuuri.¹⁷⁵

Euroopan unionilta ja muilta läntisiltä toimijoilta vei yli vuosikymmen ymmärtää, että yhteistyö Venäjän kanssa tulee perustua tasa-arvoon. Toisaalta 1990-luvun alun tilanne Barentsin alueella oli huomattavan epäsymmetrinen Euroopan unionin hyväksi. Pitkään kestäneen ”työssä oppimisen” jälkeen pohjoisessa on alettu ymmärtää, että yhteistyö ei voi onnistua mikäli tavoitteet eivät ole yhteisiä ja yhteisesti asetettuja. Tämä tarkoittaa että, jotta projekteja voidaan aloittaa, tulee tehdä laaja-alaista yhteistyötä Euroopan unionin, Euroopan ympäristökeskuksen, ei-valtiollisten toimijoiden, Venäjän keskushallinnon ja muiden alueellisten toimijoiden kanssa. Tähän joudutaan käyttämään nykyään huomattavasti enemmän aikaa ennen projektin aloittamista. Kaikesta huolimatta, kun yhteisymmärrys on viimein saatu aikaan kaikkien osapuolten kanssa, yhteistyön onnistumisella on huomattavasti suuremmat mahdollisuudet onnistua kuin koskaan aikaisemmin. Tämän on mahdollistanut Venäjän vahvistuminen ja sen parantunut kyky panostaa yhteisiin projekteihin.¹⁷⁶

¹⁷⁴ Energising the new northern dimension, Pami Aalto, Helge Blakkisrud, Hanna Smith, 2008, s.3

¹⁷⁵ formin.finland.fi, ulkoasianministeriön Internet-sivut

¹⁷⁶ Aalto, Blakkisrud, Smith, 2008, s.5

”Uuden” pohjoisen ulottuvuuden taustalla on Euroopan unionin ja Venäjän strateginen kumppanuus. Pohjana tälle kumppanuudelle on toimijoiden tasavertaisuus. Pohjoinen ulottuvuusohjelman haasteena tulee olemaan tämän tasavertaisuuden osoittaminen käytännössä. Onhan ohjelma ollut aikaisemmin varsin EU-painotteinen. Pohjoisen ulottuvuuden pitäisi olla monenkeskinen toimintaympäristö Pohjois-Euroopassa joka perustuu kaikkien toimijoiden tasavertaisuuteen, huolimatta toimijoiden suurista koko- ja kykyeroista. Suuri haaste tulee olemaan kaikkien osapuolten saaminen toimimaan tämän periaatteen mukaisesti.¹⁷⁷

Venäjä nähdään tällä hetkellä mieluummin geoeconomisena tekijänä kuin geopoliittisena uhkana. Poliittinen ja taloudellinen yhteistyö Venäjän kanssa on nähty käytännöllisenä keinona auttaa Venäjää selviämään sen muutosongelmista. Erityisesti Norja on osoittanut entistä enemmän halua vahvistaa sen taloudellisia suhteita Venäjään. Vuosien taloudellisen heikkouden jälkeen Venäjän talous näyttää olevan nousussa ja Venäjä onkin osoittanut halukuutta tehdä lähempää taloudellista yhteistyötä Norjan kanssa. Kuitenkin tämä positiivinen asenne molempia auttavaan yhteistyöhön on kärsinyt Venäjän aseellisen voiman osoituksista pohjoisilla merialueilla.¹⁷⁸

5.6 Turvallisuuspolitiikka Barentsin alueella

Vaikka globaali ydinasekilpailu loppui kylmän sodan päättymiseen, Venäjän ja Yhdysvaltojen ydinaseasetelma on edelleen poliittis-sotilaallisenturvallisuuden ytimenä pohjoisessa. Strategisia aseita on eliminoitu pitämällä kuitenkin tiukasti kiinni molemminpuolisen pelotteen vaatimuksista. Ydinaseriisunta korostaa juuri Kuolan niemimaan aluetta. Sinne sijoitettujen strategisten ydinsukellusveneiden suhteellinen merkitys kasvaa. Niemimaan merkitys tulee täten olemaan tulevaisuudessakin tärkeä. Pohjois-Euroopan ja sen läheisten merialueiden sotilaalliset rakenteet heijastavat edelleen kylmän sodan aikaista jatkuvuutta. Ne ovat sidoksissa siihen, että Venäjä ja Nato eivät ole sotilaallisesti samalla puolella poliittisten suhteiden täydellisestä muuttumisesta huolimatta. Tässä tapauksessa geostrategiaan kuuluu Venäjän riippuvuus Kuolan niemimaan jäättömistä satamista ja vapaasta pääsystä Atlantille sekä läntinen intressi kontrolloida tätä pitämällä Skandinavian rannikko ja pohjoisosat hallussaan. Ydinaseasetel-

¹⁷⁷ Aalto, Blakkisrud, Smith, 2008, s.4

¹⁷⁸ High stakes in the high north, Jakub M. Godzimirski, Russia/NIS center, Pariisi, 2007, s.7

malla on edelleen merkitys konventionaalistenkin asevoimien käyttövaihtoehtoisissa eri kriisiskenaarioissa.¹⁷⁹

Kuten aiemmin on mainittu Venäjän strategiset intressit Barentsin alueella liittyvät luonnonvaroihin kuten kaasuun, öljyyn ja kalastukseen sekä pohjoiseen merireittiin. Jotta Venäjä kykenisi suojaamaan nämä strategiset intressit, sen tulisi pystyä puolustamaan ja sulkemaan Huippuvuorten, Karhusaaren ja Norjan rannikon välinen merialue. Venäjän ei tarvitsisi miehittää näitä alueita vaan sille riittäisi, että konflikti rajoitettaisiin pohjoiseen ja, että sen strategiset ydinsukellusveneet pääsisivät Kuolan niemimaan tukikohdistaan suojaan Jäämeren syvyyskseen. Merenherruus olisi mahdollista saavuttaa Kuolaan sijoitettujen lentokoneiden sekä lentotukialusosaston, joka toimisi Huippuvuorten sekä Novaja Zemljan välisellä alueella, avulla. Tiedustelu ulotettaisiin Norjan ja Grönlannin merille asti, mikä mahdollistaisi ennakkovaroituksen. Jos venäläiset haluaisivat rajata konfliktin pohjoisille merialueille, sen tulisi pidättäytyä iskemästä Norjan rannikon kohteisiin, vaikka se antaisikin suuren strategisen edun.¹⁸⁰ Edellinen skenaario on Lassi Heinisen toimittamasta tutkimusraportista vuodelta 1995. Skenaario oli vaihtoehtona miten Venäjä voisi toteuttaa ei-hyökkäävää meristrategiaa Barentsinmerellä Neuvostoliitolta perityillä voimilla. Raportissa kuitenkin mainittiin, että venäläisillä oli suuria vaikeuksia ylläpitää moderneja aluksia 1990-luvulla ja, että operaatio voitaisiin toteuttaa myös ilman lentotukialuskomponenttia luottamalla enemmän maalta toimiviin ilmapuimiin. Vastaavanlainen operaatio olisi mahdollinen, ottaen huomioon Pohjoisen laivaston ja Kuolan alueen ilmavoimien lisääntyneen harjoitusaktiivisuuden Barentsinmerellä.

Pohjoisen laivaston tilanne on edelleen melko heikko. Vuonna 2004 laivasto järjesti suuren sotaharjoituksen johon osallistui seitsemän ydinsukellusvenettä ja 13 pinta-alusta, joista yksi oli Venäjän ainoa lentotukialus. Tämän mittavan harjoituksen tuloksia kuitenkin himmensi se, että sotalaivasto epäonnistui kahdesti suunnitelluissa ohjusammunnoissaan.¹⁸¹ Pohjoinen Laivasto säilyy kuitenkin tulevaisuudessakin Venäjän tärkeimpänä laivastona. Valtaosa Venäjän tulevasta merellisestä strategisesta pelotteesta sijoitetaan juuri Pohjoiseen Laivastoon. Tästä huolimatta itse Kuolan alueen sotilaallinen merkitys on suhteellisesti pienempi kuin Kylmän sodan aikana. Venäjän tarkoituksena ei ole luoda Natoa (Norjaa) uhkaavaa pohjoista sivustaa

¹⁷⁹ Suomi uudessa Pohjois-Euroopassa, toim. Heininen, Lassi; Lapin yliopisto, 1996, s.26

¹⁸⁰ Expanding the northern dimension, toim. Heininen, Lassi; Tampere Peace Research Institute, Tampere, 1995, s.116-117

¹⁸¹ Venäjän asevoimat ja strategia, Maanpuolustuskorkeakoulu, Edita Prima OY, Helsinki, 2004, ISSN 1455-2108, s. 57

ylläpitämällä voimakkaita tavanomaisia joukkoja Kuolan alueella. Ympäristön kannalta tarkasteltuna alue säilynee ongelmallisena kymmeniä vuosia.¹⁸²

Barentsin alueen suurimmat turvallisuuspoliittiset ongelmat liittyvät Norjan ja Venäjän väliin aluekiistoihin. Barentsinmeren rajakiistan hidas edistyminen on turvallisuuspoliittinen ongelma. Rajojen tarkka määrittäminen nähdään tärkeänä, koska alueella mahdollisesti olevat energiareсурssit houkuttelisivat sijoittajia jotka kykenisivät vaikuttamaan positiivisesti resursien käyttöönottoon. Rajojen määrittäminen on myös tärkeää merellisten luonnonvarojen pitkäaikaisen ja kestävä hyödyntämisen kannalta. Norjan tapa hallinnoida luonnonvarojen käyttöä sen talousalueella sekä alueella, jota Norja luonnehtii sen omaksi ”vastuualueekseen”, on aiheuttanut vastalauseita Venäjän puolella. Varsinkin venäläisten kalastusalueiden pidätykset on nähty venäläisten miehistöjen vainoamisena.¹⁸³

Norjan politiikka ja asenne Venäjän läsnäoloa kohtaan Huippuvuorilla on nähty yrityksenä ajaa venäläiset pois tältä strategisesti tärkeältä alueelta sekä pyrkimyksenä militarisoida tämä pohjoinen saaristo. Toisaalta taas Norja on huolissaan Venäjän yrityksistä muuttaa alueen hallintoa joka määräytyy vuoden 1920 Huippuvuorten sopimuksen mukaisesti. Venäläisen hävittäjä *Severomorskin* lähettäminen alueelle vuoden 2002 kesäkuussa nähtiin osoituksena Venäjän halukkuudesta suojella omia taloudellisia intressejään Huippuvuorilla sekä pyrkimyksenä haastaa Norjan suvereniteetti alueella. Venäjä on monesti kritisoinut Norjaa siitä, että se on helpottanut itse asettamia rajoituksia sotilaallisille toimille pohjoisessa Finnmarkin läänissä, sekä myös siitä, että ulkomaiset sotilaat ovat päässeet harjoittelemaan strategisesti tärkeän Kuolan niemimaan läheisyydessä.¹⁸⁴

Yleisellä tasolla voidaan havaita, että Barentsin alueen turvallisuusongelmat johtuvat päällekkäisistä alueintresseistä sekä edelleen jatkuvasta Naton ja Venäjän välisestä vastakkainasettelusta. Suomi ja Ruotsi ovat näistä kiistoista ulkopuolella ainakin osittain mutta vaikutukset ulottuvat varmasti myös näiden maiden politiikkaan. Kuitenkin verrattuna kylmän sodan aikaan turvallisuusongelmat ovat huomattavasti enemmän luonteeltaan taloudellisia kuin sotilaallisia.

---

¹⁸² Venäjän asevoimat ja strategia, Maanpuolustuskorkeakoulu, Editia Prima OY, Helsinki, 2004, ISSN 1455-2108, s. 60

¹⁸³ Godzimirski, 2007, s.8

¹⁸⁴ Godzimirski, 2007, s.8

6. JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA

Tämän tutkimuksen tavoitteena oli määritellä ja analysoida Barentsin alueen strateginen merkitys, alueellisten toimijoiden roolit ja intressit sekä alueella olevat turvallisuusuhat siellä toimiville valtioille. Kuten olen aikaisemmin todistanut, geopolitiikka on edelleen varsin hyödyllinen työkalu tutkittaessa Barentsin alueen turvallisuuspoliittista kehitystä. Edelleen, kuten on todettu, alueen suuret luonnonvarat sekä sen geopoliittinen merkitys ovat kasvattaneet valtioiden välistä kilpailua alueella. Tämä kilpailu luo potentiaalisen uhan Barentsin alueen vakaudelle jos valtiot päättävät poiketa tämänhetkisestä yhteistyöpolitiikasta. Mahdollisuudet alueellisen yhteistyön kasvulle on olemassa ja se loisi huomattavasti lisää keskinäisriippuvuutta alueen toimijoille sekä kaventaisi elintasokuilua länsimaiden ja Venäjän välillä.

Tämän talven aikana sekä Nato, Yhdysvallat että Venäjä ovat joko jo linjanneet uudelleen tai ovat parhaillaan linjaamassa politiikkaansa arktisilla alueilla. Euroopan unioni sen teki jo vuoden 2008 syksyllä. Kaikkia yhdistää ajatus omien intressiensä vartioimisesta. Ikävä puoli on siinä, että lännen ja Venäjän intressit voivat mennä ristiin. Taustalla on se tosiasia, että ilmaston lämpeneminen muuttaa arktisten alueiden olosuhteita perusteellisesti. Uusia merireittejä aukeaa, uudet energiavarat tulevat hyödynnettäväksi. Kyse on siis siitä missä useimmiten kansainvälisessä politiikassa ja varsinkin geopolitiikassa on kyse, eli jonkin alueen tai resursin hallinnasta. Tähän asti pohjoiset alueet ovat olleet umpijäässä ja suljettuina, nyt ne sulavat ja avautuvat.

Venäläinen geopolitiikka on edelleen kylmän sodan jälkeen ollut puhtaasti imperialistista, jatkaen vuosisataista perinnettä ja geopoliittista valtioideaa. Tavoitteena on luoda Venäjästä jälleen globaali suurvalta ja rakentaa moninapainen maailma. Venäläisessä geopolitiikassa tämä moninapaisuus tarkoittaa käytännössä läntisen maailman ylivallan murtamista. Imperialistinen ajattelu ei kuitenkaan suuntaudu jokaiseen ilmansuuntaan, vaan sitä hallitsevat neuvostoajan mielikuvat. Pohjoisessa ei onneksi ole samankaltaista neuvostoajan perintöä kuten esimerkiksi Kaukasiassa, joten geopolitiikka ei ole ollut yhtä aggressiivista kuten Georgian suunnalla.

Venäjän intressit Barentsin alueella liittyvät kiinteästi kaasu- ja öljyvarantoihin. Myös pohjoisen laivastolla voi tulevaisuudessa olla jälleen suuri rooli Venäjän globaalin vaikuttamisen työkaluna. Neuvostoliittoon verrattuna Venäjä on huomattavasti pohjoisempi valtio. Venäjä menetti Neuvostoliiton hajotessa pääsyn Kaukasian energiavaroihin, mikä myös korostaa poh-

joisten alueiden tärkeyttä Venäjälle. Kriittiseksi asiaksi Barentsin alueen strategiselle merkitykselle muodostunee se, ovatko Barentsinmeren energiavarat teknisesti ja taloudellisesti käytettävissä. Venäjän ongelmana on myös se, että se ei kykene todennäköisesti yksin ottamaan Barentsinmeren energiavaroja käyttöön. Mikäli energiavarat osoittautuvat arvioitua pienemmiksi tai niiden käyttöönotto ei ole taloudellisesti järkevää, Barentsin alueen strateginen merkitys vähenee huomattavasti. Vaikka näin kävisikin, Venäjä saattaa edelleen pyrkiä kehittämään pohjoisen laivastosta työkalua sen globaaliin turvallisuuspolitiikkaan, jolloin alueen sotilasstrateginen merkitys voisi nousta jopa samalle tasolle, mitä se oli kylmän sodan aikana.

Barentsin alue on Venäjälle kaikkein rauhallisinta raja-seutua. Tästä huolimatta sen politiikka tulee olemaan geopolitiittisesti orientoitunutta, joskin vähemmissä määrin mitä se on ollut poliittisesti epävakaimmilla alueilla kuten Kaukasiassa. Georgian sota osoitti, että aseellisen voiman käyttö ei ole kadonnut minnekään kansainvälisen politiikan metodina. Venäjällä on jälleen kyky ja tahto käyttää sotilaallista voimaa omien intressiensä turvaamiseksi. Vaikkakin asevoimien käyttö on juuri Barentsin alueella tällä hetkellä epätodennäköistä, kehitys voi jatkua entistä aggressiivisempaan suuntaan.

Norja on geopolitiittisesti varsin passiivinen valtio. Sille Barentsin alue on strategisesti elintärkeä, vaikka pääosa maan väestöstä ja teollisuudesta sijoittuu Etelä-Norjaan. Pohjanmeren energiavarat ovat pikkuhiljaa vähenemään päin, joten norjalaisten on pakko etsiä uusia energialähteitä mikäli he haluavat pysyä jatkossakin energiantuottajana. Tällaisia uusia energialähteitä löytyy ainoastaan Barentsinmereltä. Myös se fakta, että Norjan lähimmät (ainoat) turvallisuusuhat ovat juuri Barentsin alueella, tekee alueesta elintärkeän Norjalle. Samalla alue on kuitenkin myös periferiaa, koska alueella ei ole juurikaan teollisuutta ja väestöä on vähän. Norjan geopolitiikalle Barentsin alueella on ominaista halu päästä hyötymään Venäjän kehityksestä ja samalla suojautua Venäjän ”seikkailupolitiikalta”. Norja on myös pyrkinyt nostamaan pohjoisten alueiden merkitystä Naton sekä pohjoismaisen yhteistyön piirissä.

Suomen näkökulmasta Barentsin alue on periferiaa. On havaittu, että alueella on suuri potentiaali, mutta innostusta sijoittamiseen hillitsee se, että Suomella ei ole pääsyä Barentsinmerelle. Selvästi on myös havaittavissa suomalaisten haluttomuus sijoittaa pohjoisille perifeerisille alueille. Identiteettipoliittisesti Lappi on nähty vain ja ainoastaan villinä erämaana. Tämä näkyy edelleenkin haluttomuutena investoida alueelle vaikka Barentsin alueella on potentiaalia nousta jopa globaalilla tasolla tärkeäksi alueeksi. Toisaalta Venäjä on ratkaisevassa roolissa, joten ennen kuin nähdään mihin suuntaan Venäjä kehittyy ja aikooko Venäjä panostaa pohjois-

sille alueille, on oikeastaan turha investoida projektiin. Suurimpana mahdollisuutena Suomen kannalta näenkin eräänlaisen ”Gateway”- aseman hankkimista. Suorin reitti Barentsin mereltä Eurooppaan kulkee Suomen kautta.

Ruotsalaisille Barentsin alue merkitsee vielä vähemmän kuin Suomelle. Ruotsilla ei ole edes Suomen kaltaista ”Gateway”- aseman mahdollisuutta. Kiinnostuksen vähyys on helppo ymmärtää kun katsoo Ruotsin karttaa. Pääosa väestöstä ja teollisuudesta on keskittynyt etelään. Ruotsi on huomattavasti eteläisempi valtio kuin esimerkiksi Suomi ja tästä syystä sen geopoliittinen painopiste on Itämerellä.

Euroopan unionin kiinnostus Barentsin alueeseen on rajattua, koska yhdelläkään sen jäsenmaalla ei ole pääsyä alueen energiavaroihin. Kuitenkin unionin energia riippuvuus Venäjästä tulee kasvamaan, joten on sen edun mukaista päästä tekemään yhteistyötä Barentsinmeren energiavaroihin liittyen. Suomen ja Ruotsin intressit ovat perinteisesti suuntautuneet Baltian ja Itämeren alueelle ei niinkään Barentsin alueelle. Molemmissa maissa pohjoisia alueita pidetään periferiana. Tästä huolimatta varsinkin Suomi voisi hyötyä tiiviistä yhteistyöstä Norjan ja Venäjän kanssa, esimerkiksi tarjoamalla liikenneväylän Barentsinmeren energiavarannoilta Keski-Eurooppaan. EU:lla ei selvästikään vielä ole ollut poliittista tahtoa lähteä tehokkaasti investoimaan Barentsin alueeseen. Venäjä nähdään vielä liian arvaamattomana toimijana. EU tarvitsee selvästi oman energiastrategian.

Yksi George W. Bushin hallinnon viimeisistä töistä oli julkistaa Yhdysvaltain arktisen alueen politiikka. Siinä todetaan selvästi, että Yhdysvallat on arktinen valtio, jolla on alueella etuja valvottavanaan. Etenkin kyse on meripolitiikasta ja kulkuoikeuksista. Yhdysvaltojen merkitys Barentsin alueella on lähinnä taustavaikuttajana ja Naton kautta. Barentsin alueella ei ole tällä hetkellä suurta strategista merkitystä Yhdysvalloille, koska sen huomio arktisilla alueilla on kiinnittynyt kiistaan Luoteisväylän hallinnasta Kanadan kanssa.

Barentsin alueella toteutettava yhteistyö muistuttaa suurta ja vaikeaselkoista palapeliä. Sitä tapahtuu monessa eri foorumissa ja eri tasoilla. Kuvaavaa alueen yhteistyölle on sen päällekkäisyys, monimutkaisuus ja huono tiedon kulku. Tästä syystä konkreettiset tuloksetkin ovat olleet suhteellisen vähäisiä. Yhteistyötä hidastaa valtioiden halu suojella omia intressejään ja turvallisuuspolitiikan jättäminen kaiken yhteistyön ulkopuolelle.

Barentsin alueen tämän hetken voimakkain toimija on Venäjä, koska sillä on alueella Norjan ohella suurimmat intressit, voimakkaimmat asevoimat ja se on myös taloudellisesti vahvistumassa. Sotilaallisen voiman käyttö alueella ei ole todennäköistä lähitulevaisuudessa, koska Venäjän ja Norjan on tehtävä yhteistyötä, mikäli ne haluavat päästä käsiksi Barentsin meren energiavaroihin. Venäjä on edelleen näennäisestä sotilaallisesta heikkoudestaan huolimatta ylivoimainen osapuoli alueella. Norja pelkää, että Naton kiinnostus pohjoisille alueille vähenee ja, että viidennen artiklan painoarvo saattaa vähetä tulevaisuudessa.

Barentsin alueella on tapahtunut suuria geopoliittisia muutoksia kylmän sodan jälkeen. Kylmän sodan aikaisen sotilasstrategisen merkityksen vähenemisen jälkeen on nähtävissä kasvavaa globaalia kiinnostusta niin Barentsin alueeseen kuin pohjoisiin alueisiin yleensä. Selvää on, että paras vaihtoehto alueella toimiville maille olisi laaja ja monitasoinen yhteistyö. Maiden tulisi välttää uutta vastakkainasettelua ja sotilaallista kilpavarustelua.

Sotilaallinen vastakkainasettelu ei ole kaikesta huolimatta purkautunut Barentsin alueelta samalla tavalla kuin esimerkiksi Etelä-Euroopassa. Maantieteellä on varmasti oma vaikutuksensa tähän asiaan mutta erityisesti subjektiiviset mielikuvat alueen geopolitiikasta eivät ole muuttuneet juurikaan Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen. Alueella tapahtuneessa yhteistyössä on järjestään jätetty turvallisuuspolitiikka toiminnan ulkopuolelle. Myös Suomen ja Ruotsin sotilaallinen liittoutuminen on ollut ja on edelleen eräänlainen tabu, vaikka pohjoismaiden välinen sotilaallinen yhteistyö onkin lähentynyt viime aikoina. Tämä korostuu varsinkin Suomen kohdalla.

Uudet käännteet eivät välttämättä merkitse kilpajuoksua pohjoiseen, saati sitten kilpavarustelua. Itse asiassa kaikki korostavat sitä, että arktisella alueella vallitsee nyt hyvä yhteistyö eikä jännitystä ole. Nato korostaa Naton ja Venäjän välisen yhteistyöneuvoston merkitystä, Yhdysvallat ja Norja puhuvat taas Arktisen neuvoston roolin vahvistamisesta. Kaikki valtiot tuntevat olevan yhtä mieltä siitä, ettei mitään uusia arktisia merialueita koskevia sopimuksia tarvita, vaan YK:n nykyinen merialueita koskeva mekanismi riittää. Toisaalta samalla kaikki näyttävät varautuvan siihen, että kaikki ei ehkä menekään hyvin. Silloin käsillä voi olla suuria ongelmia.

Ihanteellista tietenkin olisi, jos kaikkien näiden arktisten maiden voimavarat yhdistettäisiin ilmaston lämpenemisen hidastamaan ja pysäyttävään työhön, mutta tämä ei näy ainakaan maiden strategioissa ja linjauksissa. Koska arktisten alueiden muutos on kaikkein nopeinta, juuri

näiden maiden yhteisen sanan luulisi painavan. Kuitenkin alueen maiden yhteinen piirre on omien etujen valvonta muuttuvissa oloissa. Toivottavasti se kyetään tekemään ilman uutta pohjoisten alueiden sotilaallista kilpavarustelua. Vielä sellaista ei ole näköpiirissä, mutta Naton, Venäjän ja Yhdysvaltojen uusista papereista löytyy huolestuttavia sivulauseita.

Barentsin alueella on edelleen selvästi havaittavissa, että Venäjän pohjoiset alueet eivät kuulu vieläkaan samaan viiteryhmään pohjoismaiden alueiden kanssa. Alueella on selkeä raja länsimaiden sekä Venäjän välillä ja näyttää siltä, että se ei ainakaan aivan lähitulevaisuudessa tule poistumaan. Molemmilla puolilla on havaittavissa epäluuloja toista kohtaan.

Barentsin alueen strateginen merkitys ei ole vähentynyt kylmän sodan jälkeen, mutta sen merkitys on muuttunut globaalilta tasolta alueelliselle tasolle. Kylmän sodan aikana Barentsin strateginen merkitys kiteytyi kahden liittokunnan väliseen ydinase- ja laivastokilpailuun. Nykyään merkitys liittyy Venäjän ja Norjan väliseen alueelliseen geopolitiikkaan sekä energia-yhteistyöhön.

LÄHTEET

- Agnew, John; Geopolitics: Re-visioning world politics, Routledge, Lontoo, 1998
- Austvik, Ole Gunnar: The geopolitics of the Barents Sea oil and gas: the mouse and the bear, IAAE, 2006
- Aalto, Pami; Blakkisrud, Helge; Smith, Hanna: Energising the new northern dimension, 2008
- Bailes, Alydon JK: The new northern security agenda, Swedish national defence college, 2004,
- Burgess, J. Peter: Norway, Article V and the new strategic concept, International peace research institute, 2007
- Dhanapala, Jayantha: Arctic security problems – a multilateral perspective, Simon Fraser university public lecture, 12.3.2008
- Dougherty, James E; Pfaltzgraff, Robert L. Jr: Contending theories of international relations, HarperCollinsPublishers Inc, 1990,
- Gray, Colin S. & Sloan, Geoffrey: Geopolitics: Geography and Strategy, Frank Cass Publishers, Chippenham, 1999.
- Godzimirski, Jakub M., The new geopolitics of the north, Den norske Atlanterhavskomite, 2005
- Godzimirski, Jakub M., High stakes in the high north, Russia/NIS center, Pariisi, 2007
- Harle, Vilho; Moisio, Sami: Missä on Suomi?, Vastapaino, Jyväskylä, 2000
- Harle, Vilho; Moisio, Sami: Muuttuva geopolitiikka, Gaudeamus, Helsinki, 2003
- Heikka, Henriikki: Jännitettä ilmassa, laskeva suurvalta Venäjän ja sen suhteet länteen, Briefing paper 7, ulkopoliittinen instituutti
- Heininen, Lassi: Euroopan pohjoinen 1990-luvulla, Lapin yliopisto, 1999,
- Heininen, Lassi; Kähkönen, Jyrki: The new north of Europe, Tampere peace research institute, 1998
- Heininen, Lassi: Näkökulmia pohjoiseen ulottuvuuteen, Eurooppa tiedotus, 1999
- Heininen, Lassi: Pohjoinen Suomen politiikassa, Lapin yliopisto, Rovaniemi, 1994
- toim. Heininen, Lassi: Expanding the northern dimension, Tampere Peace Research Institute, Tampere, 1995
- Heikkinen Markku, Arktiset visiot, Pohjoinen, Ylivieska, 1998
- Juntunen, Alpo: Itään vai länteen?, Gummerus, Jyväskylä, 2003
- Klare, Michael: New geopolitics, Monthly review, 2.1.2006

Kononenko, Vadim: Russia 2008 and beyond, Briefing paper 17, ulkopoliittinen instituutti, 2008

Mamadouh, Virginie: Divided we stand: Plural geopolitical visions of the West, Amsterdam, 2006

Nordberg, Erkki: Arvio ja ennuste Venäjän sotilaspolitiikasta Suomen suunnalla, ArtHouse, 2003

Tuomi, Osmo: The new geopolitics, National defence college, Helsinki, 1998

Tuomi, Osmo: Uusi geopolitiikka, Gaudeamus, Tampere, 1995

Offerdal, Kristine: EU policies towards the Barents Sea as a future oil and gas region, Fridtjoff Nansen Institute, Norja

Paasilinna, Reino: Maanpuolustus No. 86, Venäjä Euroopassa, Edita Prima OY, Helsinki, 2008

Patokallio, Mikko: Venäjän ulkopoliittisen nousun kestävyys, Briefing paper 21, ulkopoliittinen instituutti, 2008

Sutela, Pekka: Maanpuolustus No. 86, Venäjä Euroopassa, Edita Prima OY, Helsinki, 2008

Tunander, Ole: Swedish geopolitics, International peace research center, Oslo, 2004

Visuri, Pekka: Turvallisuuspolitiikka ja strategia, WSOY, Juva 1997

Vuoristo, Kai-Veikko: Poliittinen maantiede, WSOY, Porvoo, 1997

Väyrynen, Raimo: Johdatus Suomen ulkopoliittikkaan, Gaudeamus, Tampere, 1993

Muut

Pääministeri Matti Vanhasen avajaispuhe Murmansk-seminaarissa, 11.3.2008

Lapin joukkoliikenneyhteyksien kehittäminen, 23/2007

Liikennepolitiikan linjat ja liikenneverkon kehittämis- ja rahoitusohjelma vuoteen 2020, 2008

Sellafeld report, Bellona Foundation, www.bellona.org, 2003

Communication from the commission to the European parliament and the council, The European Union and the arctic, Brysseli, 20.11.2008

Opportunities and challenges in the North, Report no. 30, Norwegian ministry of foreign affairs, 2005,

The Norwegian High North strategy, joulukuu 2006, Norjan ulkoministeriö

Annual report 2005, The European Union High Representative for the Common Foreign and Security Policy and President of the Madariaga European Foundation

Improving the efficiency and effectiveness of the arctic council: discussion paper, Arctic Athabaskan council, 2007

www.barentinfo.org

<http://www.whitehouse.gov/news/releases/2009/01/20090112-3.html>

formin.finland.fi, ulkoasianministeriön Internet-sivut

Jane's geopolitical library

http://benmuse.typepad.com/arctic_economics/2008/10/rambunctious-russians.html#more

Arctic economics internet sivut

LIITTEET

Liite 1   Kartta Barentsin alueesta

Liite 2   Kartta Venäjän ja Norjan kiistellystä ”harmaasta alueesta” sekä alueen suurimmat öljy- ja kaasuesiintymät

Barentsin alue

Venäjän ja Norjan kiistelty ”harmaa alue” sekä suurimmat kaasuesiintymät

